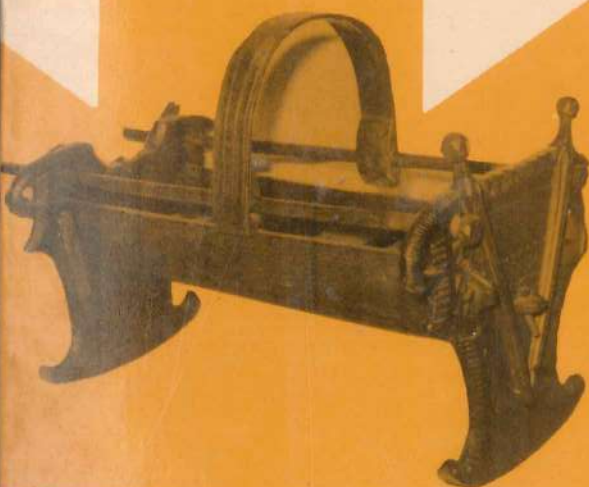

Мирослава
Лукић-Крстић

СРБИ У КАНАДИ

ЖИВОТ И
СИМБОЛИ
ИДЕНТИТЕТА

Срби у Канади, Живот и симболи идентитета је оригинална истраживачка студија. Ауторка је скицирала исељенички портрет у коме су, кроз знакове и симболе стандардизовани показатељи етничког идентитета и уочени чиниоци преко којих се изграђује и обликује „модел исељеничке баштине и исељенички стил живљења“. На основу овога створена је слика о српској дијаспори у Канади.

проф др Петар Влаховић

Ауторка закључује да вишелинијска путања симболизације српских и усвојених канадских елемената у изграђивању и испољавању етничког идентитета код исељеника и њиховог потомства се креће у правцу двојног идентитета. Студија представља синтезу уобличених практичних сазнања и теоријских поставки у одговарајуће аналитичке целине.

проф др Бурђица Петровић

СРБИ У КАНАДИ

ЖИВОТ И СИМБОЛИ ИДЕНТИТЕТА

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ

Посебна издања, књига 36

Уредник

Никола Пантелић

Рецензенти

Бурђица Петровић
Петар Влаховић

Ликовна опрема

Миодраг Вартабедијан-Варта

UDC 392/394 (=861) (71)

МИРОСЛАВА ЛУКИЋ-КРСТАНОВИЋ

СРБИ У КАНАДИ

ЖИВОТ И СИМБОЛИ ИДЕНТИТЕТА

Етнографски музеј САНУ

Београд 1992.

THE SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
ETHNOGRAPHICAL INSTITUTE

SPECIAL EDITIONS

Volume 36

MIROSLAVA LUKIC-KRSTANOVIC

SERBS IN CANADA
LIFE AND SYMBOLS OF IDENTITY

Секретар уредништва

Марија Бокић

Лектор

Лепосава Жунић

Превод резимеа

Мирјана Прошић-Дворнић

ISBN 86-7587-008-6

Тираж: 1000 примерака

Штампа

„ПРОСВЕТА“ БЕОГРАД

Примљено на седници Одељења друштвених наука
Српске академије наука и уметности јануара 1992,
на основу реферата академика Обрена Благојевића

Публикација је резултат рада на пројекту
„ЕТНОЛОГИЈА СРПСКОГ НАРОДА И СРБИЈЕ“
— „СРБИ ВАН СРБИЈЕ“, који је финансиран у целини од
стране Фонда за науку Србије

САДРЖАЈ

УВОД — — — — —	7
ПОЈМОВНО ОДРЕЂЕЊЕ — — — — —	13
1. Исељеништво — — — — —	13
2. Етнички идентитет — — — — —	15
3. Појмовно-хипотетички еквир у одређивању етничког идентитета код исељеника — — — — —	20
ИСЕЉЕНИЧКИ ЛЕТОПИС — — — — —	26
1. Први досељеници — — — — —	30
2. Исељеничка хроника између два рата — — — — —	42
3. Исељеничка средина и ратна збивања — — — — —	53
4. Исељавање и репатријација у поратном периоду — — — — —	59
5. Канадска мултикултурна реалност и политичка стратегија — — — — —	69
6. О досијеу исељеничке прошлости — — — — —	72
ЖИВОТ У ИСЕЉЕНИЧКОЈ СРЕДИНИ — — — — —	74
1. Демографска схема исељеничке популације — — — — —	74
РАСЕЉАВАЊЕ У ПРОСТОРУ — — — — —	74
ПОРЕКЛО И ЗАВИЧАЈ — — — — —	80
СТАРОСНО ДОБА ИСЕЉЕНИКА — — — — —	81
ОБРАЗОВАЊЕ И ЗАНИМАЊЕ ИСЕЉЕНИКА — — — — —	83
2. Исељеничка породица — — — — —	88
САСТАВ И ВЕЛИЧИНА ПОРОДИЦЕ — — — — —	89
ЕТНИЧКО ПОРЕКЛО И ПРИПАДНОСТ СУПРУЖНИКА — — — — —	91
ЕКОНОМСКИ ОДНОСИ У ПОРОДИЦИ — — — — —	94

ВАСПИТАЊЕ И ОБРАЗОВАЊЕ ПОТОМАКА — — — —	99
ОБРЕДНА ПРАКСА У ПОРОДИЦИ — — — —	106
3. Друштвени живот исељеника — — — —	111
ВРСТЕ ДРУШТВЕНИХ ВЕЗА — — — —	111
ДРУШТВЕНА ГРУПИСАЊА ИСЕЉЕНИКА И ИСЕЉЕНИЧКЕ	
ИНСТИТУЦИЈЕ — — — —	115
ИСЕЉЕНИЧКЕ МАНИФЕСТАЦИЈЕ — — — —	120
 ЕТНИЧКИ ИДЕНТИТЕТ — — — —	 124
1. Трагом етничких показатеља у тумачењу	
етничког идентитета — — — —	124
ЈЕЗИК — — — —	125
ИМЕ — — — —	137
ЈЕЛА И ПИЋА — — — —	143
ЕЛЕМЕНТИ МАТЕРИЈАЛНЕ КУЛТУРЕ — — — —	151
ЛИЧНОСТИ И ДОГАЂАЈИ ИЗ ПРОШЛОСТИ — — — —	159
А. Традицијска историја — — — —	159
Б. Породична прошлост — — — —	165
МУЗИКА — — — —	167
СЛАВА — — — —	176
КАРАКТЕРОЛОШКЕ ЦРТЕ У ЕТНИЧКОЈ	
КАТЕГОРИЗАЦИЈИ — — — —	184
 2. Фактори који делују на флексибилитет етничког	
идентитета — — — —	187
ПОЛИТИКА И ЕТНИЧНОСТ — — — —	188
РЕЛИГИЈА И ЕТНИЧНОСТ — — — —	192
МАСМЕДИЈИ И ЕТНИЧНОСТ — — — —	195
О ДРУГИМ ФАКТОРИМА — — — —	197
 3. Ка Комплементарном значењу и значају етничког	
идентитета код исељеника — — — —	200
 ИСЕЉЕНИЧКИ ПОРТРЕТ — — — —	 210
РЕЗИМЕ — — — —	213
СКРАЋЕНИЦЕ — — — —	218
БИБЛИОГРАФИЈА — — — —	218
ЛИТЕРАТУРА — — — —	220
ТАБЕЛЕ — — — —	224

УВОД

Људи су логиком природних закона предодређени и упућени на међусобно комуницирање. Оно што утиче на њихове потребе, жеље и интересе у борби за самоопстанак, самоодржање и сврставање, јесте тежња за кретањем, трагање за просторима који ће пружити бољи и срећнији живот. У тим кретањима и настањивањем стваране су разноврсне заједнице. Непрегледан и нестаалан је адресар људских пребивалишта која теже неком груписању. Увек у потрази за блиским, у сучељавању с другим, страним, туђим, кретањем људи, успоставља се свеколика равнотежа у општењу и сврставању.

Тема ове књиге је упознавање једне исељеничке популације, животне средине људи који су захваћени селидбеном стихијом морали и тежили да доживе сусрет са другим стварним светом, да га упознају и да га прихвате; то су приче о судбинама исељеника и њихових поколења у новој домовини, далеко од свог завичаја и постојбине. У судару два света они су изграђивали своје заједништво кроз оживотворење остављеног, пребашњег, давног. Зар је потребно нагласити колико је неопходно и корисно поставити проблем исељеништва и, у вези с тим, проблем етничитета на листу истраживачких задатака. Само летимични поглед на ову проблематику показује следеће:

1) о исељеницима југословенског порекла до сада је мало писано.¹ О Србима у Канади тек по која реч — недовољно да би се створила слика о животу исељеника и њихових потомака у прошлости и садашњости. Тако је српска исељеничка популација остала на периферији научних истраживања. Ипак, прва истраживачка суочавања са српским исељеништвом у Канади указују да није реч о занемарљивој популацији; од првих појединачних долазака — залуталих путника, али и организованих групних досељавања — до стационарних пунктова на канадском тлу;

2) исељеништво у Канади, аналогно ономе у САД и Аустралији, упућује на историјски континуитет у досељавању још од прве деценије XX века. У таквој ретроспекцији уочавају се различити таласи досељавања, породичне генеалогije у којима су заступљене две и више генерација потомака;

3) Канада је земља великих пространа, сложеног етничког састава и разноврсних култура. Својим привредним и друштвеним токовима она је одувек била приамљива оаза за многе народе;

4) коначно, полазећи од емиграцијско-имиграцијских одлика српске популације у Канади, остаје провокативно и релевантно питање; колико је значајан идентификациони механизам у удруживању, поистовећивању и разврставању исељеника и њихових потомака. Ослањајући се на порекло и припадност — усвојена идентификациона обележја, етничка свест и идентитет заузимају одређено место у међусобној комуникацији.

Од самог почетка истраживања присутан је уобичајени проблем када је реч о неиспитаним областима —

---

¹ Почетком осамдесетих година започет је пројекат *Етнолошко проучавање исељеништва из Србије* Етнографског института САНУ. До сада су у оквиру овог пројекта обављена истраживања, објављене су студије и радови о исељеништву у САД и Канади.

несклад у сакупљеној грађи и добијеним обавештењима, што је произлазило из врло оскудног фонда информација о исељеницима у Канади и прилично обимног фонда литературе о проблему етничитета. Систематизовани су сви они извори који су помогли да се у раду утврди одређени поступак у расветљавању овога проблема.

У разради теме коришћене су две врсте извора: усмени и писани извори.

Усмени извори су настали прикупљањем података у непосредним контактима са исељеницима. Таква грађа је добијена током истраживања у Канади 1984. године (табела 1). Проучавања су обављена у провинцији Онтарио, градовима — Торонто, Виндзор (Windsor), Лондон, Сент Томас (St. Thomas) и др. На том простору и у том временском интервалу интервјуисани су исељеници и њихови потомци српског порекла, који припадају различитим таласима досељавања. Другу групу информација о карактеристикама српског исељеништва у Канади сакупила сам у сарадњи са појединцима при југословенским и канадским државно-административним и научним установама, исељеничким организацијама итд.

Друга врста извора су *писани извори*, који се могу груписати на следећи начин:

1) необјављена грађа обухвата фондове Архива Југославије. Документа се односе на законска и подзаконска акта (домаћи прописи о исељавању, инострани прописи и правила о усељавању) и документа исељеничких служби у земљи и изасланства у Канади. Упоредбиво и провера ових писаних извора са осталима послужило је за ретроспекцију исељеничке прошлости и средине;

2) штампа као писани извор коришћена је у сакупљању и синтетизовању разноврсних информација из исељеничког живота. Према месту објављивања она је класификована на:

- а) штампу која излази у Југославији (старијег и новијег датума),
- б) исељеничку штампу:² исељеничку штампу публиковану у Канади,
и сељеничку штампу публиковану у САД.³
- в) канадску дневну и периодичну штампу;

3) посебну врсту писаних извора чине објављене исељеничке публикације: споменице црквено-школских општина, програми рада и исељеничких организација, билтени и сл. На основу тих материјала стиче се увид у организованост друштвеног живота исељеника;⁴

4) библиографија из обимног прочитаног фонда систематизована је према тематским целинама: *проблеми спољних миграција и проблеми етничитета*:

а) литература о југословенском исељеништву је оскудна. Ова литература је груписана као: *публицистика, путописи и мемоари* (нпр. С. Мајсторовић, Б. Чубриловић, С. Косановић и др.) и *стручно-научна литература*, у којој, се у виду зборника, периодичних публикација и радова као посебних издања, обрађују проблеми спољних миграција. Запажа се да ова литература, од раних радова Љ. Косиера и П. Слеччевића па до новијих публикација И. Чизмића и зборника „Исељеништво народа

---

² На основу неких југословенских официјелних критеријума, исељеничка штампа се дели на „југословенску, српску и на напредну — радничку и екстремну штампу.“ Објективност таквих судова једино се може проверити ако се приступи прецизној анализи садржаја и програма уређивачких одбора. Зато не постоји искључиво придржавање овакве класификације.

³ И америчка исељеничка штампа коришћена је као извор: а) у прошлости исељеничка штампа у САД почела је да излази раније него у Канади — па је била важно средство информисања и за канадске исељенике; б) исељеничке организације у САД и Канади су тесно повезане, а томе је допринела и штампа.

⁴ Неки садржаји посебних исељеничких публикација изразито су националистичког и негативног политичког смера према земљи матици. Извесне материјале користила сам само у склопу документационог приступа неким питањима.

и народности Југославије“, пружа највише података о исељеништву у САД. То је и логично ако се зна да емигрирање на амерички континент дуго траје и да су тамо формиране многе колоније. Из збира ове литературе скромни су прилози о исељеништву у Канади. Посебне радове о југословенским исељеницима написали су: В. Томовић, Х. Херман, Е. Хершак, И. Чизмић, Р. Генорио, чиме је број аутора углавном исцрпен. Међу њима има и научника који дуже живе и раде у Канади;

б) кумулативан опсег истраживања етницитета и позамашан број етничких студија, последњих година, све су израженији. Литература о проблемима етницитета се систематизује на: *америчке и канадске студије о етницитету*, које се, према тематским садржајима, класификују на теоријско-методолошке студије, монографске студије (одлике посебних етничких група) и проблемске (нпр. породица и етницитет; рад и етницитет итд.).

Помоћу наведених извора сакупљена је релевантна грађа. Они су улазна виза за разумевање и тумачење појавног света, односно исељеничке прошлости и садашњости. Притом не заборавимо да је важно трагати за оним шта извори говоре и како мисле. Они причају и записују, памте и преносе. Они утврђују неки ред — почетак и крај.

ПОЈМОВНО ОДРЕБЕЊЕ

Сваки истраживачки подухват подразумева детаљно разрађен појмовни апарат који треба да послужи као означавајућа формула у откривању и тумачењу проблема, односно појава. Појаснити појмове у склопу радних дефиниција значи, бар привидно, отклонити многе недоумице које прате одребења појмовне номенклатуре у проучавањима друштвених појава. Завиримо у тај појмовни свет који је увод у тумачење и разумевање исељеничког свакодневља.

1. Исељеништво

Исељеници су они појединци који на дуже време, често и за стално, напуштају пребивалиште, своју изворну средину и насељавају се у другу област, у овом случају државу. Ова дефиниција дозвољава произвољну комбинацију термина исељеник и емигрант (ако се зна да та реч има исто значење и у интернационалној терминологији).¹ Даље, у дефиницији се наглашава да одлука о напуштању своје земље за стално није искључива и подложна је променама. Критеријум *animus pop*

¹ На пример, у неким дефиницијама се наводи да се под исељеницима сматрају лица која напуштају своју земљу, трајно или привремено, из економских, породичних и сличних разлога. Међутим, лица која се исељавају из политичких разлога називају се емигрантима (в. *Pravna enciklopedija*, Beograd 1979, 437).

revertendi важи за један већи број исељеника, али није неприкосновен.² Критеријум временске дистанце, тј. одлуке о дужини боравка у иностранству унеколико је утицао на проширење појмовних одредница за лица која напуштају своју земљу. Тако данас говоримо о „лицима на привременом раду у иностранству“, „радним мигрантима“ итд. Те егзибиције у терминологији са не увек подесним описним изразима показују да појам исељеника може задржати своје место у одговарајућој номенклатури. Према канадским прописима, *усељеници или имигранти*, су лица која су усељена с намером да се на дуже или за стално населе у Канаду.³

Терминологија исељеништва обухвата и скупове појмова који одређују друштвене процесе, конкретније етничке процесе кроз које пролазе емигранти-имигранти од момента досељавања. Један скуп појмова се односи на процесе дифузије, усвајања и прожимања различитих култура, па се стога може говорити о *адаптацији, интеграцији, асимилацији и акултурацији*.⁴ Други скуп

---

² Једна дефиниција гласи: „Исељеником би требало сматрати сваку особу која остави домовину у намери да се више не врати.“ (B. Ivan Cizmić и Vesna Mikačić, *Neki problemi iseljeništa iz SR Hrvatske*, Teme o iseljeništvu, I deo, sveska 1, Centar za istraživanje migracija, Zagreb 1974, 1—4.

³ У канадској терминологији „immigrants“ су усељена лица која се на дуже или за стално настанују у Канаду. Дијахронијски посматрано, имиграциона политика је појам „immigrants“ уклађивала се регулативним прописима и интересима друштва. Тако се у канадској терминологији јављају „old and new immigrants“ (стари и нови имигранти); „immigrants of the ethnic origin“ (имигранти одређеног етничког порекла, нпр. Canadian of serbian origin); генерације имиграната према месту рођења, па се може говорити о „1st generation are the foreign-born (рођени у иностранству, „2nd generation are the Canadian-born (рођени у Канади)“ — (B. Jean Elliot, *Introduction, Two Nations, Many Cultures*, Canada 1979, 152—5; Worren Kalbach, *Growth and Distribution of Canadas Ethnic Populations, 1871—1971, The Canadian Ethnic Mosaic*, Canada 1978, 83—85.

⁴ Акултурација обухвата оне појаве које се јављају кад групе појединаца које имају различите културе ступе у трајни директан контакт, као и промене које из тога проистекну у првобитним културним моделима једне групе или обеју

појмова обухвата дисјунктивне процесе са којима се суочавају појединци емигранти-имигранти и емигрантске и имигрантске групе, а то су *друштвени конфликти*⁵ и друштвена сарадња који укључују, пре свега, ривалства, агресије, предрасуде, ксенофобију, солидарност у оквиру етничке стратификације. Остављајући по страни позамашан посао у стварању термилошког речника ка расветљавању емигрантско-имигрантских процеса, за основу у овом раду биће узет проблем етничитета, етничког идентитета, чија анализа треба да пружи и неке одговоре у објашњавању наведених друштвених процеса.

2. Етнички идентитет

Проблем етничитета, посебно питање места и улоге етничког идентитета у друштвеном општењу, важна је област проучавања, јер уједно открива и објашњава сву сложеност функционисања друштава као целине, микросистема у оквиру њих и положаја и статуса јединке у међусобним односима. Пре него што упознамо појавни свет, задржимо се на појмовном одређењу етничког идентитета. Дефинисати појам не значи само ставити га у фокус предметног одређења већ га и суочити са разноврсним и контрадикторним тумачењима. Тема овог рада усмерава теоријски компас на америчке и канадске оријентације.

Теоријске оријентације

Уопштено, теоријска схватања у америчким и канадским етничким истраживањима одликују се тензијом две антагонистичке струје.

група... Асимилација је једна фаза у процесима акултурације (културни контакти) када појединци своју оригиналну културу замењују новом. (B. Ralf Bilz, *Akulturacija, Antropologija danas*, Beograd 1972, 540—542.

⁵ Tamotsu Shibutani and Kian M. Kwan, *Ethnic Stratification*, USA 1965, 341—342.

Теорија асимилације⁶ је настала у окриљу „чикашке школе“ (Robert Park, Louis Wirth и др.) и дуго је била доминантна у америчкој социологији и антропологији. Схватања белих протестаната WASP⁷ су у научној наградњи „чикашке школе“ добила и научно-теоријски ослонац, јер „...постоји предодређени ток у животу имиграната, чији је крај неизбежна асимилација“.⁸ У Канади, ривалски односи између две водеће популације становништва енглеског и француског порекла, бар привидно су ублажили тенденције ка монокултурном јединству.⁹ Од 60-их година значајније продиру прогресивнија схватања црначких лидера и припадника других етничких скупова.¹⁰

Плуралистичке теорије се у САД јављају као критика на асимилационистичке правце у тумачењу вишенационалног друштва. У Канади оне су деловале као главна подршка мултикултурној оријентацији државне политике. Супротно теорији »melting pot«, теоретичари плуралисти наглашавају да све етничке културе које постоје на америчком и канадском тлу не ишчежавају, већ опстају развијајући се и мењајући у додиру са достигнућима модерних мегалополиса.¹¹ У даљој разради такве концепције која истовремено одсликава друштвену реалност, једна група социолога и антрополога као основу у својим тумачењима узима глобално друштво, издвајајући разне факторе утицаја и деловања на етничке групе: социо-економски и политички утицаји, значај обра-

---

⁶ Nathan Glazer наводи три термина: асимилација, акултурација и американизација који су коришћени као смернице у обликовању државне политике САД од 1900. до 1940. Те смернице су у САД биле израз домаћег империјализма и колонијализма. (B. Nathan Glazer, *Ethnic Dilemmas* 1964—1982, Harvard Univesity Press, USA 1983, 98.

⁷ WASP је скраћеница од White Anglo-Saxon Protestant (бели англосаксонски протестант) — (B. S. Majstorović, *U traganju za identitetom*, Beograd, 1979, 8.

⁸ Weinfeld Morton, *Myth and Reality in the Canadian Mosaic: "Affective Ethnicity"*, Canadian Ethnic Studies, XIII, 3, Canada, 1981, 80—81.

⁹ Ibid.

¹⁰ Nathan Glazer, н. д., 114—118.

¹¹ Weinfeld Morton, н. д., 81.

зовних и других институција (нпр. Nathan Glazer¹²). Етницитет и проблем етничког идентитета посматрају се као средство у сфери политичких и економских интереса у интергрупној борби за одлучујући утицај у функционисању владајућег државног система. За основу својих хипотетичких оквира, други теоретичари узимају етничку културу саму по себи, издвајајући културне садржаје као детерминанте друштвеног општења. Такве теоријске конструкције етничког припадништва и етничких посебности сачињавају синтезу социолошких оријентација садржаних у Веберовом тумачењу категорије етничке групе и психоаналитичких праваца заснованих на анализама несвесног и симболичног карактера идентитета у делима Фројда и Јунга, као и тумачење културних образаца антрополога — F. Boas, R. Benedikt и др. Новија схватања етничког идентитета настоје да обједине постојећа струјања у плуралистичкој теорији (неомарксистичке конфликтне теорије, афективне теорије, итд.).¹³

Тумачења етничког идентитета као категорије у идентификацији појединца и групе и идентификацији од стране других, у многоме је инспирисана Веберовом концепцијом појма етничке групе. Макс Вебер је скренуо пажњу на субјективну сферу у разумевању свести о етничкој припадности. „Готово свака врста заједничности и супротности хабитуса и навика може постати повод за настанак субјективне вере у то да између група које се узајамно привлаче или одбијају постоји сродство или туђост по пореклу“.¹⁴ Надовезујући се на ову концепцију, Фредрик Барт (Fredrik Barth) разрађује термин »ethnic boundaries« (етничке меће).¹⁵ Идентификација и самосвојност етничке групе зависе од корелације и по-

¹² Nathan Glazer, н. д., 315—336.

¹³ Америчке и канадске етничке студије су интердисциплинарног карактера и зато се користе разноврсне теоријске оријентације у тумачењу етницитета. (B. A. Anderson and J. Frideres, *Ethnicity in Canada*, Theoretical Perspectives, Canada, 1981, 5—6.

¹⁴ Макс Вебер, *Привреда и друштво*, I том, Београд 1976, 327.

¹⁵ Fredrik Barth, *Ethnic Groups and Boundaries*, The Social Organization of Culture Diference, Boston 1969, 15—6.

ребења са другима. Релација ми-они даје печат културно-етничким карактеристикама, њиховом очувању, ишче-завању, сједињавању и разликовању. Новије оријентације теже да повежу индивидуу и друштво, афективну димензију идентитета са објективним показатељима етничких посебности (наслеђе и навике), манифестно испољавање припадништва са латентним, итд;¹⁶ добро познате релације у научним конструкцијама и увек актуелне пропорције у научним објашњењима.

Разноврсна тумачења и правци у проучавању етничког идентитета омогућили су еластичнији приступ у дефинисању различитих појмова. Сходно томе, допуњавала се и усавршавала етничка терминологија, а појмовни апарат је обогачен новим речима, као на пример, »multiculturalism«, »acculturation«, »ethnicity«, »ethnie or ethnic community«.¹⁷ Спецификација одговарајућих значења појма етницитет обухватила би следеће релације: етнички односи и етничке посебности, идентификације у односу на друге и од стране других, етничке групе и етничност.¹⁸ Појам етницитета је настао као последица трансплантације националних и културних група старог света на америчко тло, где су оне добиле статус етничких група.¹⁹ Овако зацртано појмовно одређење етничких група у САД и Канади, да би се означио и регулисао статус и положај њихових припадника, олакшава и усмерава функционисање државног система. Тако се у многим студијама користи класификација етничких група на доминантне и подређене, већинске и мањинске, што је усклађено са хијерархијом постојећих друштвених односа, конкуренцијом и надмоћи у тежњи ка

---

¹⁶ Raymond Breton, *The production and Allocation of Symbolic Resources: An Analysis of the Linguistic and Ethno-cultural Fields in Canada*, The Canadian Review of Sociology and Anthropology, Canada 1984, 125.

¹⁷ Anthony D. Smith, *The Ethnic Origins of Nations*, USA 1987, 13.

¹⁸ Aleksander Zielinski-Posern, *Tradycja a Etniczność — Przemiany kultury Polonii amerykańskiej*, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk—Łódź, 1982, 24—25.

¹⁹ Према дефиницији R. Kolna, *Ethnicity and Society*, 1971; в. Aleksander Zielinski-Posern, н. д., 28.

власти.²⁰ Етничке групе су важан конститутивни фактор таквих друштава, а етничко порекло и испољавање етничности битне су ознаке у одређивању статуса појединца и групе. Неки теоретичари се слажу да је потребније говорити и истраживати проблеме етничности и у вези с тим етнички идентитет у међугрупној комуникацији него утврђивати специфичности етничких група као омеђених категорија.²¹ Те оријентације се више ослањају на синхрониско сагледавање интергрупних корелација, а одлике и трансмитовање традицијских култура у процесима акултурације као и друштвено-историјске околности у којима су настајале и мењале се, остају на периферији таквих истраживања.

У сфери савремених америчких и канадских етничких истраживања уочавају се заједничке тежње да се на одговарајући начин разуме и објасни културни плурализам као неопходан и сврсисходан израз модерних друштава.

*
*   *

У трагањима да одговоре на многа питања и проблеме, како сопствених друштава тако и човечанства у целини, научници широм света покушавају да одгонетну и протумаче сложене процесе друштвених општења. Про-

²⁰ Schermerhon наводи две димензије, величина и моћ, као параметре одлика група у већем друштву:

	надређене групе		
	величина	моћ	
група А	+	+	већинска група
група В	—	+	елига
	подређене групе		
група С	+	—	велики број субјеката
група D	—	—	мањинска група

B. R. A. Schermerhon, *Introduction, Comparative Ethnic Relations: A Framework for Theory and Research*, New York, 1970, 13.

²¹ A. L. Epstein, *Three studies in Ethnicity*, London 1978, 92—93.

ширујући делокруг интересовања за постигнуте резултате совјетских, пољских или западноевропских етничких проучавања, могу се одредити неке заједничке одлике: а) изражене су тенденције у проширивању појмовног апарата, чија је цена често бројност номенклатура појмова (нпр. етничке групе, етницитет, етнос, »ethnie«, етнизам итд.),²² б) све су израженије тенденције у проучавањима индивидуалног и групног идентитета, свести о пореклу и припадности, процесима идентификације културних кон-таката, стратификацији итд.²³

Наведени правци у етничким проучавањима постоје и у југословенској етнологији и другим друштвеним наукама. Таква проучавања у друштвеним наукама заснивају се на искуствима сопствене друштвене реалности и резултатима научних истраживања.²⁴

3. Појмовно-хипотетички оквир у одређивању етничког идентитета код исељеника

У намери да дефинишемо етнички идентитет, за трен ћемо га отргнути из појавног света. На теоријском нивоу подсетићемо на неке формално-логичке постулате појма идентитет: принцип *истог* и уколико се послужимо Хегеловим речима „изнад кога лебди нешто различито“.²⁵ Идентитет као универзална категорија представља нужан појам у схватању и тумачењу искуственог света. Етнички идентитет као облик групне идентификације има вишеструку улогу у повезивању људи и као ознака припадности у зближавању односно разликовању људи. Елементи сваког облика друштвеног идентитета, посебно ет-

²² И. Бромлей, *Этнос и этнография*, Москва 1973, 22. О том проблему се дискутовало у оквиру симпозијума *Problems of Ethnic Terminology* на 12th ICAES, Zagreb 1988.

²³ Ј. Бромлеј, н. д., 95—99.

²⁴ На пример: Dunja Rihtman-Augustin, *Etnos kao proces*, Zbornik 1. Kongresa Jugoslovenskih etnologov in folkloristov, Rogaska Slatina 1983, 806 и Петар Влаховић, *Народи и етничке заједнице света*, Београд 1984, 8—12; Dušan Bandić, *Etnos*, Kultura br. 62—63, Beograd 1983, 33.

²⁵ Hegel, *Nauka logike* 2, Beograd 1987, 31—32.

ничког, чине или су састављени из знакова и симбола.²⁶ Да би се разумело њихово деловање и одредио смисао и начин трансмитовања поруке, мора да постоји комуникацијска веза између пошиљаоца и примаоца информације и између означеоца и означеног (онај који означава и оно што се означава). Тако одређени показатељи етничког идентитета — симболи учвршћују свест и осећање заједништва, изграђују стереотипе понашања, они су центри окупљања, подстрекачи сукобљавања, предасуда итд.

Свест о припадности свом народу, нацији, заузима значајно место у идентитетском пољу како појединца тако и групе. Настојање да се одреди значење и улога етничког идентитета у односу на друге елементе друштвеног општења упућује истраживача на могуће алтернативе у научним хипотезама, ставовима и судовима. Зато је важно утврдити за овај рад нека од основних својстава етничког идентитета.

Етнички идентитет је категорија састављена из скупа препознатљивих компонената које се могу издвојити као посебни означеоци одређене културе једнога народа: територија, језик, обичаји, одећа, исхрана (врсте јела и пића), елементи фолклорног стваралаштва (усмена и писана предања), религија (веровања) итд. Међутим, те компоненте се све мање појављују у својој изворности, јер се налазе у сталном процесу трансформисања; њима се верује и за њих се тврди да су носиоци припадништва и заједничности.²⁷ Оне то постају и са емотивно наталоженим доживљајима прошлог, као представе о пореклу и припадништву.²⁸ Етнички показатељи односно

²⁶ „Знак — А стоји уместо В као део уместо целине (метонимија). Симбол — А стоји уместо В произвољном асоцијацијом“ (В. Edmund Lič, *Kultura i komunikacija*, Beograd 1983, 21.

²⁷ „Етничка заједничност (у нашем смислу) сама не представља заједницу, већ само фактор који олакшава удруживање у заједницу.“ (В. Макс Вебер, Ибид., 327).

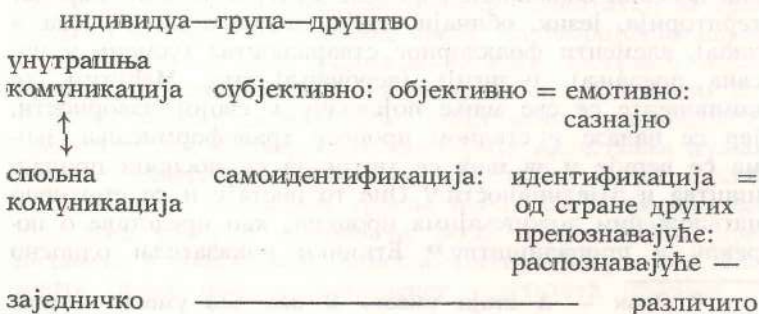
²⁸ О објективној и субјективној спознаји етничитета и етничког идентитета (В. А. Anderson and J. Frideres, *Ethnicity in Canada*, Theoretical perspectives исто, 37—76; Aleksander Zielinski-Posern, исто, 36; Макс Вебер, ибид.

симболи, живећи у представама и сећањима, опстају у свакодневици и тако повезују мит и стварност.

Етнички идентитет је распознавајуће обележје *појединца и групе*, што значи да представља средство, односно скуп компонената помоћу којих се људи међусобно идентификују, укључујући постојање индикатора у препознавању од стране других (то је пут ка разумевању и тумачењу стереотипа понашања, мишљења, расуђивања и предрасуда). Претпостављени однос успоставља перманентну равнотежу између заједничког — истог и различитог. На пример, ако се користи исти језик, други нас разликују по том језику, јер није исти као и њихов језик. Појединац се упоређује, односно поистовећује са другима кад у њима препознаје оне индикаторе које је усвојио и које поседује у испољавању своје етничке особености и чиме се приближује другима, односно разликује од њих. На исти или приближан начин идентификује се група.

Етничка свест и идентитет могу се посматрати у следећим комуникацијским релацијама:

*
*   *

Наше доба карактерише се фреквентном и непрестаном флукуацијом људи у различитим правцима — час смишљено и организовано, час стихијно и под принудом. Промене места боравка изазивају личне и друштвене промене у животу исељеника. Не само њихове

судбине него и судбине њихових потомака одраз су новонасталих животних ситуација у којима важно место заузима изграђивање, обликовање и испољавање свести о етничкој припадности. У новој имигрантској средини досељеник пре свега тежи, да себи обезбеди егзистенцијалну сигурност. Природно, он има потребу да комуницира са људима себи блиским. Како је најчешће реч о хетерогеној средини у социјалном, културном и етничком погледу, појединац-имигрант се разврстава или га други разврставају у одређене друштвене категорије. Исељеник-досељеник још у првим фазама адаптације, а и касније, има потребу и жељу да се дружи, групише или удружује са људима који су му по нечему слични. То зависи од објективних околности у којима се исељеник нашао: услова живота, образовања, занимања, коришћења слободног времена, као и од мотивације да се боље уклопи у нову средину. Све то утиче на активирање свести о етничкој припадности. У својој структури и деловању у имигрантској друштвеној средини, с обзиром на различите контексте посматрања — интергенерацијска корелација, међугрупни односи итд., етнички идентитет има способност трансформације. У процесу трансформације посебну улогу имају знаци и симболи као показатељи етничких посебности и различитости. Кад језик, име, одећа, обреди, музика, јела, веровања итд., као *означени* и *означавајући* индикатори етничких посебности, изоловане од своје првобитности, асоцирају на припадност неком народу или нацији и повезују значења усвојених индикатора, онда се може говорити о *етничким симболима*. Они се испољавају у животу прве, друге и треће генерације потомака исељеника.

У симболичком карактеру етничког идентитета, настајању и деловању етничких показатеља може се тражити одговор на питање зашто се такве појаве-катеорије узимају као носиоци етничких посебности и различитости. Они се изграђују, издвајају у свести појединца и групе као последица осећања, очекивања од стране других и веровања у претпостављена и стварна идентификациона обележја. Симболички карактер етничког идентитета код исељеника и њихових потомака помаже да се схвате логички односи који на први поглед нису

видљиво дати, али проширују границе непознатог и прикривеног.

Основна хипотеза. Етничке ознаке (показатељи) битан су конститутивни елемент етничког идентитета који се испољава у комуникацијским процесима на основу којих се може пратити интензитет интегрисаности скупина, диференцијација у оквиру њих, положај и статус појединца у међусобним односима. Етничке ознаке се тумаче кроз процес друштвеног општења и помоћу њих се објашњавају разноврсни облици међуљудских односа. Скупови етничких показатеља у исељеничком животу најефикасније и најјасније се испољавају у разноврсним друштвеним ситуацијама. Живот исељеника и њихових потомака представља низ ситуација и прилика у породици, ужој исељеничкој заједници и широј имигрантској средини. Ситуација је скуп односа међу појединцима и групама. У таквим процесима етнички идентитет се изграђује, обликује или мења. Ситуације које произлазе из устаљених и самосталних активности појединаца у међусобним односима и ситуације које произлазе из организованих друштвених активности не морају увек да се подударају. Свест о етничком пореклу и припадности може се неговати и испољавати разноврсно и при том се дистанцирати од активног суделовања у друштвеним збивањима исељеничке заједнице. Ипак, већина испитаних исељеника српског порекла и њихових потомака који живе у Канади — провинција Онтарио, мање су или више учесници колективних догађања у којима се испољава етничност.

Показатељи етничког идентитета и друштвене ситуације посматрају се у оквиру три димензије: 1) породица, 2) исељеничка заједница и 3) канадска средина. Етнички показатељи се могу посматрати независно од друштвених активности, у оквиру њих или као њихов део.

Функције етничког идентитета се по правилу доводе у дијахронијску и синхронијску везу:

потомци : преци	
припадници једне етничке :	припадници друге
скупине А	етничке групе Б

У имигрантском друштву, као што је Канада, функције етничког идентитета имиграната и њихових потомака су сложене и вишеслојне, јер подразумевају да се у мрежи међуљудских односа и разноврсних околности успоставља стална корелација између културних показатеља, различитих идеологија, социо-економског статуса појединца и групе. Због тога је и први задатак да се упозна генеза српске исељеничке популације и канадска имигрантска средина.

ИСЕЉЕНИЧКИ ЛЕТОПИС

*Било је сеоба и биће их вечно, као и
порођаја, који ће се настављати.
Има сеоба.
Смрти нема!*

Милош Црњански

Миграције су природна човекова тежња или потреба за покретљивошћу, односно стална или повремена промена места боравка и живљења. Да је реч о универзалној појави потврђују историјска казивања, која упућују на хаотична преплитања људских кретања, при чему није лако докучити и разазнати законитости различитих облика и њихов садржај. Међутим, формирана научна сазнања теже да утврде одговарајуће правилности и да сталној људској покретљивости дају смисао срећености и рационалности. Таква историјска научна одређивања доприносе богаћењу научног знања о масовним, групним и појединачним људским кретањима. Састављају се и прецизирају периодизације миграција, изналазе се и класификују узроци тих кретања и стварају се термини са одређеном семантиком. И тако све док се држимо важећих релевантних чињеница и док не настане побуна и поремећај појавом неких других. Следићемо неки ред и утврдити правила која нас уводе у свет исељеничке прошлости и садашњости.

Почетком XIX века, у периоду револуција, ратова и формирања националних држава, створени су просто-

ри и услови за нова емиграцијско-имиграцијска кретања у европским земљама. То је период кад су се на бродове за Америку укрцале прве групе исељеника из југословенских крајева.¹

Периодизација исељавања утврђује се за сваку земљу посебно зато што се користе различити критеријуми у одређивању временских интервала емиграцијских етапа.

Прва етапа у периодизацији спољних миграција југословенских народа обухватала би време од краја XIX века до првог светског рата, односно његовог завршетка 1918. године. Уопштено, узрок и почетак ове прве етапе миграције југословенских народа везан је за развитак индустријске производње и капиталистичких односа на тлу Балкана, појаве национално-ослободилачких покрета итд.² Према одабраном критеријуму писаног извора у земљама имиграције, почетак ове етапе се углавном везује за увођење и озваничење државних статистичких података. То су први реални знаци помоћу којих се могао утврдити не само прилив становништва већ и прве евиденције броја и интензитета исељавања из емиграцијских земаља. Љубомир Косиер узима 1894. као пресудну годину досељавања наших сународника у Америку. Стапајући се у досељеничку реку ка „обећаној земљи“, наши људи су се упустили у авантуристички ковитлац златне грознице.³ Без обзира на то која се година узима као почетак прекоокеанске емиграције, у овом периоду одласци су интензивнији и организованији.

Друга етапа исељавања обухвата раздобље између два светска рата. Важан показатељ који указује на одређене карактеристике ове етапе унеколико је срећени документациони фонд Краљевине СХС и Краљевине Југославије. После првог светског рата формирају се и прва емиграциона тела у оквиру министарстава. Како је то био и период конституисања националне државе СХС, приступило се утврђивању и регулисању међудржавних

¹ Ст. Станојевић, *Народна енциклопедија*, књ. II, Загреб 1928/29, — в. исељеништво.

² Коча Јончић, *Изучавање српског исељеништва у САД и Канади и његових веза са старим завичајем*, Међународни проблеми 3—4, Београд 1982, 358.

³ Љубомир Косиер, *Срби, Хрвати и Словенци у Америци*, Београд 1926, 20.

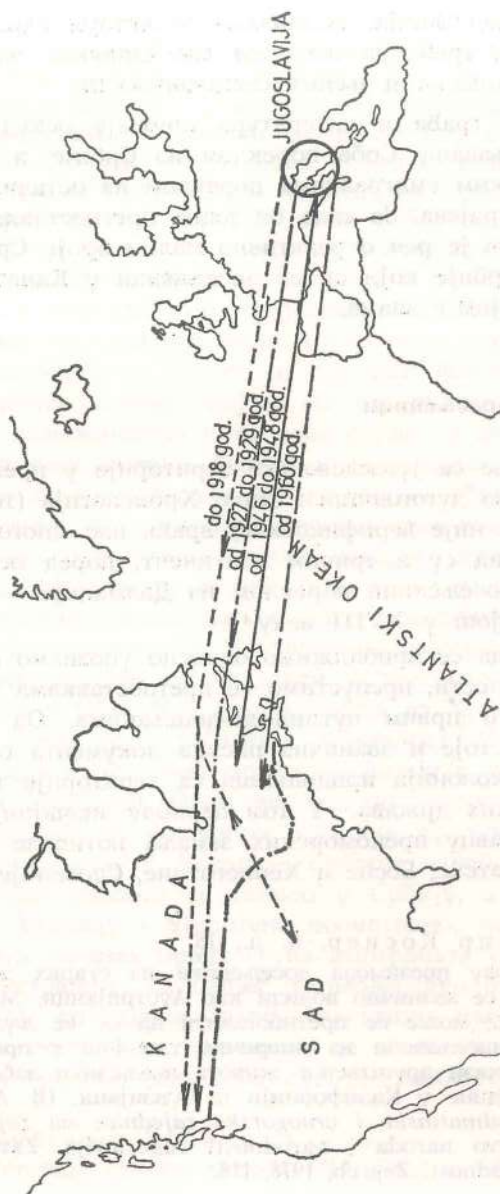
односа и сарадње (отварање конзуларно-дипломатских седишта, представништва, реципрочне регулативе, итд.). Све бројнији међудржавни контакти условили су већи увид и контролу емиграционо-имиграцијских кретања. Документациони фонд из 20-их година садржи, поред осталог, конзуларне преписке, штампане материјале о правилима усељења и исељавања, њихово усклађивање, неке статистичке податке итд.

Трећа етапа емиграцијских процеса из југословенских крајева обухвата ратне и поратне године (од 1941. до педесетих година). То раздобље, посебно од 1941. до 1945. године, не карактерише се већом демографском експанзијом већ више упућује на неке специфичне облике организовања исељеничког живота као последице ратних околности. По завршетку другог светског рата наставља се досељавање у Канаду или директно из југословенских крајева или из оних европских земаља у којима се привремено сместио један број емиграната.

Четврта етапа или талас исељавања, после извесне стагнације педесетих година, представља нову прогресију. Попуштање блоковске заоштрености шездесетих година условило је либерализацију односа међу земљама, развијеније комуникацијске мреже, што је утицало и на усклађивање али и ремећење демографске структуре у светским размерама. Све се то одражавало и на Југославију. Њене границе и везе са светом, посебно са Западом, постале су отвореније и режим одласка на рад у иностранство либералнији. Главни правци и пунктови исељавања кретали су се и још увек се крећу у два смера: ка европским земљама (Немачка, Швајцарска, Француска, Шведска, Велика Британија итд.) и ка прекоморским земљама (САД, Канада, Аустралија). Тај тренд исељеничке експанзије добио је и свој озваничени термин у текућој емиграционој политици „привремени рад у иностранству“, односно „лица-грађани на привременом раду у иностранству“. Уз веће и мање осцилације у исељавању, тј. одласку на рад у иностранство, овај период још траје и по статистици и другим подацима умногоступућују на претпоставку да често није реч о привременом боравку, већ о трајнијем настањивању у земље имиграције.

Etape doseljavanja Srba u Kanadu

Ова периодизација, састављена од четири карактеристичне етапе, треба да послужи као синопсис за даљу анализу исељавања и њених специфичности.

Архивска грађа и литература пружају оскудне податке о исељавању Срба пореклом из Србије, а нешто више о српским емигрантима пореклом из осталих југословенских крајева. За сада би једна претпоставка била индикација да је реч о релативно малом броју Срба пореклом из Србије који су се досељавали у Канаду, посебно у ранијим етапама.

1. Први досељеници

Исељавање са југословенске територије у прекоморске земље има дугогодишњи стаж. Хронологија (тачност података још није верификована) враћа нас много година уназад, кад су амерички континент, поред осталих, насељавали досељеници пореклом из Далмације — претпоставља се још у XVIII веку.⁴

У жељи да се приближимо односно упознамо исељавање у прошлости, препустимо се претпоставкама и размишљањима о првим путницима-дошљацима. Од краја XIX века постоје и званична писана документа о стварању првих колонија придошлица са територије тадашњих балканских држава.⁵ У том периоду значајније миграције у правцу прекоморских земаља потицале су са подручја Хрватске, Босне и Херцеговине, Словеније (које

---

⁴ Љубомир Косиер, н. д., 18.

⁵ На основу презимена досељеника из старих документа, иако су се званично водили као Аустријанци, Мађари, Италијани итд., може се претпоставити да су се људи нашег порекла насељавали на америчко тло још у прошлом веку. Први докази друштвеног живота исељеника забележени су 1850. године у Калифорнији и Луизијани. (B. Adam Eterović, *Dalmatinske i crnogorske zajednice na zapadu i jugu*, *Iseljništvo naroda i narodnosti Jugoslavije*, *Zavod za migracije i narodnosti Zagreb*, 1978, 118.

су тада биле под аустроугарском окупацијом), затим Македоније и Црне Горе. Из Србије је забележен тек знатни број емиграната. Одласци и селидбе из ових области углавном су повезани са историјским и друштвеним приликама. У већини случајева ова иселавања су изазвана нуждом и мотивима економско-социјалне природе и делом нестабилним политичким приликама у нашим крајевима.⁶ Крај XIX века у Европи, а нарочито на Балкану, био је у знаку националних и социјалних превирања, тј. борбе за независност и ослобођење неких земаља и продора индустријско-капиталистичких односа. И управо ти елементи, који имају своје корене у прошлости, основни су покретачи све веће флотантности међу балканском популацијом. На властитом простору већи део становништва у то доба борио се за основне егзистенцијалне услове. Међутим, економске и друштвене прилике нису обећавале ни толико — због ратова, аграрне кризе, пауперизације сеоског становништва, трансформација породичних односа, високих државних пореза итд. Миграциони путеви водили су их (или се бар тако веровало) тамо где су били повољнији услови за зараду и егзистенцију. Из пасивних далматинских и црногорских крајева су одлазили у прекоокеанске земље, пре свега у САД. Део становништва из Хрватске и Словеније радио је у рајнским рудницима. Македонци су настављали своју печалбарску традицију у суседним земљама и САД, итд. Осим економских и социјалних разлога, нестабилне политичке прилике су такође подстицале иселавања. У *Историји српског народа* пише: „Из политичких разлога се селило у Србију, а из економских у Америку“.⁷ Уопштено посматрано, тако се може објаснити долазак првих група имиграната у САД, Канаду и Аустралију. Са нашег поднебља, ако означене економске и политичке мотиве схватимо као објективне факторе иселавања, неопходно је имати у виду и субјективне узроке, као што су: радозналост, породични

⁶ Љубомир Косиер, н. д., 5.

⁷ *Историја српског народа*, VI-1, Београд 1983, 561.

разлози, избегавање војне обавезе која је у Аустро-Угарској трајала три године, итд.

До првог светског рата, исељавање из Србије било је мањег интензитета.⁸ Блика објашњења за наведене тврдње могу се наћи, поред осталог, у историјским и друштвеним збивањима која су пратила Србију од првог српског устанка и даље. Србија је, стицањем независности, продором капиталистичког облика производње, све већим присуством на економско-политичкој међународној сцени, ушла у једно противуречно раздобље, при чему је као независна држава морала да се суочи истовремено и са изградњом и развојем сложеног државног система. Имајући на уму расположива сазнања, могућно је утврдити разлоге који су условљавали релативно мали обим исељавања српског становништва, као што су: емотивни чинилац који је постојао код већине становништва Србије и Срба из других крајева (сваки догађај афирмације независности и државности анимирао је тада српски живаљ да оживи покретачки механизам етничког припадништва), комуникацијска затвореност, небавештеност, оскудне информације о земљама које су нудиле усељавање и сигурне могућности зараде. Најзад, земљишна реформа и продор робно-новчаних односа привлачили су и пружали привремено склониште српским избеглицама из угроженијих крајева (посебно из крајева који су били под Аустро-Угарском).

Како сваки нагли преокрет у друштвено-политичким односима подразумева и веће промене у целокупној економској и демографској структури, то се и Србија почетком XX века почела прилагоджавати новим приликама. Тако је од искључиво имиграцијске земље, Србија постепено постала држава емиграције са првим таласима исељеника, експортујући радну снагу у неке земље Европе и Америке.⁹ „Старо огњиште напуштају најугњете-

---

⁸ Ст. Станојевић, *Народна енциклопедија*, н. д., — в. исељеништво.

⁹ Извод из говора Драгише Лапчевића о печалбарима у околним земљама, *Радничке новине*, бр. 126, Београд, 1. јун 1912.

нији раднички слојеви, ново огњиште они савијају себи тамо где су услови рада релативно најбољи. То су две крајње тачке између којих осцилира велика радничка сеоба капиталистичке ере. И све се ово креће у правцу Америке".¹⁰ Дакле, појава исељавања у прекоморске земље из Србије, иако мањег обима него из наших крајева под Аустро-Угарском, затим из Црне Горе и Македоније, није занемарљива. Она постаје тема расправа које улазе у склоп државних и политичких проблема. Противуречна државна политика, у конструисању ставова неких странака, одражавала се и у овим областима живота.¹¹

Оцењивањем мотива одласка, може се претпоставити да су у САД и Канаду долазили: младићи између 18 и 20 година и људи без посла, највише сељаци и радници. А. Тресић-Павичић, кога цитира Ј. Косиер, наглашава социјално-економски моменат који је нагнао људе без школе, углавном сељаке, да напусте своју земљу.¹² У својој класификацији људи који су отишли за Америку и Канаду, поред осталих, Ј. Леонтић наводи „политичке изгнанике, војне бегунце, ... несретнике који траже мир и заборав својих личних трагедија“.¹³ Међутим, у литератури се наилази и на податке да су и запослени радници из Србије емигрирали у САД и Канаду.¹⁴

---

¹⁰ Приказ о исељавању из Нишког округа у Америку. — в. Радничке новине, бр. 64, 1914; Радничке новине, бр. 67, Београд 1914.

¹¹ Српска влада је подржавала исељавање из два разлога: 1) демографска презасићеност и 2) прилив иностране валуте у државни буџет. Опозиционе странке су другачије гледале на тај проблем, видећи у томе и већу обману за сиромашне људе који су се исељавали. (В. Радничке новине, бр. 63, Београд 1914; Радничке новине, бр. 67, Београд 1914.

¹² Јубомир Косиер, н. д., 196.

¹³ Јубомир Косиер, н. д., 197.

¹⁴ Извештај централне управе Савеза кројачких радника о раду за 1912, Синдикални покрет, I том, Београд 1962, 325.

Ради праћења и разумевања проблема у оквиру ове тематске целине, неопходно је укратко упознати околности у којима је настајало и развијало канадско имиграцијско друштво.

У историјској ретроспективи Канада, као земља усељења, поред САД и Аустралије, одражавала је демографску равнотежу (на релацији насељених и ненасељених земаља) и усклађивала опште и посебне интересе у том домену. У бројним приручницима, Канада се водила као ненасељена земља, што је у одређеним раздобљима представљало и привлачну рекламу за многе угрожене у пренасељеним областима Европе и Азије. Динамика имиграције (обим и карактер) у директној су вези са привредним и политичким развојем канадског друштва. Циклични падови и успони привреде одражавали су се у почетку и на темпо досељавања, мада је могућно пратити и обрнут смер. На те осцилације у променама и структури друштва указују статистички подаци (социо-економског и етничког састава становништва), као и закони и прописи владајуће државне политике.

Могле би се издвојити следеће фазе имиграцијских процеса канадског друштва: прва фаза је била у знаку насељавања — колонизације — а) досељавање имиграната британског и француског порекла, б) досељавање становника из Азије (посебно Кинеза), в) досељавање из централне и јужне Европе; друга фаза је обухватала два смера миграцијских кретања, изазвана индустријским развојем Канаде. Један смер се кретао у правцу усељавања у земљу, а други — у правцу унутрашњих кретања (север — југ) ка провинцији Онтарио. Следећа фаза је наизменично обухватала периоде економских криза чије су последице емигрирања у САД или повратак у земљу порекла. Ова фаза је директно условљена, поред осталог, имиграционом политиком САД. Последице другог светског рата означиле су нову фазу имиграцијских кретања и преобликовање демографског мозаика канадског друштва.

Табеларни приказ емиграцијско-имиграцијских кретања Америке и Канаде¹⁵

Периоди	Миграцијска кретања	САД	Канада
до 1861.	емиграција	—	—
	имиграција	+	+
1861.	емиграција	+	—
1865.	имиграција	—	+
1865.	емиграција	—	+
1900.	имиграција	+	—
1900.	емиграција	—/+	—
1914.	имиграција	+/-	+
1914.	емиграција	+	+
1918.	имиграција	—	—
1918.	емиграција	+	—
1931.	имиграција	—	+
1931.	емиграција	+	+
1941.	имиграција	—	—

¹⁵ Упоредно праћење миграцијских кретања у Канади и САД неопходно је због сличних друштвено-економских система и демографске структуре становништва, итд. До 1861. године, за време првих колонизација, извршени су имиграцијски процеси у САД и Канади. Грађански рат у САД зауставио је имиграцијска кретања и нешто више их усмерио ка Канади. После грађанског рата, доношењем закона (1862) о повољним условима куповине земље, САД поново постаје знатан увозник радне снаге из Европе, Азије и Африке (у то време Канада је земља транзит). Од почетка XX века до 1914. досељавање у Канаду је интензивније. Први светски рат и у Канади и у САД утиче на мањи прилив досељеника. Најинтензивније године досељавања у Канаду бележе се од 1918. до 1931, што је донекле условио закон о ограниченом усељавању у САД (1924). Од 30-их година услед економских криза и великог процента незапослености САД и Канада бележи мањи обим досељеника. (B. J. L. Elliot, *Canadian Immigration: Historical Assessment, Two Nations, Many Cultures: Ethnic groups in Canada*, Canada 1979, 163; Ivar. Cizmić, *Imigracija u Kanadi i kanadska imigraciona politika*, Teme o iseljeništvu, br. 2, II deo, Zagreb 1974, 308—311.

Детаљнија статистичка анализа би показала флексибилнију демографску структуру и динамику кретања становништва, а посебно већу прецизност у праћењу и поређењу емиграцијских и имиграцијских процеса у САД и Канади. У XIX веку, источне области Канаде су насељавали британски и француски досељеници. Временом су они постали најбројнија и најмоћнија популација у Канади.¹⁶ Као последица такве структуре становништва настали су билингвистички и бикултурални конфликти и супарништво у свим доменима друштвеног живота. У тој првој декади, Канада постаје и први доминион у саставу Комонвелта (раније британска колонија).¹⁷ Први акт који се односио на имигранте је објављен 1869. године. Од 1896. године, водећа личност канадске државне политике Клифорд Шифтон (Clifford Sifton) је наставио економску политику која је захтевала насељавање западних области. Јављају се и прва ограничења, као оно које предвиђа да слободан улазак у Канаду имају првенствено фармери — пољопривредници из Европе и Азије. Од 1901. године нови министар Френк Оливер (Frank Oliver) је продужио активну и експанзионистичку имиграциону политику све до првог светског рата.¹⁸ Економска ситуација земље, коју карактерише продор индустријског капитализма, одредила је нови правац имиграционе политике Канаде наглашеном потребом за што већим бројем неквалификоване и полуквалификоване радне снаге.¹⁹ Потребе и интереси државе дик-

---

¹⁶ У периоду стварања Конфедерације (1867), 61% били су становници британског порекла, а 31% становници француског порекла. Остатак популације су сачињавали Немци, Холанђани, Скандинавци, Руси и Италијани. (B. Warren Kalbach, *Growth and Distribution of Canada's Ethnic Populations 1871—1971*, The Canadian Ethnic Mosaic, Canada 1978, 85.

¹⁷ И касније Велика Британија је имала утицаја и делимичну контролу у Канади, посебно у економији и политици. Канада је посредством Велике Британије, као јаке империјалистичке силе, била укључена у политичку и економску конкуренцију западног света. (B. Georg Grant, *Tehnology and Empire*, Toronto 1969, 69.

¹⁸ J. L. Elliot, н. д., 165.

¹⁹ Од 1870. до првог светског рата канадска економија се развијала у облику националне политике тј. експанзије

тирали су насељавање западног дела Канаде: Саскачеван (Saskatchewan) и Бритиш Колумбија (British Columbia), области богате рудницима и шумама. Управо у тим областима, укључујући и источну област, посебно провинцију Квебек (Quebec), почеле су да се рабају прве колоније јужнословенских досељеника.

Подаци о првом таласу досељеника из југословенских области су оскудни и често противуречни. Поред срећене и континуирано вођене канадске и америчке имиграционе статистике (која ми овом приликом није била довољно доступна) тешко је утврдити број првих досељеника из југословенских крајева.²⁰ Статистика о исељавању из Србије у првој половини XX века била је оскудна. У то време није постојала државна служба која се бавила питањима исељавања. Документација у виду појединачних преписки, дневника, штампе итд., разасута је од личних архива, библиотека до канадских архива. Било је право откриће сазнање да таква затурена грађа постоји. А до тада, задовољићемо се коришћењем секундарних извора — подацима из обрађене литературе и штампе на основу којих можемо, бар привидно, да створимо слику о путницима намерницима на канадском тлу.²¹ Па ипак, бројни радови садрже и идеолошко-политичке претензије у разјашњавању дилема око националног приоритета (посебно између досељених Срба, Хрвата и Македонаца). Те политичке претензије са-

---

комуникација (изградње железница и путева), концентрације извоза пшенице и концентрације индустрије у провинцији Онтарио. (B. Paul Willox, *The Capital Crisis and Labour, Perspectives on the Dynamics of Working-Class Consciousness in Canada*, Uppsala 1980, 42.

²⁰ „Док су у Унији бројачи многе Југословене уписивали међу Аустријанце и друге народности, у Канади су опет многи Југословени бројани међу Американце, тј. међу исељеницима који из Уније се уселише у Канаду, а који се по народности не спецификују.“ (В. А. Бенко Бојнички, Синтеза канадског житељства и наша насеља, Обзор, бр. 1/LVII, Загреб 1926, 6, цитирао Љ. Косиер, н. д. 40.

²¹ Ова литература се може класификовати на: а) литературу старијег датума, на пример Љ. Косиер (1926), Перо Слеччевић (1917) итд. и б) литературу новијег датума чији су аутори канадски држављани југословенског порекла.

држане су делимично у тактици надмудривања међу појединцима хрватских и српских националистичких групација у погледу статуса и престижа једне или друге етничке групе у канадском друштву (нпр. ко се први доселио, чије су колоније бројније, итд.). Због тога се веродостојност историјских података доводи у питање.²² Сумња у исправност података је утолико израженија уколико извори нису наведени већ су претпоставке, без обзира на њихову логичну оправданост, једини доказни материјал. Утврђивање до сада недовољно познатог историјског материјала српског исељеништва у Канади носи у себи ризик и беспомоћност позивања на историјске изворе. Морамо се ипак задовољити да научна доказивања настају и као резултат објективних околности и законитости о којима је било речи. Тако, на пример, може се протумачити следећа белешка: „...Наши људи су се уселили у Канаду већином приликом градње железница, нарочито оних лонгитудиналних са севера на југ који спајају велике трансверзалне пацифичке линије... Ти су људи дошли овамо по послу, па пошто су им велике железничке компаније пружале јефтину прилику да набаве властите земље, то су онде покуповали селишта и остали у земљи... Ја сам вазда у својим статистичким радовима узимао број нашег света са 30000...“²³

Цитиран опис се подудара са наведеним ставом о потреби канадског друштва за радном снагом у искоришћавању шума, рудника, градњу железница итд. Записи из исељеничке штампе о првом таласу досељавања у Канаду дају сличне описе: Први колонисти су били пореклом из Хрватског Загорја, Лике, Далмације. Досељавали су се у западне и северозападне области Канаде — од Менитобе, западно преко Saskatchewan-a Alberta све до Укон-а. Већина је прешла из САД. Један део се након довршених сезонских радова враћао у САД, али многи су остали у Канади. По занимању су углав-

---

²² На пример, подаци Олге Марковић у књизи *Досељавање Срба у Канаду и њихова активност*, Виндсор, Канада 1965, 6.

²³ А. Бенко-Бојнички, н. д. 6.

ном били пољопривредници. По доласку у Канаду бавили су се тежим физичким пословима, неквалификованим.²⁴

Једно од основних питања која се постављају у вези са организовањем исељеничког живота, односи се на то како су се груписали и окупљали први досељеници из југословенских крајева. Основни облици друштвености подразумевају три стална показатеља структурирања и функционисања припадништва одређеној грани. То су: социјално, етничко и конфесионално груписање. Стварање првих организација, према расположивим подацима, само је један од видова окупљања и груписања досељеника. Потпуно неиспитано је организовање породичног живота и рада у имигрантској средини. Љ. Косиер (1926), П. Слепчевић (1917), В. Томовић (1983), О. Марковић (1968) наводе формирање првих организација и њихова консолидовања у САД и Канади. Систематски преглед потврђује следеће: а) прва територијална груписања, под чим се подразумева стварање насеља и колонија, и формална груписања у смислу стварања организације и удружења, никла су на америчком тлу, а нешто касније и у Канади; б) та груписања су имала друштвено-економски карактер јер су се имигранти груписали према занимањима и организовали у такозване радничке колоније. Ради тога су формиране потпорне организације чији је задатак био да штите интересе имиграната-радника; в) груписање према етничкој припадности неопходно је посматрати у односу на хомогени, као и хетерогени састав досељеника на основу критеријума који одређују таква груписања: елементи сличности и разлика. Карактеристике тих етничких категоризација објашњавају формирање на пример словенских друштава: Словенско-илирско потпорно друштво (1857), САД; затим, хрватских, српских и других друштава: Српско-црногорско литерарно и добротворно друштво (1880), САД, и Први српски братски добротворни савез (1903), САД; г) међу досељеницима највише је било Хрвата, па

---

²⁴ *Naše novine, Kanada* 28. јул. 1978; *Naš kalendar*, Toronto 1955, 52.

су они имали најјаче и најбројније организације;²⁵ д) Срби су се, као и остали, груписали према етничкој и конфесионалној припадности: Савез уједињених Срба (1909) САД, или црквено-школска општина у Рибајни (Regina) (1912) Канада; б) учвршћене етничке и конфесионалне организације и удружења у оквиру већ формираних колонија временом су све више указивале на социјалну и политичку разједињеност (пред први светски рат и касније). П. Слеччевић је, анализирајући садржај исељеничке штампе, указао на неке карактеристике груписања међу српским исељеницима и елементе конфликта. У штампи су се често водиле расправе полемичког карактера, као што су борба српског национализма против хрватског национализма, борба етничких група за превласт у локалним микроимигрантским групама, борба за радничка права, с обзиром на то да је један део наших исељеника био активно укључен у рад америчког и канадског радничког покрета, и сукоби међу самим српским друштвима и групама (нпр. у друштву „Слога“) — између националиста и социјалиста.²⁶

Набројане чињенице су прилог тврђењу Љ. Косиера о „националној поцепаности, конфесионалној подвојености и партијској опредељености“.²⁷ Имајући на уму друштвено-економске и историјске околности из којих је поникао исељеник, такво стање и односи су схватљиви. Зато Косиер и наставља: „Срба, као што сам рекао, имаде најмање, па и они нису компактни. Били су, углавном поцепани на три групације: окупљали се око 'Србобрана' (националног конфесионалног удружења), друштва Српска слога (на челу са Пупином) и Народне одбране — политичке организације са седиштем у Њујорку.“²⁸

Овај осврт на организовање друштвеног живота српског исељеништва претежно у САД није случајан. Како се говори о првим досељеницима на амерички кон-

²⁵ Хрватска братска заједница која је настала из фузије самосталних удружења 1893. у Америци. (В. Љ. Косиер, н. д., 212).

²⁶ Перо Слеччевић, *Срби у Америци*, Женева 1917, 50—51.

²⁷ Љ. Косиер, н. д., 68.

²⁸ Ibid.

тинент, расположиви подаци се највише односе на прве колоније груписане око градова Чикаго, Питсбург итд. Већ је поменуто да је досељавање у Канаду уследило касније. Ипак, друштвени живот исељеника у Канади је имао скоро истоветан карактер животу у САД. И све до данашњих дана државне границе нису битно утицале на одвојеност канадских и америчких исељеника. Јединство етничке заједнице и идеја заједништва обједињавали су исељеништво на америчком и канадском тлу.

*
*   *

Подаци о српским исељеничким срединама у САД и Канади у периоду првог светског рата су потпунији, па се сазнаје нешто више о друштвеном животу исељеника и њиховом укључивању у европске догађаје. Делимично о томе је писано у Зборнику докумената о југословенским добровољцима за време првог светског рата.²⁹ Издвојени подаци обухватају преписке у виду краћих обавештења — телеграма и опширнијих извештаја из САД и Канаде.³⁰ Анализа садржаја ових и других докумената упућује на констатације: о колективним идејама заједништва и свести о етничкој припадности, што се развило и обликовало међу исељеницима пореклом из југословенских крајева. То подразумева елемент активног патриотизма мотивисан израженијим осећањем припадништва српској нацији, исказиван у виду појединачног, групног и јавног приказивања и изражавања српске националне свести. То се, даље, огледало у меравању рада потпорних организација у сакупљању до-

²⁹ Југословенски Добровољци 1914—1918, Зборник докумената, Београд 1980, 141—231.

³⁰ Документа из наведеног Зборника, према садржају, могу се класификовати: 1) извештаји о ставу исељеника о догађајима у Србији (д. 62), 2) извештај о друштвеним догађајима међу Србима у Америци (д. 134, 152, 101, 104, 123), 3) припремање и транспортовање добровољаца (д. 62, 98, 117, 123), 4) извештаји о друштвеној организованости канадских исељеника (д. 123, 182), став канадске владе према тим акцијама (д. 109), неке карактеристике исељеништва у Канади (д. 102, 104) (В. Југословенски добровољци, н. д. 141—231).

бровољних прилога за Српски црвени крст³¹ и формирање и обука експедиционо-добровољачких јединица. Упоредо са ратним догађајима (Крфска декларација и др.), међу исељеницима је била актуелна идеја а југословенству, делимично као последица политичких, националних и идеолошких интереса одређених српских, хрватских и словеначких кругова. До двадесетих година овог века, и поред многих покушаја аустријске, немачке, националистичко-сепаратистичке пропаганде да спречавају полет идеја о југословенству, историја нашег исељеништва бележи активан покрет у организовању и реорганизовању друштвеног живота емиграната у идеји југословенства. Ратне године су, дакле, утицале да се консолидују, означе и омасове идеје о српском националном припадништву, као и идеје о југословенству. Мада се те тенденције превасходно могу схватити у социо-психолошком контексту, преобликовање колективне и индивидуалне свести је стварано понекад идеолошким механизмом, и посебно, политичком пропагандом. Тиме се могу објаснити стална превирања, конфликти или солидарисања међу самим исељеницима српског порекла, као и међу исељеницима шире југословенског порекла. Под претпоставком да је могућно пратити испољавање свести о припадности, макар то било и путем декларисања, сигурно би се запазио сложени и контрадикторни систем односа међу појединцима и групама.

2. Исељеничка хроника између два рата

Одласци и исељавање у прекоморске земље из југословенских крајева између два рата нису били већег интензитета; запажа се чак и одређено стагнирање. О миграционим кретањима у том периоду постоје релевантнији подаци и сазнања. Проблеми исељеништва могу се боље и шире сагледати захваљујући сачуваним писаним изворима — архивској грађи и усменим казивањима исе-

³¹ Године 1915. је у Хамилтону основано Српско добровољно друштво „Свети Илија“. (В. У спомен десетогодишњице од освећења православне цркве „Св. оца Николе“, Хамилтон 1975, 32.

љеника који су се у САД и Канаду досељавали двадесетих година овог века. Истраживања овог периода су допуњена обимнијом грађом, чиме је постигнута одређена аутентичност, али још увек недовољна поузданост.

Раздобље између два светска рата означава другу етапу процеса емиграције-имиграције. То је период у коме се смењују регресивно-прогресивна линија флотантно-сти емиграната. За разлику од првог периода, када се запажа већа прогресија у емигрирању, после првог светског рата изражена је и појава репатрирања тј. повратка у домовину (стално или привремено).³² Прекоокеанска мобилност становништва и наизменична миграциона кретања потврђују узрочне показатеље мотива исељавања: већ добро познати узроци емигрирања, као што су политички, социјални, психолошки итд. и овде сачињавају скуп сложених и међузависних чинилаца чије трансформисање у духу времена даје одговарајуће специфичности.

Треба подсетити да је то период консолидовања уједињене државе СХС (касније Краљевине Југославије), што је захтевало и инаугурисало стварање одговарајуће административно-државне платформе. Тако је и проблем исељеништва, до тада стихијски и парцијално регулисан, добио своје место у државној политици и регулативи. Стварањем посебних државних органа у министарствима (одсеци, одељења), конципирањем, а потом и усвајањем одредби, уредби и закона о исељеницима, постављени су темељи исељеничкој политици.³³ На основу селективног

---

³² После првог светског рата настао је покрет у емиграцијским процесима из југословенских крајева у Канаду. Запажа се већи процент репатрирања из Канаде у Југославију. Између 1919—1923. вратило се 8.348 лица југословенског порекла из иностранства. То је време када почиње да делује рестриктивна политика у САД. (В. Ст. Станојевић, *Народна енциклопедија*, н. д., — в. исељеништво).

³³ Исељеничку службу 20-тих година су обављали: а) Министарство социјалне политике у Београду (исељенички одсек), б) Исељенички комесаријат у Загребу, в) исељенички надзорници, г) исељенички изасланици Министарства социјалне политике у иностранству. (в. Архив Југославије (у даљем тексту АЈ), Министарство унутрашњих послова (у даљем тексту МУП 14) кутија 37, архивска јединица 104, сигнатура документа 140—201, д. 141).

пописа и увида у документа могу се издвојити две групе интереса водеће државне политике, тј. исељеничке политике Краљевине СХС, односно Краљевине Југославије. Интереси државне политике (као променљива варијанта у односу на друштвене околности) или су подстицали мањи одлив становништва у иностранство због губитка радне снаге или су подстицали исељавање да би се смањила незапосленост. Друга група интереса је била усмерена према лицима која се исељавају или су се иселила или планирају да се врате. Путем исељеничких прописа о правима и дужностима исељеника, државни захтеви су јасни: „Појединац који одлази, мора да има чисте рачуне са државом“ тј. да испуњава предвиђене захтеве.³⁴ Даље, посредством конзуларних представништава у иностранству налаже се контрола друштвеног организовања и деловања исељеника, што треба да буде у складу са званичном државном политиком. Контрола исељеника и њиховог друштвеног живота у земљи имиграције „подразумева развијање националне свести и борбу против болшевизма“.³⁵ Посебно треба истаћи став државе према повратницима³⁶ „помагати њихов долазак због прилива стране валуте“. Удео помоћи се доводи у питање кад се у документу прочита следеће: „Током 1933. године од 835 лица повратника комесаријат је пружио помоћ 62 лица у суми од 2500 динара“.³⁷ Та симболична помоћ не може да објасни заинтересованост државе за финансијску добит, тј. корист од повратника, док све остало што улази у домен социо-психолошких, хуманитарних категорија према онима који су намеравали да се врате или су се вратили, остаје у магли административних забелешки редовних извештаја надлежних тела.

Изнесени подаци о функционисању државних служби у погледу исељавања никако не треба схватити као битни покретачки механизам који је одлучивао о суд-

³⁴ Нацрт уредбе о емиграцији 1921, АЈ, МУП 14, 34/104, д. 3, Наредба о емиграцији, АЈ, МУП, 14, 34/104, д. 29.

³⁵ Пројекат уредбе о емиграцији Министарства социјалне политике 1921, АЈ, МУП 14, 34/105, д. 531.

³⁶ Ibid.

³⁷ Извештај о повратницима и избеглицама (начин њиховог прихватања), 1935., АЈ, МУП 14, 37/116, д. 482.

бини појединца, тј. његовом одласку или повратку. Већ добро познати мотиви одласка и остајања, перманентно присутни, упућују на околности да је њихов избор и опортуност одлучујући фактор о судбини појединца. С једне стране, вођење и деловање исељеничке политике је условљавало, односно подстицало формалан притисак који је оставио трагове у свим фазама емигрирања, почевши од одлуке да се напусти земља до реализације те одлуке. С друге стране, исељеничка политика Краљевине СХС, иако званични регулатор исељеничког питања, због свог почетничког искуства не представља значајнију силу у кретању незанемарљивог броја људи. Мотивисаност и потреба човека да напусти своју земљу обично су се реализовале без обзира на све друштвене силе и тешкоће, које су често деловале у супротном правцу. На жалост, о томе се мало сазнаје у званичним архивским документима.

Покретљивост становништва у једном или другом правцу захтева сложеније објашњење стварних узрока исељавања. Историјски подаци упућују на замршене социо-економске односе који су владали у држави СХС. На једној страни су се предузимале стимулативне мере у погледу гарантоване егзистенције сељака или политичке слободе итд., а на другој страни је још увек било незапослености, условљене све бројнијим пролетаријатом, тешким условима рада итд. „Тенденције одласка су исте: да се што више заради, да што више уштеде, па да прехране и себе и оне који су остали код куће“.³⁸ Највише је промена претрпела породица чији су мушки чланови одлазили у САД и Канаду.

*

*

*

Политика земаља САД и Канаде, моћних имигрантских сила, не само што је сходно својим потребама и интересима (државним инструментима) диктирала услове усељавања, већ је путем пропаганде и других видова јавних и комуникацијских акција утицала на цело-

---

³⁸ Љ. Косиер, и. д., 198.

купни исељенички тренд, пре свега европских земаља. Успостављање званичних односа између Канаде и Краљевине Југославије (конзулат у граду Монтреалу), омогућило је већи прилив информација и увид у друштвене прилике Канаде и организованост исељеника.³⁹ У том периоду канадска имиграциона политика је диктирала опречне захтеве у погледу досељавања, а то је у непосредној вези са привредним и друштвеним потребама земље имиграције. „У Канади влада велика беспослица... због незапослености која сада влада у Канади, путници треба добро да се обавесте пре поласка.“⁴⁰ Нешто касније „Исељеничке вијести“ (Загреб 1923) бележе: „Опћенито се осећа потреба повећања имиграције нарочито повећања усељеника земљорадника. Константира се да Канада може годишње да апсорбира 300—400 хиљада имиграната, док је досадашњи број усељеника био знатно нижи...“⁴¹

Према грубој канадској периодизацији, двадесетих година, постојала су два смера миграцијских кретања: један у правцу даљег усељавања у земљу (1918—1931),⁴² а други у правцу унутрашњих миграцијских кретања (север — југ), посебно насељавање провинције Онтарио. У том периоду могу се издвојити следеће категорије досељеника. Прву су сачињавали они који су се усељавали са породицама, куповали земљу посебно у севернијим ненасељеним областима (међу њима су и даље до-

³⁹ Извештај краљевског конзулата у Монтреалу 1921, АЈ, МУП 14, 34/105, д. 555; Уредбе канадске владе 1920, АЈ, МУП 14, 34/104, д. 490; Исељеничке вијести-исељавање у Канаду 1923., АЈ, МУП 14, 34/104, д. 120, 122; Исељенички комесаријат-информација 1924, АЈ, МУП 14, 39/143, д. 656; Исељенички комесаријат-извештај о канадској имиграцији, АЈ, МУП 14, 39/143, д. 583.

⁴⁰ АЈ, МУП 14, 34/104, д. 490.

⁴¹ АЈ, МУП 14, 34/104, д. 120.

⁴² Двадесетих година XX века уследило је низ одреба о досељеницима у Канади (1921, 1924, 1926). Одредбе су се мењале. Тако је 1920. године селекција досељеника вршена према неким општим критеријумима способности: не могу бити болесни, умоболни, неписмени и злочинци. (В. АЈ, МУП 14/104, д. 490); године 1924. важили су следећи критеријуми: могли су се уселити они који су материјално обезбеђени (због куповине земље), посебно пољопривредници. (В. АЈ, МУП 14, 34/104, д. 102; Ivan Čizmić i Vesna Mikačić, n. d., 316.)

минирали Британци и Французи).⁴³ Другу категорију су чинили сезонски радници који су склапали уговоре за рад у шумама и рудницима, на изградњи путева, на фармама итд. Појединци који су се на тај начин усељавали у Канаду најчешће су за стално остајали, мењајући послове и селећи се из једног краја Канаде у други. Међу овом другом категоријом нашао се већи број досељених из тадашње Краљевине СХС, односно Краљевине Југославије.

Раздобље 1927—1929. карактерише се организованим усељавањем у Канаду из југословенских крајева. Групе су бројале и до 800 појединаца.⁴⁴ Организациони ланац око исељавања и усељавања је обухватао службе које су радиле на прикупљању појединаца, транспорту и прихватању досељеника од стране канадских компанија (у улози спонзора, оне су организовале и контролисале усељавање). Ипак, и даље се настављао устаљени пут индивидуалних одлазака. Том таласу емиграната прикључују се и њихове породице. На бродове су се укрцавали исељеници из Баната, Лике, Кордуна, Славоније, Далмације, Јужне Србије (Пирота), Македоније (Битоља) итд. Међутим, и даље је било највише Хрвата.⁴⁵ Међу њима један број се најпре усељавао у САД, што је било подстакнуто јаким пропагандом и повољном усељеничком политиком до 1921. године, када је у САД донесен закон под називом „Dillingham Act“ о ограниченом усељавању.⁴⁶ Отварањем америчких пословних филијала у Канади, појединци су из Америке прелазили у западне и северне канадске области. Сходно потребама канадске привреде, у овом раздобљу новоприслишли имигранти су

⁴³ Warren E. Kalbach, н. д., 86—87.

⁴⁴ Ове информације се заснивају на усменом казивању исељеника: Пеке Дмитровића, Војина Грбића, С. П., Милана Калинића, Милорада Корнута, и др.

⁴⁵ Љ. Косиер, н. д., 72.

⁴⁶ „У Француској, Белгији, Мексику, на оточима западне Индије и у Јужној Америци има наших људи, понајвише из пасивних крајева Црне Горе, Хрватског приморја и Лике, који су тамо застали на обилазном путу за САД. Ти људи спрадају много и који знаду за Канаду, моле на коленима за дозволу улаза у Доминион и сматрају ту дозволу јединим спасом.“ (В. Исељенички комесаријат, Канадска имиграција 1924, АЈ, МУП 14, 39/143, д. 583.)

се насељавали у областима — Алберта, Саскачеван, Манитоба, Бритиш Колумбија, али и у индустријским центрима провинције Онтарио—Торонто, Хамилтон, Виндзор итд. Нови имигранти су у већим градовима тражили уточиште у тек формираним радничким насељима. У погледу професионалне структуре наводи се: „После рата наш сељак-емигрант постаје професионални фабрички радник... постаје надничар прве класе..."⁴⁷ Радници су често боравили — живели у тзв. boarding house, тј. кућама које су биле власништво неке радничко-имигрантске породице, али су служиле као пребивалишта појединцима. Према казивањима, живело их је и по шеснаесторо у једној кући. Заједно су обедовали, а трошкове домаћинства су међусобно делили. У таквим условима и срединама, груписања према етничкој припадности нису биле битније изражена.⁴⁸ Како су у нову средину стизали младићи од 18 до 20 година, запажа се да су они склапали и бракове са девојкама из радничких насеља, етнички хетерогеног порекла, али су се чешће одлучивали да склопе брак са девојкама истог или сродног етничког порекла (нпр. шире узето међу словенским етничким групама). О томе сведоче примери наведени у архивској грађи о тзв. врбовању девојака из старог краја. „Рођаци или пријатељи шаљу шифкарте девојкама од 18 до 25 година старости. Када ове дођу на адресу добављача, одмах још првих дана, наступа питање о удаји девојке. Добављач је унапред обавестио муштерију за женидбу уколико год је више могао, да одмах по доласку дотичне девојке настаје погодба: ко да више. Новац разуме се сав иде добављачу. Ови непредвиђени трошкови местимично достижу висину и до 500 долара. Девојке немају право протестовања..."⁴⁹ Иза првобитне намере довођења девојака ради удаје са својим сународницима крио се организовани посаодомишљатих појединаца који су на тај начин себи обезбеђивали добар профит. У том периоду исељавање је постајало све организованије, па се исељеник лакше одлучивао да са со-

⁴⁷ Љ, Косиер, н. д., 198.

⁴⁸ Казивач Пеко Дмитривић.

⁴⁹ Врбовање девојака у Канаду, Одељење за државну заштиту, АЈ, МУП 14, 37/114, д. 2.

бом поведе и друге чланове породице или су се они касније досељавали. О томе говори следећи акт: „...да се пре доласка у САД и Канаду морају решавати молбе жена које путују својим мужевима и молбе деце која путују својим родитељима“ или „ако иде жена мужу или дете родитељима да докаже да га има тамо ко издржавати“.⁵⁰ Сигурно је психолошко-емотивни фактор у мобилности исељеника утицао да се сродничке везе, и поред велике просторне удаљености, не прекидају, а окупљањем чланова породице у новој средини још више учврсте. Потреба и жеља да се буде међу „својима“ — сродницима или припадницима истог етничког порекла постаје све уочљивија, разумљиво као последица социо-економских услова живота: тешки услови рада, незнање страног језика и остали елементи који су утицали на спорију адаптацију у канадској средини. Отежани и успорени интензитет адаптације усмеравао је исељеника-усељеника да спас од друштвене изолованости у имигрантском друштву тражи у окупљању и груписању са себи блиским припадницима по пореклу или идеолошким убеђењима, али и у везама према социјално-професионалном статусу појединца. Није случајно да су у записима о исељеништву из тог периода управо забележени различити видови друштвене организованости и ангажованости, а што је потврда хипотезе (статистички је тешко доказати) да је реч о бројној категорији исељеника југословенског порекла.

Претходно је назначено да је највећи број пристиглих имиграната имао статус најамне физичке радне снаге. Радећи у рудницима, фабрикама, на крчењу шума и изградњи путева и железничких пруга, они су се истовремено борили да обезбеде минималне егзистенцијалне услове живота и рада. Формирање унија (синдиката) 20-их година био је први знак да радници у својим захтевима траже и одређена права за побољшање живота. Такав вид синдикалних активности природно није миопшао ни један број имиграната пристиглих из Југославије. Ипак, синдикалне организације су се више ба-

---

⁵⁰ Домаћи прописи, Министарство унутрашњих дела 1921, АЈ, МУП 14, 34/104, д. 3.

виле питањима општег социјалног статуса радника него статуса имиграната. Досељеници су, да би штитили своје место и положај у канадској средини, формирали потпорне организације које су деловале у циљу међусобне испомоћи и солидарности. У периоду између два рата, потпорне организације, прегруписане према етничкој и конфесионалној припадности, постигле су значајну афирмацију. Позната збивања 20-их година, организовано деловање радничке класе и експанзија националних и националистичких тежњи, постали су повољан пропагандни материјал како у канадском друштву тако и у Краљевини Југославији. Нови талас досељеника није остао изолован од догађаја као што су формирање Комунистичке партије Канаде 1921. године, оснивање Комунистичке партије Југославије или националне усхићености идејом југословенства и њене реализације, али са грађанско-монархистичким претензијама у руковођењу државом. У хроници канадских исељеника су тако забележена прва имена појединаца који су подстицали стварање и организовање *радничких исељеничких клубова*. Томо Чачић је 1931. године основао радничко-просветне клубове и са још неколицином покренуо часопис „Борба“. За ту генерацију може се рећи да је била југословенска,⁵¹ али иза ње је још увек била бројна прва генерација досељеника која је спорије прихватала идеју југословенства. „Наш свет преко океана је данас још већином аустријски и мађарски емигрант. Привредне и политичке прилике у Аустро-Мађарској селиле су га на емиграцију, Југославију не познају, још не зна прилике у њој...“⁵²

Прва досељеничка радничка организација основана је 1924. године у месту Веланд (Welland). То је био југословенски огранак Радничко-комунистичке партије Канаде (тај огранак је убрзо расформиран). Године 1927. основан је *Југословенски просветни клуб* у Виндзору. Поред неколико потпорних друштава — на пример Југо-

⁵¹ *Jugoslovenski narodni pokret u SAD i Kanadi 1935—1945*, Toronto 1983, 158.; према казивањима Пеке Дмитровића.

⁵² Уредбе о емиграцији Министарства социјалне политике 1921, АЈ, МУП 14, 34/105, д. 530.

словенски потпорни савез — ови клубови, посебно у градовима Ванкувер (Vancouver) и Виндзор, окупљали су највећи број Југословена. Међутим, судбина тих радничких и југословенских клубова била је слична судбини ранијих груписања исељеника, чији се ентузијазам у зближавању завршавао унутарњим сепаратисањем, посебно на идеолошкој и етничкој основи: десним и левим крилом у оквиру југословенских клубова, на политичком нивоу — присталице монархије и њени противници или српски, хрватски и словеначки огранци, са заједничким идеолошким циљем. Године 1936. одржана је четврта конвенција Радничко-сељачких клубова, која је донела одлуку да се клубови реорганизују по националној линији: *Хрватски просветни савез*, *Српски напредни покрет* и *Словенска прогресивна звезда*. Поред ових организација, Срби су се и даље окупљали у оквиру потпорних организација — *Српски народни савез*, са својим огранцима, и добротворних друштава, као што је „Плави Јадран“ у Торонту, итд.⁵³ У извештају са једног званичног путовања по провинцији Онтарио записано је: „...Највећи број наших је насељен у провинцији Онтарио. После догађаја у Скупштини дошло је до цепања међу исељеницима... Насеље у Торонту је политички страшно поцепано. Идеја је била да се створи југословенски дом, али ништа од тога. Југословени су доста активни и основали су пре неколико месеци Југословенски просветни клуб... Хамилтон је најстарије насеље. Нажалост ово насеље као да је политички највећма поцепано. Поред Српског дома, православне цркве и парохијског дома, спремају се Хрвати да саграде свој хрватски дом“.⁵⁴

⁵³ *Jugoslovenski narodni pokret u SAD i Kanadi*, н. д., 164; Олга Марковић, н. д., 25. Крајем 20-их година већина исељеничких организација се осамосталила у Канади. Делом су оне биле у склопу америчких организација исељеника југословенског порекла. Тек досељавањем новог таласа, број исељеника у Канади је повећан, па је то допринело бржем осамостаљивању разних друштава. (В. Богдан Новковић, *Американизација наших исељеника*, Летопис Матице српске, Нови Сад 1928, 60.

⁵⁴ Извештај о званичном путовању из провинције Онтарио, АЈ, МУП 14, 37/114, д. 70.

Интензиван друштвени живот исељеника у Канади био је својеврстан одраз конфликтних збивања у Југославији (посебно почетком 30-их година). Пристигле информације из Југославије су покретале већи број исељеника да се друштвено ангажују и постану посредни учесници актуелних догађаја у земљи матици. Једна група исељеника српског порекла је своју афирмацију изграђивала у националном сепаратизму и идеолошком супротстављању комунистичком радничком покрету. С тим циљем неколицина је формирала 1932. године *Југословенско-канадско удружење* (ЈКУ). Своје програме рада и политичку оријентацију чланови овог удружења су прилагодили борбеним паролама, тачније, определили су се за ону оријентацију у којој су нашли инспирацију и одраз својих опредељења. Подстакнути једним делом Срба у САД, ЈКУ је променило назив у *Српска народна одбрана*.

Друштвени живот исељеника у Канади између два рата добио је карактер све израженије супарничке и конфликтне стихије у међуљудским односима. Могу се навести нека објашњења. Како су се множиле и увећавале српске колоније у градовима Канаде (иако у мањини у односу на груписања осталих досељеника из југословенских крајева),⁵⁵ тако су се рабале нове организације, учвршћивале старе, организовале манифестације, покретали часописи, подизали домови и цркве и др. Издвајају се два вида функционисања друштвених веза исељеника. Први вид је везан за њихову тежњу и потребу да се групишу са себи блиским по језику, вери или политичким опредељењима, али и са јаким мотивом да њихово груписање и деловање добије статус организоване целине и тако заузме равноправно место међу осталим имигрантским микроенклавама у канадском друштву. Модел организоване целине је ипак само остао инсценирано манифестно приказивање. То би могло да потврди и следеће тумачење: „Вршена је пропаганда најра-

⁵⁵ На пример број исељеника из југословенских крајева у граду Windsoru 1929. године је износио 3000. (В. АЈ, МВП 14, 37/14, д. 70); од тога је било Срба 150. (В. Vladislav Томовић, *Srbi u Kanadi*, *Međunarodni problemi* 3—4, Београд 1983, 424.

ширенијих размера. Упослени су били агенти, апелирало се на српство или хрватство, или на словенство. За аутономију и републику, за федерацију и монархију, за Карађорђевиће и Хабсбурге, а све вазда као титула за фирму, док је практичан резултат био у томе да се од исељеника упићари што више долара било за акције било за улоге⁵⁶. Нису узалудна Косијева тврђења да је у САД и Канади све било подређено пропаганди.⁵⁷ И у то време као и данас се бележе пароле да се очува етнички идентитет, да се негује национална свест, да се буде добар верник, да се гласа за ову или ону странку или буде „прави“ следбеник одређених политичких идеја. Следећи свој сопствени животни пут, појединац не може да остане равнодушан и изолован од актуелних догађаја друштва у коме живи и друштва из кога је потекао.

3. Исељеничка средина и ратна збивања

Крупни догађаји светских размера у трећој деценији XX века утицали су на појединачни и колективни смисао и садржај живота у исељеничким колонијама. Као што је већ констатовано, тај период не карактерише већа емиграцијска покретљивост (у односу на раније године, посебно између 1925. и 1930, бележи се мањи интензитет усељавања),⁵⁸ колико специфични облици организовања исељеничког живота.

На основу података канадске статистике у периоду од 1931. до 1941. запажа се мањи број новоусељених лица. Један број избеглица и расељених лица (мисли се пре свега на Јевреје) не може да достигне цифре које

⁵⁶ Љ. Косиер, н. д., 263.

⁵⁷ Љ. Косиер, н. д., 244.

⁵⁸ Број Југословена (000):

1921 4

1931 16

1941 21

1951 21

1961 69

1971 105

в. J. L. Elliot, н. д., 165.

су карактерисале 20-те године. Пропагандне мере су биле заустављене још 1930. године и уведене рестриктивне мере.⁵⁹

Табеларни приказ⁶⁰

ДЕКАДА	БРОЈ УСЕЉЕНИКА (,000)
1921—1931	1,203
1931—1941	150
1941—1951	584

Према подацима, број усељених Југословена у периоду, за време и непосредно после другог рата је незнатан.⁶¹ Група која је напустила Југославију у моменту слома 1941. године, као и један број ратних заробљеника од 50-их година, који се нису вратили у земљу, углавном су боравили у европским земљама, а од 50-их година неки су прешли у САД и Канаду.

Податак да је емиграција из Југославије постала бројна и организована групација потврђују тадашње статистике, као и други материјали⁶² у којима се помињу српске, хрватске и македонске колоније. Исељеници хрватског порекла су и даље били најбројнији. На исељеничку сложену структуру су утицали не само етничка разноликост већ и старосна структура (пристигле нове генерације првих исељеника и нови емигранти), као и одређена социјална слојевитост. Разнолико етничко порекло друге генерације исељеника је било везано за етнички егзогамне бракове родитеља, као последице усе-

⁵⁹ Ibid.

⁶⁰ Warren E. Kalbach, н. д., 84.

⁶¹ Vladislav Tomović, н. д., 386; Ivan Ćizmić, н. д., 323.

⁶² У извештају Српског напредног покрета из 1938. године изнесени су следећи подаци: „У провинцији Квебек живи око 700 Срба (Монтреал око 250, Рован Норанди 250, Валдор 200), у провинцији Онтарио живи око 2000 Срба (Суџбури 400, Киркланд 350, Торонто 250—300, Хамилтон 250—300, Виндзор 300), у провинцији Манитоба (Флин Флон 100), у провинцији Саскачеван живи око 200 Срба и у Бритиш Колумбији 400—500 Срба.“ (В. Извештај извршног одбора СНП, *Правда*, 21. фебруар 1938, *Торонто*.)

љавања појединаца у Канаду и склапања бракова у новој средини са припадницима другог етничког порекла. Према породичној структури, могу се издвојити они који су своје породице оформили у новој досељеничкој средини и они који су се из земље матице доселили са својим породицама (женом и децом). Ти показатељи породичне структуре су обележавали садржај и карактер унутарпородичних односа, оцртавајући путоказ у прецизнијем разумевању различитих степена адаптације и асимилације чланова емигрантске породице у канадском друштву.

У оквиру организовања друштвеног живота, групно припадништво се даље раслојавало, под утицајем све израженијих политичко-идеолошких мотива испољавања свести о заједништву: идеје о југословенству у смеру пропагирања монархистичке државе, у смеру пропагирања борбе радничке класе југословенских народа ка федералном уређењу, идеје националистичко-сепаратистичке оријентације.

Социјални састав био је мање променљива варијабла демографске структуре. „Срби у Канади запослени су углавном у тешкој индустрији: жељезној, аутомобилској, метално-рударској и угљеној, па онда у шумској индустрији, по фармама итд. Према томе, цела српска емиграција у Канади је радничка, 90% су радници а остало су фармери и по који мали сопственик — трговац и слично“.⁶³ Већи градови у провинцији Онтарио-Торонто, Хамилтон, Виндзор, Лондон, итд., постали су главна средишта исељеничког боравка и живота. Концентрација становништва, а тиме и досељеника српског порекла, у тим градовима може се објаснити тако што је индустрија у већим урбаним средиштима постала примамљив фактор многим породицама, које су, напуштајући северне области Канаде, своје ново уточиште тражиле у градским — радничким четвртима за које се веровало да пружају могућности већих зарада и побољшање стандарда.⁶⁴ Тежње и жеље појединаца да се приближе већим

⁶³ Извештај извршног одбора СНП, н. д.

⁶⁴ На основу казивања Војина Грбића, Милана Калинића и Пеке Дмитрића, досељеника у Канади од 1929. године.

урбаним средиштима у трагању за бољим условима живота, често нису били у складу са реалним стањем тадашњег канадског друштва (време економске кризе). У исто време, континуирано се наставило досељавање тамо где су се већ формирале колоније као етничко језгро окупљања појединаца и група.

Ратне године су наступиле у тренутку изражених противуречности друштвеног стања у Канади, као последица економске депресије, а што се логично одразило и на исељеничку друштвену структуру. У живот исељеника и њихових породица уплеле су се све оне контрадикторности и конфликти који су разарали тадашњи свет. Доступним материјалом и реконструкцијом неких сегмената исељеничког живота у том раздобљу могућно је разјаснити, у домену друштвене стварности, видове организовања исељеника. Исељеничке хронике обухватају онај део исељеника који је током тих година активно пратио различите друштвене делатности или био укључен у њих. Други део је остао изолован или пасивни посматрач збивања у Европи и у Југославији. На основу неких официјелних података, могућно је претпоставити интензитет ангажованости појединаца у друштвеним активностима. Од 4000 Срба, око 1700 их је било организовано у разним српским друштвима.⁶⁵ Дакле, више од половине није припадало некој организацији, што не искључује претпоставку да је исељеник и мимо тога, кроз своје ставове, понашања и нека опредељења у односу на друге, могао постати активни учесник друштвених збивања. Под утицајем спољних фактора, посебно информација и пропаганде, и у међусобним односима и интеракцијама, исељеник је постајао више мотивисан да се опредељује за идеје или групације које су поникле у све сложенијим социјалним, етничким и идеолошким противуречностима. Агитационе пароле су се низале: одредити се за комунисте, монархисте, федералисте, националистe-сепаратисте итд.; бити уз радничку класу и уз радничке синдикате, подржавати владајући систем у земљи матици, подржавати национално јединство или се под окриљем националистичког патрио-

---

⁶⁵ Извештај извршног одбора СНП, н. д.

тизма приклонити сепаратистичким групама. Догађаји који су следили у Југославији: шестојануарска диктатура — полицијски терор, споразум Цветковић — Мачек, демонстрације 27. марта, подизање народноослободилачког устанка, деловање квислиншких формација итд. утицали су на мобилност исељеништва, посебно у домену политичко-друштвене ангажованости. Усталасано је расположење међу исељеницима; њихове дилеме и конфликти у разумевању и праћењу текућих догађаја још су се више издиференцирали и политички и етнички омеђили. Група ангажованих исељеника српског порекла била је уз КП Канаде⁶⁶ и у оквиру исељеничких групација укључена у рад радничких секција. Истовремено, не мали број Срба који је по својим убеђењима подржао Краљевину Југославију и до рата био присталица рада и активности Југословенско-канадског удружења, од почетка рата се окупио и основао Српску народну одбрану (1942).⁶⁷ У току ратних година исељеници српског порекла су се и даље окупљали у оквиру црквено-школских општина (цшо). Запажа се да је изградња домова и цркава у многим канадским градовима каснијег датума (послератни период), осим постојећих у градовима Монтреал, Риџина (Regina) и Хамилтон. У недостатку документационог материјала, а из онога што је описано у споменицама цшо, може се извесно претпоставити да су облик и карактер окупљања у цшо утицали на правац деловања ове институције не само у културно-традицијском већ и у идеолошко-политичком смислу.

На који начин су се исељеници окупљали, груписали и деловали у оквиру наведених организованих целина или изван њих, директно је зависило од комуникативно-информативних компонената које су своју специфичну форму и функционисање изградиле на основу

⁶⁶ Од 1936. године делује Српски напредни покрет са својим огранцима. Године 1942. један број исељеника српског порекла оснива Савез канадских Срба и ставља се на страну НОБ-а. (В. Vladislav Tomović, *Srbi u Kanadi*, н. д., 433.)

⁶⁷ Српска народна одбрана је „национално-патриотска и борбена организација под паролом српство, Србија и Монархија“. (В. *Споменица Српске народне одбране*, Хамилтон 1971, 21—23.)

општих и посебних друштвених збивања у датом периоду. Обликовање, трансмисија и рецепција информација ствара и стимулише специфичан вид људских интеракција које подстичу делатности, подразумевајући начин организовања и груписања људи.

Просторно посматрано, исељеничка група у Канади представљала је изоловану групацију у односу на актуелна збивања у Европи и Југославији почетком четрдесетих година. Стање у земљи матици и ратни догађаји су постали основни садржај сваке врсте информација које су посредно и бројним каналима пристизале до рецепијената, тј. исељеника. Ефекти информисања (организовање, понашање и реакције исељеника) зависили су од: а) акта и субјекта обликовања информације, б) средства информисања, в) интензитета деловања на појединца и групу.

У периоду од 1935. године југословенске државне службе су посредством конзуларног представништва и неких званичних мисија појединаца трансмитовале официјелне и ангазоване поруке о стању у Југославији.⁶⁸ Информисање је, с обзиром на просторну дистанцу и неразвијена остала средства комуникација, комплетнију ефикасност постизало посредством штампе (новина, билтена, брошура). Структура информације (садржај и врста прилога) могли су и овим путем да утичу на ток групног организовања и појединачног ангажовања. У том периоду друштвених превирања посебну улогу је имала исељеничка штампа: „Слободна мисао“, „Правда“, „Глас Канаде“ итд.⁶⁹

Ток и стихијност догађаја, изражена комуникативна мобилност и контрадикторност у садржајима информација утицали су да се исељеник у својим опредељењима и формирању одређених ставова, посебно у погледу идео-

⁶⁸ Правда, 20. јануар, 1940, Торонто.

⁶⁹ „Слободна мисао“ је био часопис Хрватског просветног савеза, „Правда“ новина Српског напредног покрета, „Глас Канаде“ је издавало Југословенско-канадско удружење, а касније је преузела организација Српске народне одбране; године 1944. је променио име у „Глас канадских Срба“. Од 1941. је у Монреалу почео излазити „Српски гласник“. (В. Jugoslovenski napredni pokret, н. д., 167.

лошке и политичке свести, односи селективно. Контрадикторности у садржајима информација имале су различито дејство на примаоца поруке, тј. исељенике, а најизразитије су испољене у серијама информација које су говориле о стратегији и циљевима народноослободилачке борбе и деловању четничких групација.⁷⁰

Ефекти дејства комуникативне мреже су најјаснију слику испољили у сфери реакција, које су подстицале покретачки механизам активности код исељеника. У овом периоду, покретачку снагу у међуљудским односима (подсетићу на период првог светског рата и укључивања исељеника у акције материјалне помоћи и солидарности) сачињавали су разноврсни облици сарадње. Исељеници су на тај начин у појединачном и колективном ангажовању постали учесници ратних збивања. Актуелност, бројност и контраверзност вести које су пристизале из Југославије утицале су да се процес укључивања појединца и група у збивања, убрза и ефикасније спроводи.⁷¹ У оквиру исељеничких скупова, поред групног организовања може се издвојити и вид добровољног и директног учествовања појединаца у ратним збивањима. Такве акције су често служиле као пропагандни модел и стимулатор у чвршћем повезивању истомишљеника у придобијању неопредељених и неангажованих.⁷²

4. Исељавање и репатријација у поратном периоду

Последице рата и новонастало поратно стање у свету утицали су на настанак и развој специфичних политичких, друштвено-економских и демографских облика и односа. Канада је, иако само формално у саставу британских доминиона, уживала статус независне државе. Канадско друштво се уклопило у нове друштвено-еко-

⁷⁰ Слободна реч, 3. март 1942, Питсбург, УСА.

⁷¹ Томо Ћајић, *Kako smo uspostavili naš narodni demokratski pokret u Kanadi*, *Naš kalendar*, Toronto, 1958, 114.

⁷² За време Шпанског грађанског рата око десетак исељеника српског порекла се укључило у добровољачке одреде републиканских бораца. (В. Правда, јул, август, септембар, 1937, Торонто.)

номске тенденције, изграђујући сопствени пут развоја. Нова фаза миграционих процеса била је непосредно повезана са завршетком ратних (војних) операција, демо-билизацијом оружаних снага, преласком економије са ратне на мирнодопску, са изменама у законодавству итд. Разумљиво је да су постојећи разлози и околности утицали на слабење досељавања у Канаду (најмањи број досељених лица је забележен 1945. године).⁷³ Исход ратних догађаја је подстакао процесе репатрирања, тј. повратка једног броја емиграната из Канаде. Међу повратницима који су се враћали у своје ослобођене земље било је и оних који су пореклом из Југославије. Између 1945. и 1950. године у Канади се бележи наизменични прилив и одлив становништва. Канада је, као имиграциона земља, у тим годинама, прихватила већи број избеглица и расељених лица.⁷⁴

У погледу професионалне и социјалне структуре и даље је доминирала неквалификована радна снага. Потребе и интереси канадског друштва (увоз капитала и конкуренција на тржишту) утицали су на преобликовање канадске имиграционе политике. Канадска имиграциона политика је после другог светског рата била усмерена ка стимулисању пораста селективног усељавања.⁷⁵ У канадској државној политици су биле изражене осцилације у интересима водећих странака при стварању и спровођењу разних мера у функционисању државног система. Имиграциона политика је често подлегала таквим променама. Борба у Парламенту око спровођења власти и руковођења државом водила се, и данас је присутна, између либералне и конзервативне странке. У свом дугогодишњем програму, либерална странка је поддржавала усељавање, док су представници конзервативне странке били против такозваног увоза радне снаге. У оквиру имиграционе политике, до 50-их година, поред

---

⁷³ Л. Н. Фурсова, *Иммиграция и национальное развитие Канады*, Москва 1975, 95.

⁷⁴ Anthony H. Richmond, *Canadian Immigration: Recent Developments and Future Prospects*, The Canadian Ethnic Mosaic, Toronto 1978, 114.

⁷⁵ J. L. Elliot, *Canadian Immigration: A Historical Assessment*, Two Nations Many Cultures, Toronto 1979, 166.

повољних услова за усељавање, донесени су такви прописи који су ограничавали већа усељавања из Азије и Африке. Политика је имала карактер расне дискриминације. *Имиграциони акт* из 1952. године, уз неке мање ревизије, задржао је тенденцију селективног усељавања. У надлежности департмана, сагласно акту, било је примарно и мишљење, „суд“, да ли лице — имигрант одговара социјалним, климатским, економским условима живота у Канади. Имиграционо законодавство 50-их година опредељивало је улазак имиграната не само по националном и расном већ и по политичком критеријуму.⁷⁶

*

*   *   *

Динамика емигрирања из Југославије зависила је од друштвено-политичких збивања после другог светског рата. Потребе друштва су диктирале супротан смер миграцијских процеса. Све до 60-их година не би се могло говорити о већем интензитету исељавања из Југославије. Узроци су двојаки: а) законски прописи су ограничавали одлазак из земље и б) емотивни и пропагандни чиниоци који су се испољавали у наглашеној представи о националној припадности и дужностима у вези са тим (укључивање и активирање већег потенцијала радне снаге у обнову земље).

Опште особености земље имиграције — Канаде и земље емиграције до 60-их година усмериле су кретање становништва југословенског (посебно српског) порекла у два смера. Један смер је означавао *повратак*, тј. репатрирање исељеника у Југославију (између 1945. и 1950), а други правац је обухватао даље *усељавање* у Канаду, који је био мањи по обиму (у односу на ранији период), али специфичан по форми, зависно од политичке и економске структуре емиграната и мотивисаности досељавања.

Свако од тих друштава је тежило да задовољи своје интересе у функционисању државног и друштвеног

---

⁷⁶ Л. Н. Фурсова, н. д., 61—64.

система, а тиме су посредно или непосредно утицали на мању или већу мобилност појединаца, на његове мотиве, планове и одлуке у спровођењу личних и других делатних акција. Ипак, емигрант је у борби за егзистенцију и у савлађивању отуђености и друштвене изолације, а у настојању да реши све загонетке свог маргиналног статуса, трагао и сукобљавао се са емотивном и стварном представом о припадништву у приближавању и поистовећивању са већом, односно мањом друштвеном заједницом. Већ поменуте сложене ситуације у друштвима утицале су на оживљавање и покретање оних прикривених емотивних елемената свести о припадности који су у пресудним тренуцима одлучивали о даљој судбини појединца. Вести о победама и револуционарним променама на југословенском простору, стизале су и усавивале се у свест исељеника, изазивајући снажне емоције у опредељивању и одређивању ставова. Реакције су настајале и као последица преплитања осећања носталгије, предрасуда, сумњи и свега онога што је подстицало покретачку снагу својеврсних иницијатива и активности. За већи део исељеника, посебно оних који су се досељавали од 1927. године, прве послератне године биле су пресудне у доношењу одлуке — вратити се или остати. Такав ток размишљања и опредељивања условили су следећи фактори: а) друштвено-економски услови живота у Канади; б) информативна делатност и обавештеност — функционисање пропаганде из Југославије, адекватне пропаганде организованих исељеничких скупова и пропагандне активности у оквиру канадског друштва; в) психолошко-емотивни елементи везаности за земљу имиграције и земљу порекла. Исељеник је био емотивно стимулисан покретањем механизма од мотивације до одлуке о повратку, односно останку. Из скупа емоција које подразумевају сећања, успомене, маштања, радозналост, али и навике, појединац је усвајао и издвајао оно што је сматрао пресудним путоказом својих даљих опредељења. У таквим тренуцима, свест појединца, на маргинама свог трајања, била је испреплетана осећањима блискости, везаности, припадности. У датом моменту одлуке, могли су да делују сви наведени фактори истовремено или други који су у одређеним тре-

нуцима били примарни, на пример: незапосленост, тешки услови рада, жеља да се види родни крај итд. За многе је највећа дилема у коначном одлучивању била даља судбина њихових породица. Жеља за повратком била је израженија у етнички хомогеним породицама (ако су оба супружника пореклом из Југославије или, још ближе, из истог краја) него у етнички хетерогеним породицама.⁷⁷ Такође, овај мотив је био израженији у породицама где је тек стасавала друга генерација него у оним где се друга генерација скоро потпуно интегрисала. Просторна удаљеност од блиских сродника (посебно чланова уже породице) била је важан емотивни стимулатор у доношењу одлуке о коначном повратку. Мотив повратка је био израженији у оним исељеничким срединама које су на неки начин одржавале везу са домовином. У међусобном комуникацијском општењу исељеника, посебно тамо где су били чвршће груписани, међу пријатељима, рођацима, уверења и опредељења су се ланчано преносила, што је утицало на одређена груписања истомишљеника. Такво расположење међу исељеницима је подстицало организовану акцију њихове ремиграције. Носилац такве организације у Канади било је *Вијеће канадских Јужних Словена*.⁷⁸ Путовало се бродом „Радник“ у неколико етапа током 1947. и 1948. године.⁷⁹ Групе су бројале по више од 500 повратника (појединаца и чланова њихових породица). Новине „Јединство“ из 1947. и 1948. године испуњене су освртима о групним и појединачним испраћајима. Описи свечаности испраћаја (организованих приватно и јавно) указују на значај самог чина повратка. Схватање да се одлази у непознато али блиско, да се одласком завршава једна етапа и започиње друга фаза животног пута утицало је на различита афективна понашања исељеника. Озвучавање одлуке са често сензационалистичким ефектима, који су се испољавали приређивањем свечаности, ства-

⁷⁷ На основу казивања Милана Калинића и Пеке Дмистрића, I талас, I генерација.

⁷⁸ Централни одбор ЈОРНЈ-Београд, АЈ, Министарство рада (у даљем тексту МР) DXXXVI, 1947., бр. 43.

⁷⁹ *Jedinstvo*, jun. Toronto 1948.

рали су атмосферу значајне друштвене представе у којој су главни актери били они који напуштају Канаду.⁸⁰

Архивска грађа пружа податке о организованом спорту и пријему повратника у Југославију. У оквиру органа Министарства рада и синдиката решавана су питања смештаја, запошљавања и други проблеми повратника⁸¹ по критеријумима који су обухватили породично стање, степен квалификације и занимање. Административно, тежило се обезбеђивању основних услова живота и задовољавању битних потреба и жеља повратника. То је био само део околности у којима се нашао повратник.

Међутим, реално стање је, у свести појединца, изазивало расцеп између почетне мотивације, жеље и представе о матичној средини пре поласка и импресија и објективних околности после доласка. Потрага за срећом и идеализованим условима живота на основу створених сопствених представа и убеђења код многих је рађала незадовољство, а оно је изазивало снажне контраверзне емотивне ерупције. Процес прилагођавања у матици земљи доводило је понекад до већих или мањих разочарења, што није искључивало поновни одлазак у Канаду.⁸² Тако су, на пример, били незадовољни смештајем, снабдевањем или послом који им је понуђен, средином у којој живе (често далеко од места порекла) итд.⁸³ У архивском материјалу се наводе и следећи разлози честог напуштања посла: очекивали су савременију технику рада, очекивали су свој допринос у иноваторским подухватима, с обзиром на искуства у технички и технолошки развијенијем друштву итд.⁸⁴ Такви видови расположења и емотивне реакције у фази прилагођавања ис-

⁸⁰ Jedin stvo, 15. januar, Toronto 1948.

⁸¹ Ivan Ćizmić i Vesna Mikačić, *Neki suvremeni problemi iseljništva iz SR Hrvatske*, Teme o iseljništvu, svezak I, I deo, Zagreb 1974, 69; према казивању Василија Марковића, повратника из Канаде 1948. године.

⁸² Jugoslovenski napredni pokret u SAD i Kanadi, r. d., 176.

⁸³ Списак повратника, исељеничко одељење, АЈ, МР DXXVI, 1947, акта без броја.

⁸⁴ Ibid.

пољавали су се манифестно. Нерасположења код повратника, иако у прикривеном виду, изазивао је његов маргинални друштвени статус и у канадском друштву и у земљи матици. Присност (повезаност и зближавање) и отуђеност у једној друштвеној средини, поред структуре емигранта, зависила је и од дужине боравка и интензитета прилагођавања и укључивања у одређени друштвени простор. Поновна адаптација ретко је могла да мимоиђе клице друштвене отуђености. Узроци су били следећи: а) начин на који је средина прихватала ново-придошле, б) понашање повратника и њихова способност и упорност уклапања у средину. Трагање за задовољавањем потреба и жеља повратника доводило је и до поремећаја породичних односа. Деца већине повратника била су рођена у Канади. Многи су тамо били укључени у систем и процес друштвене социјализације. Сасвим је јасно колики је напор требало уложити за њихово усмеравање и васпитавање у новој средини, Југославији. Жене су из друштвено-емигрантске изолације, при чему су углавном биле пасивни посматрачи (или повремено учесници у добротворним активностима) друштвених делатности у канадском друштву и имигрантским скупинама, стихијом послератне обнове у Југославији, постале или се то подразумевало, активни учесници у колективном раду и животу. Такви моменти (примери из казивања)⁸⁵ потврђују промене у породичним односима. Последице таквих промена у породичним односима понекад су доводиле до реемигрирања у Канаду.

*   *

Упоредо са процесима репатрирања настављају се досељавања у Канаду у периоду непосредно после другог светског рата. Један број досељеника југословенског порекла је, према официјелној терминологији, имао статус

---

⁸⁵ На основу казивања Милана Калинића и Василија Мраковића, I талас, I генерација.

политичке емиграције.⁸⁶ Ради појашњавања опште структуре емиграната, могле би се издвојити три групе исељеника: а) група која је отишла из земље у моменту априлског слома 1941. године (политичка, војна и дипломатска елита Краљевине Југославије); б) група депортираних ратних заробљеника која се након рата није вратила у Југославију; в) група која је напустила земљу заједно са окупаторским јединицама.⁸⁷ Мотиви одласка појединаца су означаваали политичке ставове непријатељске изолације према Југославији. Било је, међутим, других разлога за остајање у иностранству. Многи емигранти (међу њима депортирани ратни заробљеници) провели су ратне године у немачким и италијанским логорима. Под пресијом ратних збивања и својих судбина, они су изгубили контакт и везу са својим најближима у домовини. У борби за сопствено избављење у отуђеном и удаљеном свету, њихова прошлост и сећања су, често, била једини мото самоопстанка. Појединци су, из страха од неизвесности повратка или сазнања да повратак доноси стварну спознају последица ратног пустошења, тражили утеху и излаз у бекству од своје домовине, завичаја.⁸⁸ Зато је почети живот изнова, за многе значило остати у иностранству. На коначну одлуку утицала је и пропаганда у западноевропским земљама, пре свега САД и Канаде. Један број ових емиграната је поратне године провео у западноевропским земљама: Великој Британији, Немачкој, Италији, Швајцарској, Аустрији итд. Били су смештени у такозваним избегличким логорима. Већина емиграната српског порекла боравила је у тим земљама дуже, чекајући и до шест година одобрење да се усеље у Америку и Канаду. Од 1947. године америчким имигрантским законом су регулисани прописи о смештају избеглица. Прописи канадске имиграционе политике, такође су нудили повољне услове за усељавање. Емигранти су се више досељавали у САД,

---

⁸⁶ Vladislav Tomović, *Broj i društveni položaj naših iseljenika u Kanadi*, *Iseljeništvo naroda i narodnosti Jugoslavije*, Zavod za migracije i narodnosti, Zagreb 1978, 365.

⁸⁷ Бранко Цветић, *Исељеништво као друштвена појава и његов значај за нашу земљу*, Београд 1975, 12.

⁸⁸ Према казивању Стевана Росића.

с обзиром на дужу традицију имигрирања. Појединачна пропаганда већ насељених емиграната у САД и Канади, посредством сродничких и пријатељских контаката, утицала је на опредељивања других који су се припремали за усељавање. У Канаду су углавном имигрирали појединци, имајући у виду последице ратних околности. Биографски подаци емиграната указују на појаве и околности склапања бракова за време боравка у западноевропским земљама и, касније, у Канади. Подударности у појединостима тих биографија осветљавају још неке карактеристике њихових животних путева. Неки су трајно прекинули контакте са најближим члановима својих породица који су остали у Југославији. Други су покушавали да чланове породица окупе, што због административно-политичких рестрикција није било једноставно. Даља судбина емиграната и њихових породица, који су се у Канаду доселили непосредно после другог светског рата, зависила је од законских и других регулатива у погледу њиховог статуса и субјективних фактора који су утицали на планирање будућности.⁸⁹

Послератни емигранти досељавали су се претежно у веће индустријске центре провинције Онтарио (Торонто, Хамилтон, Виндзор итд.). Демографска структура досељеника била је разнолика — према степену образовања и занимања пре доласка у Канаду, као и на основу имиграционих прописа којима је регулисан статус досељеника. Они су, махом, радили као полуквалификована радна снага у фабрикама или у малој привреди — приватни сектор. Они амбициознији су се дошколовали. Међу њима данас има лекара, инжењера, професора универзитета итд.

Друштвени живот ове групације досељеника био је концентрисан око етничких, конфесионалних и идеолошки затворених имиграционих кругова. Постојеће локалне исељеничке средине и у оквиру њих друштва и организације за досељенике биле су не толико примамљив колико и неопходан ослонац заштите и сигурности у прилагођавању и укључивању у канадско друштво. На

---

⁸⁹ Према казивању Стевана Росића и Новице Бојовића.

основу казивања, новопридошли досељеници и чланови њихових породица су се најчешће окупљали и груписали у оквиру црквеношколских општина и такозваних српских организација.⁹⁰ Укључивањем у такав вид друштвеног живота, досељеници су допринели јачању групне кохезије већ постојећих скупова, али су и наметали своје погледе и ставове о припадништву, чиме су утицали на разобличавање или преобликовање исељеничких институција и активности у оквиру њих. Мебудејство појединаца или група досељеника и активних организационих целина допринело је стварању новог исељеничког друштвеног мозаика. Бројчано ојачани досељеници српског порекла су у периоду 50-их година приступили конкретнијој реализацији идеја и планова друштвених окупљања. Колективна идеја о припадништву српском народу и неговање те самосвести постали су мотив покретачких деловања. Манифестно деловање се најпре испољавало у паролама „неговање српске традиције“, „духовно васпитање младих поколења“, итд., а смисао порука „повратак у прошлост“ давало је легитимитет функционисања скупова. Такве оријентације потреба и интереса окупљених досељеника подстакле су конкретне активности у стварању нових црквеношколских општина (подизање српских домова и цркава, оснивање друштава и клубова са пратећим манифестацијама).⁹¹ Нова здања и њихове делатности су још један показатељ у регулативном идентификовању припадништва. Педесетих година широм Канаде формиран су такозвани југословенски клубови, као одраз револуционарних промена у југословенском друштву (нпр. друштво „Братство и јединство“, „Савез југословенских Канађана“; манифестације „Југословенско-канадски дан“ итд.). Делатност клубова, друштава (у оквиру њих школа-течајева, културно-уметничких секција, спортских активности итд.) југословенског карактера своју пуну афирмацију дожив-

⁹⁰ Према казивању Мирка Поповића и Божицара Тасића.

⁹¹ Црква Св. Саве у граду Торонто (1955); Црква у граду Виндзор (1952); Црква Св. Николе у граду Хамилтон (1964); Црква Св. Борбе у граду Ниагара Фолс (Niagara Falls) (1953) итд.

љавају шездесетих и седамдесетих година, када се у Канаду досељава већи број емиграната пореклом из Југославије, што означава и нову етапу експанзије југословенске, посебно српске емиграције.

5. Канадска мултикултурна реалност и политичка стратегија

Ова етапа подразумева два временска интервала прилива становништва из Југославије: до седамдесетих година и од седамдесетих година до данас.

Почетком шездесетих година промениле су се тенденције и правци канадске имиграционе политике. У канадској друштвеној структури, пре свега ради бољег економског просперитета, развоја индустрије и продора у међународној конкуренцији, све се више осећала потреба за фаворизовањем висококвалификованог кадра. Дотадашњи начин регрутовања и селекције имиграната били су сметња у постизању тог циља. У имиграционој регулативи све већи значај добијају критеријуми квалifikације према степену образовања, врсти занимања (допуњени имиграциони акт из 1952. године).⁹² Дискриминација према расном и националном пореклу била је елиминисана.⁹³ То је утицало на пораст досељавања и већи прилив становништва. Од укупног броја имиграната, 60% је припадало неспонзорној категорији (уселили су се у Канаду на основу стручних квалификација). Следећу категорију су сачињавали они који су се уселили посредством родбинских веза (40%).⁹⁴ На осно-

⁹² Одређивање критеријума за улазак у Канаду је регулисано помоћу »point system«. На пример, степен образовања, врста занимања, здравствена контрола, старост и породична структура итд. (v. Anthony H. Richmond, н. д., 106—110.)

⁹³ J. L. Elliot, н. д., 166.

⁹⁴ У спонзорну категорију имиграната убрајају се она лица која у Канади имају ближу или даљу родбину, а неспонзорна категорија обухвата имигранте који се усељавају у Канаду на основу одређених способности. (v. Ivan Cizmić, н. д., 326—327)

ву етничког порекла, пропорција имигрантске популације из јужне и југоисточне Европе се увећала.⁹⁵

Од 70-их година правац канадске имиграционе политике се све више усмерава ка организацији живота и рада имиграната и ка усклађивању хетерогених етничких односа. То је утицало на тренд смањивања броја досељеника, нарочито од 1975. године.⁹⁶ Водећа политичка и јавна личност у тим годинама био је министар, касније премијер Пјер Трудо (Pierre Trudeau), који је кроз свој дугогодишњи мандат прве личности канадске владе спроводио демократску концепцију политике и тржишне привреде.⁹⁷ За његово име и тадашњу владу је везан и нови смер канадске имиграционе политике — мултикултурни, који подразумева либерализацију закона и регулативних прописа, излазећи у сусрет многим етничким групама (око педесет), њиховим потребама или жељама у самоидентификовању и етничкој еманципацији. Законом из 1968. године је озваничена интеграција две нације у Канади, увођењем официјелно два језика: енглеског и француског. Мултикултурна политика је промовисана 1971. године. У званичним декретима мултикултурне политике, мултикултурализам је дефинисан као „философија која се базира на веровању да свака од различитих култура која се јавља у нашој земљи има неке вредности које дели са другима и неке вредности које учи од других“.⁹⁸ Та идеја, поникла из реалних околности (Канада је одувек била мултикултурна „лабораторија“ етничких група) постала је смерница мултикултурне политике. Ипак, стварно функционисање канадског друштвеног система упућује на могућности одступања од прокламованих идеја у политичкој и друштвеној стварности. Да би се разјасниле такве претпоставке, потребно је осврнути се на неке званичне коментаре и тумачења о деловању мултикултурне политике у Канади. По-

⁹⁵ Warren E. Kalbach, н. д., 90.

⁹⁶ Emil Heršak, *Doseljavanje jugoslovenskih gradana u Kanadu u 1978*, Migracije, godište VIII, broj 11, Zagreb 1979, 257—258.

⁹⁷ Paul Willox, н. д., 131.

⁹⁸ Ontario Ministry of Education, *A Catalog of Video Resources*, Ontario, Introduction, 1983.

борници либералне канадске политике су схватили да је приближавање етничком, социјалном и политички разноврсном конгломерату становништва једино могуће ако и политички програм обухвати све оне елементе који упућују на једнакост, равноправност и слободно делање сваког канадског држављанина. „Канадске културне различитости су једна од највећих снага у интернационалној ацени. Ми испробавамо мултикултурни плурализам који може посебно да обогати младу нацију у преношењу прошлости на искуства садашњости и даље будућности“.⁹⁹ Већина дефиниција више упућује на концепт замисли да мултикултурализам као идеологија постане и реалност у даљој перспективи развоја канадског друштва.¹⁰⁰ Мултикултурализам у фазама реализације егзистира више од десет година. Од 70-их година изграђен је сложен организациони апарат спровођења мултикултурне политике. На нивоу федерације и провинција у већим градским центрима, изграђен је и делује ланац институција, као што су, на пример: Ministry of Manpower and Multiculturalism, Ontario Advisory Council on Multiculturalism итд. У оквиру других већ постојећих друштвених и културних институција уведен је и програм мултикултурне политике и прилагођен културним и другим друштвеним акцијама (нпр.: Federal Cultural Policy Review Committee).

Такво представљање мултикултурне политике означава прогресиван тренд у канадској имиграционој политици. Ипак, потребно је осврнути се и на неке критике упућене начину и резултатима реализовања мултикултурне политике. Једно такво тумачење истиче да се површна природа текуће мултикултурне политике изражава у одвајању културе и језика. Евидентно је да у официјелној политици постоји лингвистичка хијерархија, а то се може односити и на културу. Етничке групе, у сталној конкурентској борби за економску и политич-

---

⁹⁹ Federal Cultural Policy Review Committee, Canada 1982, 9—11.

¹⁰⁰ Norman Cafik, *Fédéralisme, Groupes, Multiculturels et Unité Canadienne*, Unity within Diversity, Proceedings of a Multicultural Conference on Canadian Unity, held in Toronto 1978, 14, 19.

ку егзистенцију и премоћ, развијају политизовано обе-
лежје етничке идентификације. На другој страни, суб-
јективна база као показатељ у схватању етничитета, а
то подразумева „осећање постојања сталног аутсајдера
— постојање не-Енглеза. То значи да је највећи проблем
етноцентризам који се учврстио међу Англо-Канађане“.¹⁰¹

Избегавање крутог шематизовања у објашњењу дело-
вања мултикултурне политике у једном мултикултурном
друштву подразумева потребу да се протумачи следеће
питање: да ли се мултикултурном политиком постигло
ослобађање од предрасуда да се не може заједно жи-
вети? Ова критичка размишљања и судови о мултикул-
турализму као идеји и тенденцији у односу на објек-
тивну стварност не умањују значај прогресивног прав-
ца развоја канадске имиграционе политике. У међуљуд-
ским односима мултикултурно свакодневље даје неке од-
говоре, али и остаје загонетка на границама замишље-
ног и стварног.

6. О досијеу исељеничке прошлости

Исељеничка историја у фрагментарном приказивању
представља основу да се разуме и протумачи живот у
савременој исељеничкој средини. Кад се упознају усло-
ви и важнији сегменти живота исељеника током исто-
рије, онда се сигурније и аргументованије може откри-
вати пут ка тумачењу проблема етничког идентитета.
Анализом историографских података је утврђено:

1) исељавање Срба из југословенских крајева у Ка-
наду је дуготрајан процес, састављен из четири етапе
— таласа емигрирања — имигрирања;

2) узроци исељавања у сва четири таласа подразу-
мевају деловање *push-pull* фактора = бежање из непо-
вољне или непожељне средине — нова средина делује
привлачно.¹⁰² На основу прихваћене типологије, конста-

¹⁰¹ Kogila Moodly, *Multiculturalism as Ideology, Ethnic and Racial Studies*, Volume 6, Canada 1983, 325.

¹⁰² Владимир Гречић, *Нужност интердисциплинар-
не сарадње у области изучавања спољних миграција радне
снаге*, Научни преглед, св. 2, 1976, 220.

тује се да на миграцијску покретљивост српског живља у Канади утичу: а) *објективни фактори* — економски, политички, демографски, природно-географски и др. и б) *субјективни фактори* засновани на личним жељама и хтењима у: потврђивању, постизању успеха, избегавању напетости и сукоба у међуљудским односима, ослобађању од традиционалних норми или авантуристичким изазовима итд.;

3) узроци исељавања и миграцијски процеси утичу на стварање и организовање животних услова исељеника, на њихову друштвену мобилност у општењу, зближавању, груписању итд. Данашњи конгломерат исељеника српског порекла у свим својим интеграцијским и дезинтеграцијским облицима друштвеног општења резултат је дуготрајног континуитета постојања исељеничке енклаве у Канади.

ЖИВОТ У ИСЕЉЕНИЧКОЈ СРЕДИНИ

*Одлучио сам. Кренуо сам. Тамо нешто остаје,
овде настаје. Опет се рађам, гледам, говорим, ства-
рам и спајам та два света. Откривам поново себе
и друге. Ж и в и м...*

из исповести исељеника

Налазимо се на канадском тлу. Сада, осамдесетих година, отварамо нове стране исељеничког животописа. Упознајемо исељенике, средину у којој живе и њихово свакодневље.

1. Демографска схема исељеничке популације

РАСЕЉАВАЊЕ У ПРОСТОРУ

Развојне тежње канадске привреде и у том духу регулисање имиграционе политике утицали су на просторну дисперзију југословенских досељеника. То се запажа у свим фазама досељавања. Временски посматрано, унутрашња флотантност имиграната на канадском тлу обухвата: 1) размештај досељеника у оне делове земље у којима је искоришћавање природних ресурса захтевало запошљавање претежно неквалификоване радне снаге (северне и северозападне области Канаде); 2) размештај у веће урбане и индустријске центре са модерном развојном експанзијом и потребом за новом радном снагом.

Распоред имиграната југословенског порекла према географским областима могао би да се прикаже на следећи начин: Провинција *Онтарио* — Торонто, Хамилтон, Виндзор, Сент Катарин (St. Catharines), Кичинер, (Kitchener), Садбари (Sudbury), Ниагара Фолс, Сент Томас итд.; провинција *Бритиш Колумбија* — Ванкувер, Викторија; провинција *Квебек* — Монтреал, провинција *Алберта* — Едмонтон, Калгари (Calgary), провинција *Саскачеван* — Рибајна, Саскатон итд. Досељеници српског порекла највише су лоцирани у провинцијама *Онтарио*, посебно у градовима Торонто, Хамилтон, Виндзор, Лондон, *Манитоба* — Винипег, *Саскачеван* — Рибајна (најстарија српска колонија), *Квебек* — Монтреал. Провинција *Онтарио* представља најгушће насељену област у Канади, с обзиром на јаку концентрацију индустрије. У таквој примамљивој оазис досељеници су тражили решење за свој опстанак и живљење. Процес интензивнијег насељавања источних крајева Канаде траје од тридесетих година XX века. Ванкувер је друга досељеничка престоница. У западном делу Канаде, Ванкувер је град са највећим бројем наших досељеника (највише хрватског порекла).

Досељеници српског порекла углавном живе у градским насељима. Мањи је број оних који се определио за живот у руралној средини. Иако су могућности за пољопривредну делатност повољније у мање насељеним пределима, као што је север Канаде, где још увек има неискоришћених површина, досељеници су се пре определяли за фармерски посао у насељеним областима. Такве се, на пример, налазе у околини градова Лондон, Сент Томас (провинција *Онтарио*) итд. На просторни размештај досељеника највише утицаја су имали: 1) врста посла који је досељенику понуђен, односно у коме је имао искуства или за који се определио; 2) могућности груписања емиграната истог порекла у новим или већ постојећим исељеничким срединама; 3) интензитет одржавања пријатељских и родбинских веза, потребе и жеље да се буде међу припадницима истог порекла.

О просторном размештају у градским срединама потребно је истаћи још неке појединости. Исељеничке средине нису територијално груписане и омеђене. Како је

реч о већим урбаним средиштима, места становања досељеника, посебно српског порекла, често су удаљена једна од других. Један број досељеника (углавном радници) живе у вишеспратним стамбеним зградама периферних градских четврти, нпр. Мисисага (Mississague) у граду Торонто. Други имигранти разноврсне социјалне и економске структуре власници су кућа у различитим четвртима и деловима града. У граду Торонто је редак случај да су имигранти југословенског порекла, посебно српског или хрватског, суседи. Просторна удаљеност може се навести као један од фактора који утиче на реба окупљања и мања груписања исељеника истог порекла. Зато се под појмом српске „колоније“ најчешће подразумева институционално окупљање и простор при црквама, клубовима и др. Оно што ритуална друштвена пракса и њен симболички карактер треба да утврде, садржано је у основној хипотези да те институције представљају *претпостављену* омеђену територију и замишљени простор који обједињује све припаднике истог порекла односно конфесије. Зато у сваком месту, било да у њему живи неколико породица или више хиљада досељеника, појам „колоније“, поред осталог, свој статус означава постојањем таквих објеката који су идентитетски значитељ посебности и различитости групе. Таква дислоцираност исељеника у провинцији Онтарио, последица је неких историјских околности. Групна досељавања у Канаду из југословенских крајева, памте се највише из предратног времена, када су се насељавале северне области Канаде. Досељавање у провинцију Онтарио било је неуједначено и парцијално. У већим градовима су тада већ постојале јаке етничке групације Пољака, Италијана, Кинеза и других. Појединачно досељавање исељеника српског порекла морало је да се прилагођава према могућностима постојећег просторног стања у градским насељима. Места за становање су одабирана тамо где су постојали услови за повољну куповину кућа или изнајмљивање кућа и станова у јефтиним радничким четвртима. То је један од могућних историјских узрока просторног распореда емиграната српског порекла. Данас се, дакле, запажа да у једном већем граду у провинцији Онтарио нема веће концентра-

ције српских досељеника на једном месту, односно релону. Не постоји заједничка улица, квартал, трговачки и заједнички стамбени и пословни центар. Постоје само места у различитим деловима града као стална и повремена средишта окупљања и дружења.

*
*   *
*

Број југословенских исељеника, посебно српског покрета, у Канади није до сада прецизно статистички утврђен. Сматра се да су најзначајнији следећи разлози: 1) за утврђивање статистичких показатеља о демографској структури исељеника узимају се различити извори који немају јединствене критеријуме у добијању и сређивању података. Извори су следећи: а) подаци службених статистика — пописи становништва Канаде (Immigration Statistics, Census of Canada), б) статистике о броју усељених Југословена према разним категоријама: народност, матерњи језик, држављанство — резултати званичних канадских статистика и резултати појединачних истраживања: В. Томовић, Р. Генорио, Е. Хершак и др.,¹ в) службене статистике из Пописа становништва Савезног завода за статистику СФРЈ (рубрике „лица на привременом раду у иностранству“), г) подаци канадских и југословенских архива, д) извори из билтена канадских и југословенских институција које се баве проблемима емиграције — имиграције: Матица исељеника СР Србије, републички органи и организације за односе са иностранством, Ministry of Manpower and Immigration у Канади и др., Ђ) подаци исељеничких институција и организација у Канади, југословенских конзуларних представништва у иностранству, царинских органа и подаци органа унутрашњих послова (пасошка, пријавно-одјавна служба); 2. извори не дају увек целовит увид

¹ Vladislav Tomović, *Srbi u Kanadi*, Međunarodni problemi 3—4, Beograd, 1983, 421; Vladislav Tomović, *Broj i društveni položaj naših iseljenika u Kanadi*, Iseljeništvo naroda i narodnosti Jugoslavije, Zagreb 1978, 359; Rade Genorio, *Prostorni vidovi našeg iseljeništva u Kanadi — Poseban osvrt na iseljeništvo iz SR Srbije*, Međunarodni problemi, 3—4, Beograd 1983, 437.

у бројно стање како у земљи порекла тако и у земљи имиграције. Због тога је неопходно да се прате све генерације исељеника на основу природног припраштаја;² 3) постојеће званичне статистике, њихова прецизност и веродостојност доводе се често у питање, јер се не зна тачно који мотиви руководе појединца — исељеника и његове потомке да се декларишу и сврставају у ову или ону етничку категорију.³ Слободно опредељивање према понуђеном избору пружа могућност идентификовања на основу израженог сопственог осећања припадништва. Међутим, индивидуална и групна етничка идентификација подразумева и деловање и утицај спољних фактора, па се испољавање етничке свести и декларисање може доводити у везу са идеолошким факторима, друштвеним приликама и позицијама у микро и макродруштвеном систему. Тек детаљна анализа структуре етничке свести (анализа сваког датог показатеља и њихово међусобно комбиновање у обликовању етничког идентитета код припадника свих генерација), омогућује да се схвати мотивација у декларисању и изјашњавању према званичним пописима. Формални део анализе садржи оне податке који приближно одсликавају демографски мозаик исељеништва у Канади.

Због тих разлога, тачан број исељеника није било могућно утврдити. Одређена статистичка анализа података је обрађена у радовима В. Томовића и Р. Генориа.⁴

У Канади борави и живи око 200 000 исељеника и њихових потомака пореклом из Југославије. Према канадском државном попису из 1981. године број Срба у Канади износи 8 600; највише их је у провинцији Онтарио 7 020.⁵

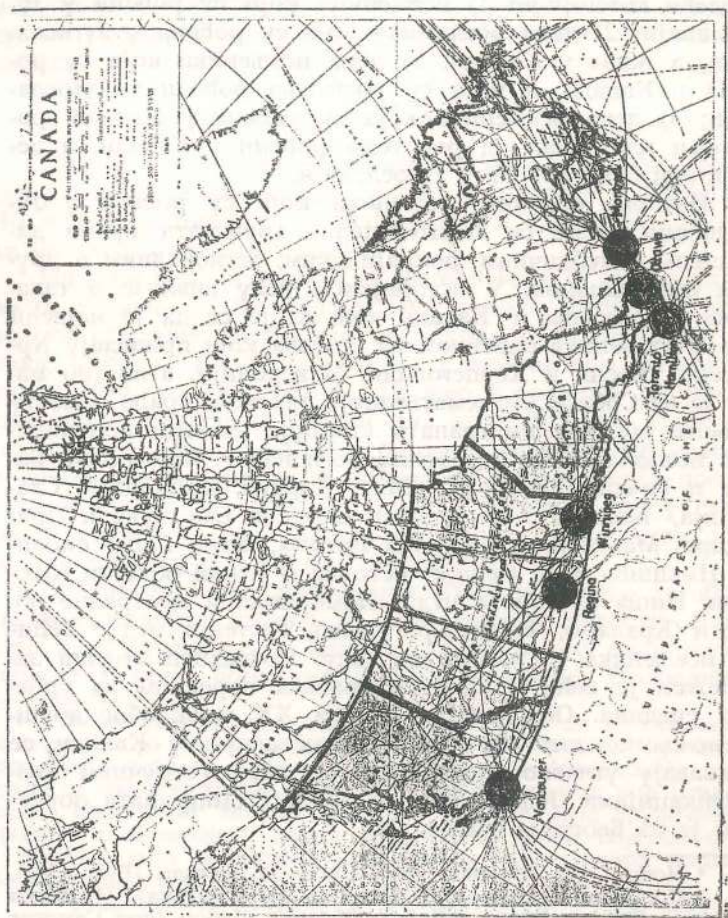
² Vladislav Tomović, н. д., 361.

³ Извештај из одељења за попис, Census Division, Dominion Bureau of Statistics: поред изјашњавања према националности етничке групе ће моћи да се изјашњавају и према језику. „Можемо да се изјаснимо као Хрвати, Срби, Словенци, Македонци, Муслимани али и Југословени“. Сви се на крају сврставају у рубрику Југословени. На основу држављанства могу се изјаснити као Југословени или Канађани. (В. Јединство, 30, април 1971.).

⁴ Rade Genorio, н. д., 441.

⁵ Ethnic Origin, Population, Census of Canada 1981, Statistics Canada, 1—5.

Koncentrisana srpska populacija
na teritoriji Kanade

ПОРЕКЛО И ЗАВИЧАЈ

Један од основних личних података исељеника и њихових потомака је *место рођења*. На основу места рођења, исељеници и њихови потомци се могу сврстати у следеће категорије: 1) исељеници који су рођени у Југославији; 2) деца исељеника која су рођена у Југославији, а живе у Канади; 3) деца исељеника која су рођена у Канади, а чији су родитељи рођени у Југославији; 4) деца исељеника која су рођена у Канади, родитељи или један од родитеља рођени у Канади, а деда и/или бака рођени у Југославији.

Изворна средина исељеника који су рођени у Југославији може се територијално груписати према данашњим републичким, покрајинским, регионалним и другим омеђавањима. У историјском делу анализе о таласима досељавања у Канаду констатује се да је највећи број исељеника пореклом из крајева који припадају Хрватској, Босни и Херцеговини, Македонији, а знатно мањи је из Србије. Систематизација теренске грађе о месту рођења српских емиграната утврђује извесни континуитет исељавања из одређених региона — *Војводина*: Банат и Бачка,⁶ *Хрватска*: Лика, Кордун, Далмација, Славонија,⁷ *Босна и Херцеговина*: околина Бањалуке и Приједора, *Македонија*: околина Битоља, *Црна Гора*: околина Никшића, *ужа Србија*: источне и јужне области (околина Ниша и Пирота итд.), Поморавље и централне области (Краљево, Чачак, Крагујевац, Трстеник итд.).⁸ Већи исељеника је рођена на селу. Последњих година забележен је већи прилив емиграната пореклом из урбаних средина. Осамдесетих година XX века, због друштвено-економских прилика у Југославији, у Канаду се усељавају углавном емигранти са високо-стручним квалификацијама. Један број тих млабих емиграната пореклом је из Београда (табела 2).

⁶ Нови Сад, Црвенка, Има Срба из Чанада (Румунија).

⁷ Посковци (Славонија), Широка Кула (Лика), Ивањски Бог (код Сиска), Жагровић (код Книна), Дабар (код Санског Моста), Врлика (код Книна), Плашко, (Лика), Острвица (Лика), Вргин Мост итд.

⁸ Бања (код Аранђеловца), Чачак, Краљево, Књажевац, Партизани (Златибор), Крушчица (код Ариља), Крушевац, Гуча, Јунковци, Глободер (код Трстеника), Пирот итд.

Место рођења исељеника и њихових потомака битан је показатељ етничког порекла.⁹ Сврставање и груписање исељеника према пореклу и припадности може се одредити према изворној средини — место рођења и регионална област. Није неувобичајено да се исељеници међусобно препознају и групишу по регионалном пореклу, на пример Личани, Кордунаши, Моравци, Шумадинци итд.

СТАРОСНО ДОБА ИСЕЉЕНИКА¹⁰

Приказ старосних категорија исељеника такође употпуњује демографску схему српске популације у Канади. На основу историјске ретроспективе и садашњег пресека може се утврдити следеће.

Највећи број испитаних је између 56 и 76 година старости (табела 3). На основу овог узорка могу се установити старосне категорије исељеника и њихових потомака, а према годинама рођења у временском интервалу од 1910. до 1960. године. Процес исељавања из југословенских крајева у Канади има континуирани временски период. Претходно су утврђене имиграционе етапе и временски интервали у којима су интензивнија досељавања емиграната српског порекла. Категоризацију старосне структуре емиграната могућно је установити на основу периодичних таласа досељавања.

Предратни талас досељеника (1929) претежно је обухватао мушкарце између 18 и 20 година старости. Њихова деца су рођена у Канади. Данас, то су људи шездесетих година, који имају своје породице. Припадни-

⁹ Место рођења исељеника не мора увек да се поклапа са подацима о етничком декларисању исељеника. На пример, исељеници који су рођени у Црној Гори и Македонији понекад се декларишу као Срби, а не као Македонци или Црногорци. Навешћемо могуће разлоге: 1) објективне друштвене прилике у историјски датом периоду, 2) лична опредељења и уверења која се изграђују на основу субјективних осећања припадности и наслеђа.

¹⁰ У архивском материјалу постоје подаци о досељавању у Канаду још пре првог светског рата. Број исељеника српског порекла је био незнатан у том периоду. Подаци са теренских истраживања углавном обухватају први талас досељеника од 1929. У овом делу рада овај талас је назначен као најранији процес емигрирања Срба у Канаду.

ци треће генерације досељеника овог таласа су млади људи, приближно око 30 година старости. Неки међу њима су основали породице, па се њихови потомци укључују у четврту генерацију исељеника.

Другом таласу припадају досељеници који су у Канаду имигрирали непосредно после другог светског рата. У тренутку досељавања то су били мушкарци (сами, ређе са породицама) око 30 година старости. Један број тих исељеника је долазио директно или индиректно из немачког заробљеништва и избегличких логора Европе. Њихова деца су рођена у Канади педесетих година. Коначно, може се говорити и о трећој генерацији најмлађих потомака исељеника српског порекла. То су деца предшколског или школског узраста.

Шездесетих година (посебно од 1970. године) у Канаду се досељавају емигранти између 30 и 40 година старости. Они се усељавају или сами или са породицама. Деца тих емиграната су предшколског или школског узраста.

Повезивањем наведених старосних категорија исељеника и њихових потомака са датумом доласка у Канаду могућно је закључити да су емигранти који су се досељавали у Канаду у предратним годинама били врло млади људи, често без школе и другог образовања. У другом таласу који се у овом раду везује за време непосредно после другог светског рата, исељеници су нешто старији и образованији. У новијем периоду старосне границе исељеника и степен образовања се помера. Већина завршава школу или занат у Југославији. Многи од њих, стручно оспособљени, претходно су били запослени у земљи матици. У додиру са друштвеном стварношћу, у раскораку између амбиција и могућности, делимично и под утицајем егзистенцијалних тешкоћа, они се одлучују да напусте домовину. По свом искуству и зрелости, то више нису младићи и девојке са 18 и 20 година.

Према томе, полазећи од назначених таласа и различитих периода усељавања, може се констатовати да су у Канаду, када је реч о југословенским, односно српским исељеницима, заступљене све старосне структуре исељеника и њихових потомака.

ОБРАЗОВАЊЕ И ЗАНИМАЊЕ ИСЕЉЕНИКА

У југословенској званичној типологији исељеништва, не случајно, уведен је израз „економска емиграција“. И, заиста, у историјском контексту важни узроци исељавања су често били: сиромаштво, незапосленост, незадовољавајући услови зараде и рада итд. Они су принуђивали и мотивисали људе да напуштају свој завичај и одлазе тамо где су им се реално нудили бољи услови рада и зарађивања или су се томе надали. У било којој комбинацији push-pull фактора, на релацији земље матице и земље имиграције, незаобилазан је економски мотиват у покретању исељеничке популације. Потреба и жеља појединца да радом реализује услове живота какве је замишљао или очекивао и који су му могли бити понуђени у новој средини стварали су значајан мотивацијски механизам, што је утицало и на целокупну организацију и нове друштвене односе у животу исељеника.

Да би се објасниле карактеристике радних делатности исељеника, потребан је увид у образовну и професионалну структуру исељеника стечену у земљи матици и имиграцијској средини. Класификација радних активности емиграната у имиграцијској средини зависи од узрока и мотива исељавања који често делују као тзв. push-pull фактор.¹¹ То обухвата могућност запослења, или због тешкоће задовољавања битних материјалних услова живота — жеља за побољшањем животног стандарда, као и професионално-стручно усавршавање, и др. Мотивације садрже и упоређивање онога што рад пружа и што би требало и могао да пружи. То, даље, зависи од објективног стања и кретања у друштву из кога је појединац потекао и друштвено-економских прилика где се појединац упутио и стигао.

Неопходно је поновити констатацију да је Канада у току свог развоја континуирано усклађивала привредне и друге потребе са исељеничком политиком коју карактерише изразита флексибилност. Доношење и усклађи-

---

¹¹ Владимир Гречић, *Нужност интердисциплинарне сарадње у области изучавања спољних миграција радне снаге*, Научни преглед, св. 2, Београд 1976, 220.

вање законских и других прописа о усељавању усмера-вано је и служило интересима економског развоја канадског друштва. Могу се издвојити две тенденције о токовима усељеничке политике. У дугом периоду у Канаду се усељава неквалификована радна снага. Досељеници су радили на тешким физичким пословима (пољопривреди, шумарству и у индустрији). Међу њима су били досељеници српског, хрватског и македонског порекла. Последњих деценија смер имигрантских процеса и политике се мења. Предност усељавања имају стручњаци и високообразовани кадар, што одговара садашњем ступњу развоја модерне технологије. (табела 4).

Карактеристике општег и стручног образовања код емиграната српског порекла су следеће: 1) досељеници првог таласа су били ниског степена образовања (без икаквих школа или са завршеном основном школом). То се односи и на степен стручне квалификације. У тадашњим имиграционим прописима дозволе за усељење нису зависиле од образовања усељеника. Рад на тежим физичким пословима није имигрантима омогућио нити време нити друге услове да похађају школе и стичу одређено образовање (само су ретки похађали стручне курсеве енглеског језика); 2) имиграциони прописи за досељенике другог таласа су већ условљавали одређене квалификације, те су се досељеници дошколовали у неким земљама Европе или касније у Канади. Известан број досељеника првог и другог таласа се школовао у Канади и стекао високи степен образовања. Они су стекли стручне квалификације и академске титуле професора универзитета, инжењера, лекара, адвоката;¹² 3) емигранти трећег таласа према образовању се могу поделити у две категорије: а) већина оних који су се досељавали 60-их и 70-их година имали су завршену нижу и средњу школу, б) последњих десет година већи је прилив високообразовног кадра (техничког и сличног смера). Карактеристично је за те досељенике да су према имиграционим прописима (увођење »point system«) задовољавали посто-

¹² Danilo Dorotić, *Osvrt na jugoslovenske iseljenike profesore na kanadskim univerzitetima i njihov stav prema Jugoslaviji*, *Iseljništvo naroda i narodnosti Jugoslavije*, Zagreb 1978, 413.

јеће критеријуме и захтеве квалификације у раду, саобразно систему, потребама и врсти занимања.

Степен школског и другог образовања исељеника није увек био усклађен са врстом и сложеностију посла којим су се бавили у Канади. То је зависило од реалних околности потражње на тржишту рада, текућих прописа у области рада, као и од личних могућности и способности емиграната у одабирању и обављању послова (табела 5, 6).

Степен образовања потомака исељеника првог, другог и трећег таласа подразумева укључивање у фазе просветне еманципације: редовно школовање (ниже и средње школе, универзитети итд.). Степен образовања код потомака исељеника зависи од: 1) степена образовања родитеља и њиховог интересовања и труда у преношењу на децу. Садржај таквог образовања зависи од социјалне и економске структуре и порекла родитеља; 2) личних склоности деце у стицању одређених знања; 3) организације образовног система канадских институција. Потомци српских исељеника се опредељују или су упућени у одговарајуће институције, с обзиром на порекло и социјалну структуру; 4) места рођења потомака, дужине боравка потомака у Канади, односно у Југославији. Овај критеријум издваја две категорије потомака исељеника: а) децу чији су се родитељи доселили у Канаду (један или оба), а која су рођена у Канади и б) децу рођену у Југославији (табела 7).

Деца српског порекла која су рођена у Канади се укључују у редовно школовање, углавном у »public school« (државне основне и средње школе). Мањи број деце (подразумева виши социјални статус родитеља) похађа »private school« (приватне школе). За ту децу, поред осталог, услов је да потпуно владају енглеским језиком, што је постигнуто ранијим укључивањем у предшколске образовне институције или у условима и ситуацијама споразумевања и комуницирања у породици. Дале, може се потврдити да деца чији су родитељи боље материјално ситуирани настављају школовање у високим школским установама — универзитетима. Потомци исељеника по завршетку средњих школа, према опредељењу,

укључују се у разне специјализоване и стручне курсеве, стичући на тај начин могућност за запошљавање.

Деца исељеника, поред редовних школа, похађају и факултативну наставу на српском језику (*»sunday school«* при црквено-школским општинама или у оквиру југословенских клубова). У тим школама се, поред српско-хрватског језика, учи национална историја (српска), географија, веронаука у школама цшо. или историја југословенских народа, географија Југославије и др. у „југословенским школама“. Ове најчешће имају фолклорне секције и хорова и сл.

Деца рођена у Југославији и која су један период живота тамо провела, по доласку у Канаду укључују се у посебан образовни систем школовања.¹³

*
*   *
*

На основу табеларног прегледа могу се систематизовати *врсте и одлике послова* којима се емигранти баве (табела 5, 6). Навешћу неке:

Радници у индустрији:

- (15) неквалификованих и полуквалификованих радника
- (5) висококвалификованих радника (инжењери)

Већина српских исељеника су, како у прошлости тако и данас, радни стаж започињали уз фабричке машине. Неквалификованим и полуквалификованим емигрантима, посао у индустрији био је једина и најповољнија могућност стицања зараде. Најновији талас досељеника, као високообразовани кадар, укључује се у индустријску производњу као стручњаци са одређеним искуством (нпр. инжењери електротехнике, машинства итд.). Срп-

---

¹³ Zlata Godler, *Odgoj i obrazovanje dece useljenika: etnicitet i integracija — kanadska perspektiva*, Iseljništvo naroda i narodnosti Jugoslavije, Zagreb 1978, 407.

ски исељеници су запослени у већим индустријским предузећима: аутомобилска индустрија Форд или Крајслер, грађевинска предузећа, компјутерске компаније итд.

Приватна делатност:

- (5) трговаца
- (8) власника хотела, угоститељских објеката, менаџера итд.
- (14) занатлија

Досељеници српског порекла се опредељују и за рад у приватном сектору. Њихов број се увећава.¹⁴ За многе исељенике, приватан бизнис је важан циљ у постизању успеха. Информатори¹⁵ наводе: бизнис је уноснији од рада у фабричким халама и државним канцеларијама. „Бизнис-мен“ у лику „стар-мена“ је према исељеничкој етици онај „идеал“ коме се тежи. Исељеници често помињу „успешне пословне људе“. Даља категоризација подразумева тзв. ситан бизнис (занатлије, превозници и др.) и крупан бизнис (хотелијери, менаџери и др.). У граду Нијагара Фолс је концентрисан већи број приватника српског порекла. У посебну групу приватника убрајају се лекари, адвокати и др.

Разноврсност послова, услови рада и међуљудски односи изграђују стереотипе исељеничке радне етике: помоћу ње се вреднују послови, људи, њихове способности, статус и положај, посебно у ужој исељеничкој средини.

*
*   *

Оваква демографска структура исељеника утиче на сложене односе у оквиру српске енклаве у Канади; она оставља траг у свему ономе што се назива „живот у исељеничкој средини“.

¹⁴ Vladislav Tomović, *Broj i društveni položaj naših iseljenika u Kanadi*, n. d., 370.

¹⁵ Према казивању Радмила Милосављевића, Милована Вељковића, Бранке Прокић и Јована Вујисиновића.

2. Исељеничка породица

Све што се сазнаје из стручне и друге литературе о исељеницима и средини у којој живе односи се на широк опсег друштвених односа и активности емиграната и њихових потомака. Многи подаци информишу и објашњавају манифестовање и функционисање проблема етничности у организованим активностима чланова етничке заједнице. Свест о етничком пореклу и својствима етничког идентитета у различитим фазама развоја своју подлогу налази, пре свега, у оквирима институције *породице*.

Основне карактеристике исељеничке породице уклапају се у опште појмове о породици као реалној и променљивој историјској друштвеној категорији. То подразумева да су чланови породице међусобно везани брачним, сродничким и другим односима и заједницом живота и делатности. Ретроспективно посматрано, структура и функције породице исељеника су се мењали сходно друштвено-економским и историјским околностима у земљи матици и имигрантској средини. Промена састава, величине породице и породичних односа природно утиче на избор типског модела породице — патријархална и егалитарна; агрикултурна, службеничка, радничка; проширена и нуклеарна итд.¹⁶ Исељеничка породица поседује, углавном, све одлике постојећих модела типова породице, али с обзиром на друштвене околности и развојне етапе кроз које је пролазила, формирала се и опстајала, она је означена и означавајућа компонента у етничкој самобитности и представљању.¹⁷ За Србе и њихове потомке, који су се давних година досељавали у

---

¹⁶ Марко Младеновић, *Увод у социологију породице*, Београд 1969, 20.

¹⁷ Одлике породице исељеника прве и друге генерације у раду ће бити анализиране на основу систематизоване грађе. Животне приче исељеника и њихових потомака представљају сложени скуп разноврсних судбина и односа међу људима у породици и изван ње. Не потцењујући ни један детаљ из породичног живота, у раду ће се уобличи́ти они аспекти који исказују једну стандардизовану форму породичног живота.

Канаду и постали њени житељи, породица је примарна институција у којој се одржавало, чувало и прихватало етничко наслеђе. Уколико се структура породице мењала, у фазама адаптације, интеграције, асимилације у имигрантској средини, уколико је она постајала значајна зона у којој су се сучељавали различити елементи културног наслеђа. Завичајно наслеђе се одржавало и утапало у преображене или новонастале специфичности живота у имигрантском поднебљу.

САСТАВ И ВЕЛИЧИНА ПОРОДИЦЕ

Структура породице исељеника српског порекла у Канади може се пратити по типологији наведених таласа досељавања (табела 8):

- први талас — у породици су заступљене три генерације;
- други талас — у породици су заступљене три генерације;
- трећи талас — у породици су заступљене две генерације.

Састав и величина исељеничке породице, укључујући сва три таласа досељавања, обухвата брачну заједницу (муж и жена), нуклеарну породицу (муж, жена и њихова деца), проширену породицу (родитељи, деца, унучи, директни сродници првог степена), сродничке заједнице (породице браће и сестара — другостепени сродници). Критеријум састава и величине, заједнице живота одређују три облика породичне структуре: брачну заједницу, сродничку заједницу и домаћинство.¹⁸ Зависно од времена досељавања и дужине боравка (у великом броју случајева код првог и другог таласа исељеника може се говорити о трајном настањивању у Канаду), број чланова породице је увећаван. За најмлађе потомке, породичне генеологије започињу њиховим пре-

¹⁸ Марко Младеновић, н. д., 23—33.

цима који су се пре више деценија доселили из југословенских крајева; кад је реч о трећој генерацији и њеним покољењима, то већ припада далекој прошлости. Иако се у многим случајевима говори о проширеним породицама, заједница живљења је углавном ограничена на нуклеарну породицу. Потомци досељеника, без обзира ком друштвено-економском слоју припадали, по завршетку школовања, женидбом, односно удајом одвајају се од својих родитеља и материјално се осамостаљују, образујући засебна домаћинства. Кад се узму у обзир све друштвено-историјске околности под којима су се емигранти исељавали из матичне средине и усељавали у Канаду, постаје јасно зашто су породице у одређеним фазама биле у формирању и непотпуног састава (одсуство једног, два или више чланова нуклеарне, као и проширене породице):¹⁹

— муж, у имигрантској средини	— жена и деца у матичној — изворној средини
— муж, жена и деца у имигрантској средини	— родитељи мужа или жене у матичној — изворној средини
— муж, жена, деца и родитељи (мужа и жене) у имигрантској средини	— ближи сродници браће и сестре у матичној — изворној средини

---

¹⁹ На основу података о пореклу исељеника запажа се да је већина исељеника живела у својој матичној средини у проширеним породицама (родитељи, брачне и породичне заједнице њихове деце). У таквој изворној средини која је често била село, заступљен је традицијски модел породичног живота. Новији досељеници, који потичу из градских средина, такође претежно живе са својим родитељима (стамбене тешкоће).

Подаци такође упућују на констатацију да су се исељеници ређе одвајали од своје деце, за разлику од емиграната који су на привременом раду у земљама западне Европе и чија деца остају да живе код ближих сродника у завичају. У том случају треба имати у виду да је Канада далека земља и могућности чешћих долазака у земљу матицу су отежани. (Од 50 одговора само три исељеника имају одраслу децу која живе у Југославији).

ЕТНИЧКО ПОРЕКЛО И ПРИПАДНОСТ СУПРУЖНИКА

Структура брачне заједнице према етничком пореклу и етничкој припадности супружника зависи од низа околности које су пратиле живот исељеника и утицале на формирање породице. Многи појединци, посебно досељеници првог и другог таласа, одлуку о формирању брачне заједнице су доносили далеко од свог завичаја, у средини страној за њих, међу људима разноврсног етничког порекла. Према етничком саставу супружника, код исељеника сва три таласа досељавања, као и њихових потомака, заступљени су *етнички мешовити бракови* и *етнички ендогамни бракови*. Етнички мешовити бракови подразумевају да је један супружник рођен у Југославији, српског порекла и опредељен као Србин, а други супружник припадник неке од југословенских народности (нпр. Хрват, Македонац, Словенац) или је другог држављанства (Немац, Пољак, Канађанин итд.). Етнички ендогамни бракови подразумевају да су оба супружника рођени у Југославији, српског порекла и опредељени као Срби (табела 9).

Етнички мешовити бракови су заступљени код исељеника првих генерација сва три таласа. Разлози и мотиви склапања таквих бракова су следећи: а) у предратним годинама у Канаду су се углавном досељавали младићи (између 18 и 20 година). У специфичним условима живота и рада у радничким срединама, на основу казивања, досељеници су се мање груписали према етничкој припадности. Већина је живела и радила у сличним условима и припадала приближно истој категорији радника-исељеника (нешто су израженија била груписања досељеника словенског порекла). Таква етнички хетерогена средина, али хомогена по условима места рада и живљења, утицала је на дружење са припадницима различитог етничког порекла, што се коначно одразило и у избору супружника. Може се рећи да су српски досељеници, по правилу, кад је за то било услова, остваривали брачне заједнице углавном са женама словенског порекла; б) код првих генерација досељеника у послератном периоду етнички мешовитих бракова су мање заступљени. Један број српских исељеника за време и

непосредно после другог светског рата провео је извесно време у европским земљама (заробљеништво и избеглички логори), па отуда случајеви заснивања брачне заједнице са припадницима немачке и италијанске националности.

Етнички ендогамни бракови су заступљени код исељеника првих генерација. Разлози су следећи: а) бракови су склапани у завичају, па су оба супружника пореклом из истог краја или места; б) архивска грађа упућује на податке такозваног врбовања девојака; српски исељеници су се на тај начин, посредним путем, женили са девојкама које су најчешће биле пореклом из њиховог краја. Брак је склапан у Канади; в) у послератном периоду, исељеници српског порекла су се усељавали у Канаду и са својим породицама. Оба супружника су била српског порекла. Исељеници који су емигрирали у Канаду без породица, оснивали су брачне заједнице у оквиру српских колонија у новој имигрантској средини. Логично је закључити да су такве ситуације проистекле из формираних схватања и начина мишљења — брак је „ваљан“ ако су супружници истог етничког порекла и припадништва и исте вере.²⁰ Код емиграната који су се у Канаду доселили из политичких разлога, такво затварање у етнички ендогамним заједницама, посебно у односу на припаднике других југословенских народности, последица је идеолошких мотива и националистичких предубеђења. То се природно одражавало и на породицу, њен састав, друштвени живот и односе. Реакционарне српске средине и њихове институције у Канади подржавали су таква понашања; г) досељеници последњег, трећег таласа у Канаду се усељавају са својим породицама, а супружници су махом истог етничког порекла.

На основу података из црквених књига венчаних²¹ и добијених анкетних одговора о пореклу супружника исељеника и њихових потомака запажа се већи процент *етнички мешовитих бракова код друге и треће генера-*

²⁰ Према казивању Милана Калинића и М. Прокића.

²¹ Merriage register, Record of marriage from 1955—1981, црква „Светог Саве“, Торонто; протокол венчаних 1973—1983. цшо у граду Лондону.

ције првог и другог таласа. Разлози су следећи: потомци досељеника који су рођени у Канади, кроз образовне и друге институције чвршће интегрисани су у савремено канадско друштво. На тај начин и у таквим околностима они од детињства и ране младости формирају друштвене везе, у свакодневном животу и дружењу. Институција породице у првим фазама социјализације поставља темеље, усмерава и обликује одгој младих поколења. У оним српским породицама у којима су традицијски облици понашања и односи имали чвршћу подлогу, од младих чланова се с правом очекивало да се укључују и буду активни у свим оним ситуацијама у којима се могла потврдити њихова етничка припадност и породична приврженост. У грађи је забележено да исељеници често воде своју малолетну децу (15—18 година) на забаве и друге скупове који се приређују у оквиру етничких окупљања, у намери да се деца на тај начин међусобно упознају, друже и успостављају пријатељства. Дакле, све фазе социјализације младих, изграђивање друштвених веза како у породици тако и изван ње, мање или више могу бити заступљени у каснијем избору супружника. Склапање етнички ендегамних бракова код друге генерације исељеника условљено је средином и поменутим другим околностима у којима се млади нараштај формира и сазрева.²²

Етнички састав супружника, па према томе и интрагенерацијски и интергенерацијски односи који се изграђују, утврђују следеће:

1) етничко порекло као ослонац у формирању породице јесте средство и посредник у комуницирању са блиским сродницима;

2) у општем интеграцијском процесу, етничко порекло није једини посредник у избору супружника нити једино средство у међуљудским контактима.

²² Као прилог се могу навести резултати истраживања Владислава Томовића. На питање: „Са ким бисте највише волели да се ваша деца ожене односно удају?“ одговори су следећи: 37% — партнер исте религије; 24,8% — особе исте народности; 22,8% — не желе мешања у ствари своје деце; 6,9% — партнер који говори исти језик. (B. Vladislav Tomović, n. d., 373).

ЕКОНОМСКИ ОДНОСИ У ПОРОДИЦИ

Познато је да већина исељеника српског порекла, укључујући све таласе досељавања, потиче из руралних средина. Враћањем у даљу прошлост поуздано се може тврдити да су они који су напуштали своју домовину и свој завичај напуштали и земљу која је за њих и чланове њихових породица била основни извор прихода. Досељеници, населивши се у новој средини, суочавали су се са интензивним процесима урбанизације и индустријализације. Као емигранти — радници, ситне занатлије, предузетници и службеници уклапали су се у сложени ланац кретања и радикалних промена које су пратиле развој савременог канадског друштва. У фазама прилагођавања и интегрисања у канадско друштво, време је показало да се у погледу занимања, а то значи стицања прихода и стандарда, јављају одговарајуће социјалне разлике међу исељеницима. Према начину стицања прихода може се утврдити следећа типологија исељеничке породице:

1) радничко-чиновничка породица чији су чланови запослени у јавним и државним службама;²³

2) породице чији су чланови запослени у приватном сектору;

3) породице чији се чланови баве пољопривредном делатношћу.

Већ је утврђено да је једна од примарних мотивација емигрирања код већине исељеника егзистенцијалне природе, уз настојање да се што више заради. Та мотивација по интензитету је најизраженија у првим фазама прилагођавања условима рада и живота у канадском друштву. У многим српским породицама она остаје у функцији сталног агенса ка побољшању и порасту породичног буџета и стандарда. Таква ангажованост логично подразумева промене у структури делатности и подели рада који обављају чланови породице. *Промене*

---

²³ У овај тип породице убрајају се и они исељеници чији се чланови баве одређеним занимањима, на пример лекари, инжењери, просветни радници и др.

у структури делатности исељеника обухватају: а) мењање послова које је условљено објективним околностима (статус имиграната, прописи имиграционе политике итд.), принудним околностима (незапосленост, отпуштање с посла) или добровољним избором са тежњом да се побољша зарада, итд.; б) исељеници су, ако су то могућности дозвољавале, настојали да своје приходе увећавају допунским делатностима, на пример издавањем станова или пословних објеката, пољопривредном делатношћу, хонорарним бављењем одређеним пословима итд. У шири опсег таквих послова укључују се остали чланови породице. У прошлости, а тако је и данас, економска структура породице и њена економска функција зависиле су од врсте и обима делатности којима су се бавили њени чланови. Промене послова, места становања, селидбе из једног краја Канаде у други крај утицали су на породични и друштвени живот исељеника. Стари емигранти и њихове породице су у честим лутањима и сеобама тежили да обезбеде основну материјалну сигурност. Они који су рођени у Канади, имајући већ неки ослонац, ишли су даље. Потомци исељеника, поред пружене родитељске подршке, понекад економске помоћи, као и неких статусних погодности, усмеравали су се да самостално остварују своје животне циљеве. Такав смер подразумевао је стално доказивање и потврђивање у не малој конкуренцији на сложеном тржишту рада и у престижу ка бољем и богатијем породичном стандарду.

Особености стицања дохотка одражавају се на начин расподеле и потрошње породичног буџета. Располагава финансијска средства у расподели и потрошњи деле се на: средства за текућу потрошњу и средства која се улажу у дугорочније сврхе, штедња. У погледу располагања материјалним средствима могу се извући неке заједничке карактеристике код исељеника првих генерација сва три таласа.

Од момента доношења одлуке о исељавању у другу земљу и укључивања у процесе рада у новој имигрантској средини, емигрант је био суочен са два основна проблема: проблемом подмиривања основних егзистенцијалних потреба и, упоредо, реализацијом замишљених ци-

лева — обезбеђење и унапређење услова за бољи живот. Из тог суштинског проблема проистицала је структура расподеле и потрошње. Тако су се формирали одређени устаљени токови од момента досељавања и на даље, у распоређивању стечених новчаних и материјалних средстава. То се објашњава у наредном приказу:

I фаза — Породични буџет се расподељује на: 1) средства која су у свакодневном оптицају (храна, одећа итд.), 2) средства за плаћање стамбене најамнине, 3) остатак средстава се одваја као уштећевина за дуготрајнија улагања.

II фаза — Ова фаза може назначити одређену прогресију, посебно у одвајању уштећених средстава. Чланови породице плански одвајају средства за: куповину стамбеног простора, аутомобила, техничких апарата за кућу итд. Улагања у непокретну имовину подразумевају и коришћење позајмица, кредита. Део средстава се одваја и за школовање своје деце.

III фаза — Ако се реализују неки од наведених циљева, додатна уштећевина се често користи ради стицања добити у приватном сектору (од 87 испитаних исељеника, 27 се бави сталним радом у приватном сектору).

Ради бољег разумевања економске функције породице, ове фазе се узимају као типичан модел којим се означава развојна прогресија у структури породичног дохотка. Није потребно наглашавати да економика једног породичног домаћинства исељеника подразумева њене успоне и падове у расту, односно опадању дохотка и пре grupисавању у структури потрошње.

Посебни издаци из породичног буџета исељеника нису само намењени за унапређење материјалног стандарда већ и за унапређење личног и породичног социјалног статуса. На пример, улагање средстава за припреме породичних прослава и церемонија (славе, рођенда-

ни, крштења, свадбе, прославе годишњице брака, прославе Божића итд.), добровољни прилози у корист разноврсних акција исељеничких организација (црква, клубови итд.).

Коначно, чланови исељеничких породица одвајају део средстава за путовања, пре свега за одласке у Југославију. На основу одговора²⁴ може се закључити да та средства, иако се плански одвајају, често се утапају у друге издатке, па се намеравао одлазак за домовину одлаже понекад и по неколико година.

*

* * *

Састав и величина породице одређују какви ће бити међусобни положај, улоге и односи у породици. Структура породичних односа зависи од форме културних образаца који су најчешће комбинација традицијских елемената руралне или полуурбанизоване средине и савремених облика масовне културе карактеристичне за развијени урбано-индустријализовани свет. Породичне улоге, обавезе/односи у породици исељеника условљени су овим корелацијама. У спроведеним истраживањима пренесени и усвојени обрасци породичних односа су извучени из онога што је забележено у свакодневном породичном животу исељеника и онога што чини етику уже имигрантске заједнице: ставови, начин мишљења и понашања као морални кодекси локалне групе о схватању породице. У вези са економском структуром породице, традицијски образац упућује на то да у породици мушкарци (очеви/мужеви) имају економску моћ, тј. важнији удео улагања у породичном буџету. Улога же-

²⁴ На питање „Колико често путујете у Југославију?“ одсу следећи:

неколико пута годишње	—
једанпут годишње	6
једанпут у 3 до 5 година	25
једанпут у 10 година	10
никада	18
укупно	59

не је доминантнија у расподели и потрошњи материјалних средстава. Подела рада у породици исељеника код првих генерација задржава се на класичној форми поделе послова на мушке и женске. То унеколико произлази из свакодневних обавеза мужа и жене ако се зна да мушкарци већи део дана проводе ван куће, а жене у оквиру породичног домаћинства. Традицијски стереотипски образац породичних улога, поделе рада и обавеза у економским активностима чланова породице, иако долази у сукоб са новом средином, подразумева се и уобичајен је. Оно што показује другу димензију разноврсних форми породичних улога и обавеза открива тежње, често и поступке исељеника да се потисне све што се не уклапа у савремене односе и начин живота у високоурбанизованој средини. Тежње исељеника су усмерене ка прихватању таквих промена (нпр. мужеви обављају послове који су доскора сматрани искључиво женским пословима итд.).²⁵ Уклапање и усвајање нових навика у породичним улогама и односима зависи од међусобне сарадње супружника, али и од воље да се старе навике отклоне и потисну. На основу истраживања породица српског порекла — етнички ендогамних и мешовитих, може се закључити да етничко порекло супружника не представља превасходни критеријум у одређивању типа породичних односа. У многим случајевима различитост етничког порекла супружника упућује на јединствену основу у традицијској култури и социјалном статусу, што је, по природи, у раскорак са новом високоурбанизованом средином.

Улоге и обавезе у домаћинству код друге и треће генерације исказују се у два правца: 1) потомци исељеника су рођени и живе у савременој урбаној средини, они су њени интегрисани чланови, па је и начин живота природно прилагођен савременим потребама. У породици друге генерације исељеника често су запослена оба супружника. Радне обавезе мужа и жене у породици представљају један практични, заједнички део ангажовања оба супружника (практични облик ангажовања се односи и на коришћење разноврсних услуга сер-

²⁵ На основу казивања М. Прокића и Ј. Вујасиновића.

висних служби итд.); 2) млађи потомци исељеника преузимају од родитеља, по традицијском обрасцу, улоге и обавезе (нпр. кћерке од мајки преузимају послове у вези с припремањем неких националних јела, синови од очева преузимају нека занатска умећа, итд.). Таква наслеђа радних активности у породицама друге генерације исељеника се јављају као сирвивал у идентификовању са својим родитељима и њиховим пореклом, тј. постају чинилац у утврђивању етничког идентитета не само породице већ и појединца.

ВАСПИТАЊЕ И ОБРАЗОВАЊЕ ПОТОМАКА

Једна од значајнијих функција породице је подизање деце, њихово васпитање и образовање, формирање личности у почетном и критичном периоду развоја. Одрастање и формирање личности детета у исељеничкој породици постаје један од важних проблема родитеља, јер они су први преко којих се дете упознаје са светом који га окружује и први који могу да бирају и усмеравају које ће културне и друге вредности и норме понашања дете усвојити и прихватити. У емигрантској средини установљена су морална начела родитеља: а) обавеза родитеља је да децу припремају, односно тако васпитавају да се у канадску друштвену средину укључују као њени интегрисани чланови. Родитељи том циљу теже, јер у таквом друштвеном уклапању виде бржи и сигурнији успех и напредак својих потомака; б) обавеза родитеља је да дете упознају са њиховим етничким пореклом, традицијском културом своје земље, родног краја, јер неговање и чување културних посебности етничког наслеђа у васпитању деце утиче на формирање друштвеног идентитета у развоју личности. Из наведених обавеза које истовремено представљају моралне дужности (стереотипски модели) и тежње-жеље родитеља у васпитању своје деце, изграђује се сложени систем улога и интергенерацијских односа.

У даљем тексту биће речи о неким битнијим елементима васпитно-образовне функције исељеничке породице Срба у Канади.

Језик је један од основних елемената који се обликује у зависности од породичне структуре, степена општег образовања и културе. У етнички ендегамним српским породицама и етнички мешовитим српским породицама употребљавају се следећи језици: српскохрватски (у даљем тексту српски језик), енглески и француски језик. Српски исељеници који живе у провинцији Онтарио користе српски језик и енглески језик. Интензитет коришћења српског и/или енглеског језика у највећем броју српских породица одређује место и статус у обликовању и коришћењу матерњег језика.

ТАБЕЛАРНИ ПРИКАЗ

Узор чини 50 нуклеарних породица

На ком језику говорите са децом (у свакодневној конверзацији)?

српском језику	29	у 21 случају користе и енглески језик
енглеском језику	7	
српском језику и енглеском језику	14	

Који језик деца употребљавају у породици?

	да	не	укупно
говоре српски језик	28	10	38
пишу и/или читају на српском језику	25	13	38

На основу одговора у упитницима и на основу непосредних контаката са члановима породице исељеника, могу се навести следеће варијанте у говорном споразумевању родитеља и њихове деце:

а) родитељи са децом говоре искључиво на српском језику	деца знају (говоре и пишу) и користе српски језик
б) родитељи са децом говоре на српском језику, понекад користе енглески језик	деца знају српски али користе енглески језик

в) родитељи са децом делимично говоре на српском језику

деца разумеју српски језик али говоре на енглеском језику

д) родитељи са децом говоре на енглеском језику

деца не знају српски језик говоре и споразумевају се искључиво на енглеском језику

Критеријуми који одређују комбинацију ових варијанти су следећи: 1) етничко порекло родитеља — Ако су заступљени етнички мешовити бракови јављају се комбинације в г; 2) степен образовања и знање енглеског језика прве генерације родитеља, односно знања српског језика друге генерације родитеља; 3) лични и емотивни подстицаји и афинитети родитеља у учењу деце једног или другог језика; 4) период непосредног родитељског васпитања деце која се укључују у васпитно-образовне институције изван породице. Деца иселеника у току похађања основне и средње школе укључују се у многе школске и ваншколске активности, при чему је једини начин споразумевања енглески језик. Такве дневне активности деце омогућавају дружење са родитељима тек у вечерњим часовима, што претпоставља коришћење српског језика. Из свих наведених разлога, језик као основно комуникацијско средство представља сложен проблем у интергенерацијским односима. Проблем је утолико израженији уколико се зна да многи родитељи никад довољно не овладају енглеским језиком у свакодневној конверзацији, а деца то од њих очекују. Такође, деца теже, али не довољно, да владају и комуницирају језиком „старога краја“, што родитељи од њих очекују. Све то на први поглед указује на необичност и сложеност ситуација, али што не мора увек да ремети складност породичних односа.²⁶ У различитим фазама разво-

²⁶ Родитељи се обраћају деци императивним поступцима, наредбама, кратким саветима или нагодбама на српском језику. Деца у већини случајева дају кратке одговоре на српском језику — *кратке конверзације*. Дуже конверзације (објашњења, дијалози, тумачења) захтевају одређени напор у стварању језичке равнотеже у редовном комуницирању. Ако деца слабије говоре српски језик, улогу у преношењу одређе-

ја детета јављају се разноврсна лична интересовања или незаинтересованост за оно што родитељи нуде или подстичу. У неким случајевима таква понашања деце доводе до револта и одбијања дијалога. Језик тако постаје погодно средство за успостављање сарадње, али и обратно, конфликта у породици.

У посебним ситуацијама, као што су породична окупљања (обредна пракса) — прославе, свечаности, забаве, комуницирање на српском језику има посебну улогу у микроимигрантској средини. Комуницирање на српском језику и његово фаворизовање у ритуалним породичним и друштвеним активностима, посебно код потомака, погодно је тле за потврђивањем аутентичности породичне прошлости, а тиме и етничког идентитета. Често податак из обредног комплекса, објашњење, реч или слика изазивају код деце и младих посебну импресију, интересовање. Тако српски језик постаје жива ствар и део културе завичаја њихових предака.

Важан вид социјализације у породици је упознавање детета са *друштвеним, културним и историјским одликама земље порекла и земље у којој је рођено*. Тај аспект у социјализацији детета зависи од: а) културно-образовног нивоа родитеља и начина испољавања етничке и идеолошке самосвести у фазама васпитања и развоја деце; б) садржаја порука-информација и средстава којима се оне преносе до прималаца поруке — деце; в) начина на који деца примају поруку и интензитет деловања поруке на њих. Које су то информације које дете сазнаје о своме етничком пореклу? (табела 10)

— Изворна средина — место рођења родитеља — упознавање детета са географским појмовима и одликама средине етничког порекла на начин како родитељи трансмитују податке о свом ужем и ширем завичају. На пример: место рођења се налази у Шумадији, а то је у Србији, или комбинација — место рођења се налази на Балкану или у Југославији.

них информација на енглеском језику обично имају очеви (у просеку мушкарци — очеви боље владају енглеским језиком, јер се у пословном свету брже укључују у имигрантску средину). То се постиже спонтаним комбиновањем двојезичних варијанти. Пример породице Прокић,

— Приповедањем о својој младости родитељи упознају дете о времену и специфичностима средине у којој су рођени и где су провели своје детињство и део живота.

— Родитељи децу информишу са породичном и сродничком генеалогijом и терминологијом сродничких назива.

— Родитељи упознају своју децу, приповедањем или кроз литературу, о националној историји (догађајима и јунацима из прошлости) — српској или/и других југословенских народа.

Стечена сазнања о етничком пореклу, деца уобичавају и задржавају зависно од врсте информација које су им дате и које усвајају. Деца-потомци, на основу таквих скупова информација, обликују сопствена сазнања, слажу нови мозаик слика састављених из представа о пореклу. Овакав вид васпитања и образовања деце исељеника о њиховом етничком пореклу започиње у оквиру породице, у оквиру породице се обнавља и конзервира. Касније један број потомака наставља и дограђује своју етничку свест у оквиру друштвених емигрантских институција (школе, цркве, клубова и др.).

Посебан вид социјализације подразумева *припремање деце за укључивање у постојећу ужу етничку заједницу и канадску друштвену средину*. Обавезе и жеље родитеља су да своју децу усмеравају ка што успешнијем интегрисању у савремено друштво. Истраживања су показала да амбиције родитеља нису занемарљиве, могу бити и остварљиве али и нереалне, потиснуте стварношћу, зависно од узраста деце и њихових интересовања. На пример, родитељи који су активни или посећују места окупљања својих сународника подстичу интересовања деце да се што пре интегришу у такву средину (недељна окупљања при цркви или клубовима, прославе, пикници итд.). Поједини родитељи иду и даље подстичући код своје деце жељу и тежњу у активирању при етничким организацијама (фолклорна и спортска друштва, хор итд.). Циљ таквих родитељских усмеравања према имигрантској етничкој групи и према канадском друштву јесте да се деца лакше укључе и поста-

ну признати чланови етничке заједнице и шире имигрантске средине (табела 11).

Деца на различите начине, зависно од *фаза развоја*, прихватају и усвајају савете и жеље својих родитеља или се сама опредељују ка доступним активностима.²⁷ Следећа класификација упућује на скупове ставова деце о назначеним друштвеним активностима:

Ставови

1. Одлазим повремено у цркву или клуб: кад су неке свечаности, забаве, пикници итд.	— Одлазим јер ми је интересно: дружим се са својим вршњацима Србима и Југословенима
2. Одлазим редовно у цркву или клуб јер сам члан неке секције, присуствујем црквеној служби, итд.	— Одлазим јер су то родитељи желели
3. Не одлазим	— јер ме та места не интересују

У адолесцентној фази развоја, деца се сама опредељују за разноврсна друштвена ангажовања. Њихове сопствене тежње и жеље су важан вид у интергенерацијским односима.

Лична опредељења и интересовања деце исељеника често усмерава и сложена мрежа средстава масовне комуникације: радио, ТВ, филм итд. Такви комуникацијски медији омогућавају деци да независно изграђују сопствени свет маште (спотови, рекламе, масмедијске звезде и јунаци, итд.) и упознају стварност једне урбане и технолошки развијене средине. Разумљиво да ти видови информација имају снажно дејство на унутрашњи свет маште и развоја код деце и омладине у српским емигрант-

²⁷ Поједина деца која су активна или посећују црквено-школске општине, српске или југословенске организације одговарала су да се уз помоћ и према жељама родитеља укључују у разноврсне активности. Деца школског узраста која су укључена у ваншколске активности у оквиру канадских образовних институција углавном су се сама определила према сопственим афинитетима и жељама.

ским породицама, потискујући на маргине, неко време, део свести о етничком пореклу.

Значајан вид породичне социјализације је учење, увежбавање деце и прихватање понашања која ужа и шири друштвена средина сматра вредним. Полазећи од традицијског модела изграђених норми у српској породици, могу се издвојити стереотипне категорије универзалних појмова о тежњама у васпитању и развоју деце. На питање: Шта желите својој деци? — могу се издвојити следеће групе одговора:

1. Позитивне моралне особине као оријентир за очекивано понашање — поштење, сналажљивост, скромност...
2. Оснивање породице — удаја или женидба особом без обзира на етничко порекло и религијску припадност. Од онах или зета се очекује да поседују позитивне моралне особине
— удаја и женидба особом истог етничког порекла и исте религијске припадности
3. Дobar хришћанин — да се придржава религијских норми и религијске праксе
4. Дobar Канаћанин — да поштује прописе и норме понашања друштва у коме живи
5. Да се придржавају очекиваних традицијских начела — син треба да наследи, односно поштује огњиште овога оца; деца треба да поштују своје родитеље
— деца треба да буду захвална родитељима на подизању и васпитању
— деца треба да помогну старим родитељима
6. Да се придржавају и наследи обредну праксу својих родитеља — син треба да наследи славу
7. Да се непује идеолошко-политичка свест о српству или југословенству

Наведени традицијски обрасци очекиваног понашања деце исељеника су разумљиви, јер они не значе само пренесене моделе традицијских начела из завичајне средине већ су и део опште усвојених начела канадског друштва. У савременом свету још увек егзистирају класичне форме и облици патријархалних односа, посебно у породици.

ОБРЕДНА ПРАКСА У ПОРОДИЦИ

На основу досадашњег приказа утврђено је да су многе одлике и својства породице српских исељеника проистекли из традицијског модела патријархалне породице и као такви се одржали у новој имигрантској средини. Такође је уочљиво да се процес трансформације, прилагођавања новој средини и условима живота, логично одвија убрзанијим темпом; тај пут преображаја породице од патријархалне ка егалитарној делимично је праћен елементима етничности. Испољавање или формирање традицијских образаца у породичној структури и односима само су део универзалних вредности начела патријархалног наслеђа и односа који постоје код већине народа. Разумљиво је да се и поред тога у науци и свакодневном животу говори о италијанској, кинеској, канадској породици и др. Сврставање и препознавање етничких посебности, кад је реч о породици, значајни су и изражени, јер се на тај начин не обележава само порекло и прошлост, већ се потврђује и одржава етничка самосвојност. Манифестовање различитих показатеља етничких својстава (језик, обичаји, врсте јела и пића, елементи материјалне културе и др.) у многим породичним обредним и церемонијалним ситуацијама, представљају означавајући модел етничке идентификације.

За исељенике српског порекла и њихове потомке издвојена ритуална пракса је препознатљива њима самима, усмерена и упоређивана са другима и од стране других. Ритуалне активности као израз групне кохезије могу се груписати на следећи начин:

Периодични и пригодни обреди

1. Обреди везани за животни циклус појединца	— обреди око рођења, свадбе и смрти
2. Обреди континуитета	— рођендани, прославе годишњице брака, завршетак школске године
3. Религијски обреди	— слава, Божић, Уокрс
4. Остали интегративни обреди	— породична и сродничка окупљања (на пример за викенде)

Класификоване ритуалне ситуације се дешавају у дијахронији. То значи да су ритуали одређени хронолошким редом, што има свој устаљени ток било у склопу биолошког процеса животног циклуса појединца или као означене интегративне епизоде у породичном животу и локалним исељеничким збивањима. Ови ритуали дешавају се и у време које се означава као друштвено, тј. обреди прелаза.²⁸ У животном циклусу појединца обреди означавају промену статуса, што је сасвим познато. Међутим, интегративни обреди означавају прелаз и промену статуса исељеника из канадске друштвене средине у свет локалне исељеничке заједнице, али и обратно.

Обредни догађаји се дешавају у одређеном *простору*. То су породични дом, црква, просторије неке организације, отворен простор — посед, кафана и др. Избор места се усклађује са карактером свечаности. На пример, приликом свадби (венчања), крштења, парастоса, главне церемоније се обављају у цркви или неком другом јавном објекту, а свечаност — славља — у породичном дому.

Обреди код српских исељеника представљају скуп организованих активности у којима се поступа по одређеним пренесеним или новоусвојеним правилима од припреме до реализације свечаности. Учесници се деле на *домаћине скупа* — члан уже породице или ближи

²⁸ На основу усвојеног Ван Генеповог термина *rites of passage*, Arnold Van Gennep, *The rites of passage*, Chicago University Press, Chicago 1972, 2—5.

Садржај обрета: фазе обредних радњи²⁹

1	2	3	4	5
Обреди везани за животни циклус појединца	Обреди контингитета	Религијски обреди	Остали интегративни обреди	
	baby shower, обред који претходи рођењу детета и крштењу. Родитељима и будућој беби се доносе поклони. Одржава се у породичном дому и присуствују чланови уже породице, кумови и ближи пријатељи		Уочи славе, Божића и Ускрса одлази се у цркву да се упали свећа и присуствује црквеној служби	

I

фаза — обреди који претходе главном обреду

wedding shower, претходи венчању. Овом обреду присуствују искључиво жене (70—100). Будућа млада се дарује (поклонима). Приређује се свечани ручак у кафани, кући или ЦШО дому

grill party — момачко вече које приређује будући младожења

I

фаза — обреди који претходе главном обреду

1	2	3	4	5
II фаза церемонија	Криштење, венчање секод једног дела српских исељеника обавља у цркви. Литургија се држи на старословенском или српском језику, а ако је један од славјеника другог етничког порекла — и на енглеском језику	Рођендан — га-шење свећица на торти <i>прослава годишњице брака</i> — здравнице и чести-тања <i>завршетак школе</i> — приредба у школи, честитања; славе у пор.	За <i>славу</i> се сече славски колач и воде, пићење кафе и мезетгучење <i>Ускрс</i> и <i>Божих</i> се секу потаче — честице Свечани обед је у породичном до-му	Узимање слатка и пићење кафе и мезетгучење
с л а в љ е	Славље подразумева свечани ручак и весеље и забаву уз песму и игру	Славље: певање, играње и разгова-рање	Славље и забав-љање уз певање, играње и разговор	Разговор (шале), сећања, приче из свакодневног жи-вота о себи и дру-гима
III фаза — обреди после главног обреда	Подразумева период, тј. скуп обредних радњи кад се слављеник или слављеници поново искључују, односно укључују у овакодневну: прво шишање детета, мелени ме-сец за младење, посете и упознавање младеца са ближњим и даљим срод-ницима	После рођендана, слављенику се од-ређеним поступци-ма показују да улази у свет од-раслих: одлази са родитељима или без њих на јавна места где се окуп-љају исељеници	Други дан славе (преслава), Божи-ћа и Ускрса: ру-чак за ужи круг пријатеља	

²⁰ На основу сакупљене грађе (добijenih података од информатора и искуствених бележака са неких породичних свечаности) саставила сам шематски приказ уобичајених обреда и фаза у обредној пракси.

сродници и *госте* који се разврставају према одређеној церемонијалној хијерархији. На пример, у породичним слављима — слава, рођендани, свадбе, крштења итд., то су кумови, ближи и даљи сродници и пријатељи. Састав учесника у већини обредних ситуација је разнолик. Доминирају исељеници српског и југословенског порекла прве и друге генерације. Састав учесника зависи од: структуре породице (етнички ендегамни и етнички мешовит састав супружника), личних афинитета у стицању познанаства са припадницима других етничких скупина и од ужегрупних мотива и интереса у груписању. Број учесника може бити ограничен и узак (10 до 15 људи) и шири, као израз масовних спектакла.

Обредне ситуације представљају јасно осмишљену и предвиђену концепцију редоследа и форме догађања као пројектовани сценарио и композиција покретних слика. Ритуалне ситуације могу бити саставни делови већег обреда, на пример славе, Божић, свадба, или само посебан чин као што је позив и дружење у породичном кругу да би се попила црна кафа, ракија итд.

Како је то уобичајено и на нашем тлу, у Канади *редослед и садржај* обреда садржи познате одлике и поступке, али и неке новостечене и прихваћене у имигрантској средини.

Сврха овог дела рада није била исказивање бројности и разноврсности пригодних и периодичних обредних ситуација, јер њихово даље уситњавање указује на недогледан број радњи као устаљених навика и стандардизованих модела у групном поистовећивању. Селекцијом оних обреда који су међу информаторима обележени као репрезенти српске породичне баштине шематски су утврђене неке заједничке правилности које прате устаљени ток таквих догађаја: 1) наведени обреди се унапред припремају према утврђеном сценарију и контролишу од стране уже групе (чланова породице); 2) улогу обреда одређују показатељи групно-породичног зближавања као подсистеми културних специфичности. То су: говорни обрасци, врсте јела и пића, усмена традиција — личности и догађаји из породичне прошлости, музика итд. Показатељи се у сваком обредном чину међусобно комбинују, допуњују, модификују као реминис-

ценсција на прошло и тежња да се учврсти породична кохезија. Па ипак, породични обреди нису само идилична оаза у постизању емотивне породичне присности. Њихова улога указује и на друге мотиве окупљања. Лични и заједнички интереси чланова породице, на пример њихова идеолошка опредељења, рангирања у социјалном статусу итд., неизбежни су у регулисању и учвршћивању породичне колективне сагласности (не искључујући конфликте). Тако се у породичним обредима стиче сигурност у заједничност, успоставља ред и одређеност.

3. Друштвени живот исељеника

ВРСТЕ ДРУШТВЕНИХ ВЕЗА

У одсликавању својстава и улоге породице, на основу података прикупљених за овај рад, може се утврдити да се живот исељеника и њихових потомака по правилу одвија у ужем породичном кругу, који обухвата сложени систем интерних и екстерних односа, оба веза и улога. Разноврсне ситуације, посебно обредна пракса, означавају породицу као институцију која има специфичан, шири друштвени и интегрални карактер у повезивању не само чланова породице већ и ближих и даљих сродника и сународника. У исељеничкој свакодневици, живот у породици је на раскршћу времена, материјалних и друштвених услова живљења, што се означава под појмовима радних активности у макро-канадском систему и друштвених активности у слободном времену.

Приступ у тумачењу етничког идентитета подразумева да се обради важна димензија исељеничке средине и живота у њој, а то је — *организовање друштвеног живота исељеника*.

Овај део рада обухвата следеће друштвене категорије: врсте друштвених веза, облике окупљања исељеника, места окупљања и груписања исељеника, садржај и циљеве окупљања и дружења итд. Формирање друштвених веза и друштвена груписања исељеника и њихових

потомака указује на безброј друштвених енклава у широј и ужој исељеничкој средини, а њихова разврставања и рашчлањавања упозоравају на још сложеније одnose и процесе у таквим срединама.

Једно објашњење Георга Зимела може да послужи као почетна хипотеза. Укратко, оно говори да је друштво реалитет у двоструком смислу — с једне стране су појединци у својој егзистенцији који се у процесима удруживања сједињују. С друге стране налазе се интереси који делујући кроз појединце мотивишу такво сједињавање... Тако настају многи облици социјалног живота: један са другим, један за другог, један у другом, један против другог, један кроз други итд.³⁰ Преведено на језик проблема исељеништва, може се говорити о следећим групама друштвених односа: 1) везе које се формирају ради заједничког обављања неке делатности (на послу, у друштвеним активностима исељеничке групеације у породици итд.); 2) везе које се успостављају због заједничког порекла и групне припадности (етничко и национално порекло и припадност); 3) друштвене везе се успостављају на основу склоности и неких заједничких тежњи (пријатељи, суседи).³¹ На основу овакве типологије могу се издвојити следећи критеријуми који усмеравају формирање друштвених односа и омогућавају праћење интензитета укључивања и деловања појединачних друштвених категорија: структура емигрантата-имиграната (порекло, старосна структура, пол, степен образовања, породична структура); утицај система имиграционе политике и организационог система појединачних имиграционих скупина; време проведено у имиграционој средини и просторна дистрибуција имигрантског становништва. Узимајући у обзир ове критеријуме, организованост друштвеног живота исељеника одређују следеће детерминанте: подмиривање основних потреба (материјалних, егзистенцијалних), друштвених потреба, као што је успостављање друштвених веза (потреба за сигурношћу и комуникацијом) и, коначно, као израз дру-

³⁰ Georg Simmel, *Sociologija društvenosti*, Теорије о друштву, књига I, Београд 1969, 155.

³¹ Михајло Поповић, *Проблеми друштвене културе*, Београд 1974, 148.

штвености, жеља појединца за постизањем одређених циљева у одабирању и прикључивању мањој или већој друштвеној групи.

Каква објашњења могу да пруже одговори исељеника првих генерација о успостављању и врстама друштвених веза? (табеле 12, 13). Друштвене везе представљају сложени комуникацијски механизам. Процеси, од успостављања друштвених веза међу појединцима, групама људи, преко одржавања тих веза, до удруживања, здруживања, садржани су у појму *друштвености*. Врсте друштвених веза и њихова класификација зато се схватају у смислу интеракција.

Највећи број испитаних емиграната део свог слободног времена проводи у породици, што укључује и одржавање *сродничких веза* (породице сродника као засебна домаћинства). О садржају и карактеру тих друштвених веза било је речи у одељку о обредној пракси у породици, што подразумева разноврсне ситуације окупљања ближих и даљих сродника.

Један број испитаних исељеника успоставља и одржава друштвене контакте у оквиру *исељеничких организација*: црквено-школских општина, југословенских клубова, српских организација итд. Друштвени контакти, присуство и ангажовање у тим организацијама подразумевају следећу типологију према саставу учесника: а) активни чланови (појединци са одређеним функцијама и задужењима као што су, на пример, плаћање чланарине, ангажовања око организовања и учествовања на разним манифестацијама, сакупљање добровољних прилога итд.); б) појединци који повремено посећују организације, али нису активни чланови, на пример присуствују богослужењима и верским празницима при ЦШО или државним празницима и другим манифестацијама при југословенским клубовима, итд.; в) појединци који се ретко појављују на организованим скуповима, али материјално помажу рад одређених организација. Интензитет дружења је израженији код активних чланова и оних који повремено посећују таква места окупљања.

Професионалне друштвене везе подразумевају контакте појединаца сродних професија. Таква дружења су најчешћа међу радницима запосленим у истој фирми,

инжењерима, лекарима, просветним радницима. Та дружења исељеника према етничком саставу могу бити етнички затвореног типа, као што је друштво занатлија при цркви Св. Арханђео у граду Торонто или окупљања интелектуалаца при друштву Serbian Academy of Heritage у граду Торонто. Дружење *етнички отвореног типа* подразумевају контакте између појединаца различите етничке и националне припадности. Такве друштвене везе су карактеристичне међу новим досељеницима (80-их година).

Завичајне друштвене везе подразумевају контакте појединаца истог порекла: из истог места рођења (нпр. Београђани, Крагујевчани, Нишлије итд.), из истог региона (нпр. Кордунаши, Шумадинци, Личани итд.), исте на родности — Срби.

Међусуседски односи код српских исељеника су најмање изражени. У већим градовима провинције Онтарио српски исељеници по местима боравка нису територијално груписани. Изузетак представљају неке четврти, на пример Mississauga, Торонто где у појединим зградама живи и по десетак породица југословенског порекла. И у таквим случајевима, дружења међу Југословенима и Србима су занемарљива. Српским исељеницима су први суседи најчешће припадници других етничких група. Да ли ће међусуседски односи представљати само обавештења о суседима или познанства са њима или коначно дружење са њима, зависи од жеља, интереса појединца исељеника да се и на тај начин прилагоди и уклопи у сферу имигрантског живота.

Потомци друге генерације српских исељеника који су рођени у Канади, од детињства до зрелог доба успостављају разноврсне друштвене везе. Они се нормално уклапају у канадску друштвену средину, јер дружења у школи, на студијама, на послу, са људима сличних интересовања и заједничких амбиција, представља природни процес друштвености и међуљудских односа. Један број потомака друге генерације одржава друштвене везе и у оквиру уже етничко-исељеничке средине и то је природан процес произишао из жеље да се потврди порекло, да се одржава веза са сународницима и фиктивна веза са прецима.

ДРУШТВЕНА ГРУПИСАЊА И ИСЕЉЕНИЧКЕ ИНСТИТУЦИЈЕ

Друштвене везе емиграната условљавају облике друштвених груписања као окупљања и удруживања. Према броју учесника и садржају, окупљања исељеника могу бити:

— ужа интегративна окупљања исељеника, која представљају разноврсне облике пријатељских веза, груписања мањих броја појединаца према полу, узрасту, пореклу, професији, идеолошком опредељењу, социјалном статусу или заједничким интересовањима, итд. Понекад та приватна окупљања имају своје устаљено време догађања, на пример недељно, месечно итд. Таква дружења исељеника се унапред договарају због просторне удаљености између места становања и потребе да се планира слободно време. Међу српским исељеницима постоји вид ужих окупљања, који има и карактер јавних и ширих груписања исељеника »opening house«

— шира интегративна окупљања, која подразумевају дружења међу исељеницима у оквиру друштвених институција, а могу се систематизовати на следећи начин: а) окупљања у оквиру институција које имају превасходно религијско-обредни карактер (црквено-школске општине); б) окупљања у оквиру институција које углавном имају васпитно-образовни карактер (школе и удружења); в) окупљања у оквиру институција — организација³² које имају културни, рекреативни и/или идеолошко-политички карактер (српска и југословенска друштва, клубови итд.); г) окупљања у оквиру кафана, ресторана (табела 14).

На основу истраживања у провинцији Онтарио, у градовима: Торонто, Лондон, Виндзор, Хамилтон, Брамтон, Нијагара Фолс, могу се утврдити локације и начин груписања наведених институција. У тим градовима постоје црквено-школске општине, културно-рекреативне и

³² Организација је нека активна целина. Њу сачињавају чланови који су на одређени начин међусобно повезани да би остваривали постављене циљеве у одређеним друштвеним односима. (В. Социолошки лексикон, Београд 1982, 427.

идеолошко-политичке организације (српске и југословенске). Велики број тих исељеничких друштвених институција формиран је пре другог светског рата (30-их година), у време интензивних досељавања у Канаду. Основни облици друштвеног груписања исељеника подразумевају три стална показатеља структурисања и функционисања заједнице и заједништва исељеника: социјални, етнички и конфесионални. То се види у хронолошком прегледу и приказу организовања друштвеног живота исељеника. Идеолошко-политички показатељ се помиње као променљив, често латентан, али и независан индикатор груписања исељеника. Прва груписања старих исељеника имала су више социјални карактер — окупљања око радничких и потпорних организација у време оснивања радничких колонија. Делом из тих потпорних организација, делом независно, осниване су институције и организације на етничкој, конфесионалној и идеолошко-политичкој основи. Канадска имиграциона политика је још увек била у фази конституисања. У послератном периоду канадска имиграциона политика изграђује сложени апарат деловања: стварају се многе институције, департмани у оквиру Министарства за мултикултуру, у чијем раду учествују представници различитих етничких група. Имиграциона политика на тај начин подстиче стварање и консолидовање имигрантских организација. Суштина мултикултурне политике (механизам контроле) јесте осамостаљивање и идентификовање етничких скупова; организациони апарати етничких институција, организација, подржавају и усмеравају своје мотиве и циљеве груписања и деловања у том правцу. Све већи број црквено-школских општина, српских друштава, клубова и удружења, потврђују, поред осталог, тежње канадске политике, што одговара класним и другим друштвеним односима и интересима канадског друштва.

Црквено-школске општине. — Српске црквено-школске општине у Канади припадају Српској православној цркви источно-америчке и канадске епархије³³ (од 1985.

³³ Према речима епископа Саве Шумадијског, до 1921. године Српска православна црква је била у оквиру руске епархије у Канади.

године црквено-школске општине у Канади су организоване у оквиру канадске епархије). Начин лоцирања и број ЦШО условљен је догађајима од 1963. године, када се Српска православна црква у иностранству поделила на два дела: легитимни и расколнички.³⁴ Стога се у већим градовима запажа оснивање и деловање по две засебне и независне ЦШО (нпр. у граду Торонто ЦШО „Св. Сава“ — легитимна и „Св. Арханђео“ — расколничка). Седиште ЦШО је место које је састављено из два објекта: *цркве и дома*. У цркви се обављају службено-религијски ритуали (недељне службе, службе поводом црквених празника, венчања, крштења, парастоса итд.). Црквене службе се држе на српском језику или, у неким случајевима, на енглеском језику, као на пример приликом венчања и крштења детета кад је један од супружника другог етничког порекла. Приликом црквене службе, црквени хор прати богослужење и литургије свештеника. Уобичајено богослужење траје око један сат (проповед, обавештења о разним активностима у оквиру ЦШО, исповедање верника, итд.). Исељеници у тим приликама дају добровољне прилоге (1984. године један, два до пет долара). Црквени дом представља објекат где се исељеници окупљају, друже или организују. У дому се одржавају свечаности — приредбе, прославе, састанци и разни други видови манифестација. Такво место означава средиште јавног груписања, манифестног испољавања припадништва, организованих делатности. У раду и активностима ЦШО учествују њени чланови, а њихове делатности контролише и усмерава организациони апарат — управа (председник, чланови одбора, свештеник). У неке делатности и добровољне акције укључују се и исељеници који нису редовни чланови ЦШО. При ЦШО делују секције и удружења и као самосталне организације (пот-

---

³⁴ Легитимна Српска православна црква признаје да је у саставу Српске православне цркве у Југославији. „Расколнички део српске православне цркве не признаје СПЦ у Југославији“. Подаци су добијени у Верској комисији РИВ-а Скупштине Србије и приликом теренских истраживања у Канади.

порно удружење, Коло српских сестара, певачко друштво, недељна школа, фолклорна група итд.).³⁵

Васпитно-образовне исељеничке институције. — У Канади данас делују исељеничка удружења и организације који превасходно имају улогу у образовању односно васпитању друге и треће генерације исељеника српског и југословенског порекла. То су удружење „Мајка и дете“, основано 1975, школа „Никола Тесла“ и недељне школе при ЦШО Школа „Никола Тесла“ је југословенска школа и има македонско одељење, словеначко одељење, четири српскохрватска одељења и забавиште³⁶ Деца српских исељеника похађају недељне школе при ЦШО. У тим школама се учи српски језик, веронаука, српска историја, народне игре итд. У оквиру тих школа се одржавају приредбе, организују излети у околини града Торонто итд.

Организације које имају културни, спортско-рекреативни и идеолошко-политички карактер. — Посебна окупљања исељеника су у оквиру удружења, друштва, клубова, савеза итд., као добровољних организација чије деловање подразумева заједничке интересе, жеље, циљеве групе исељеника и културним спортско-рекреативним и идеолошко-политичким активностима. На основу расположивог материјала, један број испитаних исељеника и њихових потомака су набројали следеће организације у оквиру којих се окупљају: друштво „Братство и јединство“ (Торонто), друштво „Караборђе“ (Торонто), организација „Српска народна одбрана“ са својим месним огранцима (Торонто) „Удружење бораца краљевске југословенске војске“ (Торонто), „Весела хармоника“ (Хамилтон), Женски клуб за српско наслеђе (Виндзор), Serbian Heritage Academy (Торонто), Удружење писаца „Десанка Максимовић“ (Торонто) итд. Један број ових организација састављен је из секција и клубова, на пример фуд-

³⁵ У ЦШО „Свети Сава“ у Торонту је 1983. године примљено 36 нових чланова; укупно има 206 пуноправних чланова. Сакупљено је 8000 долара за чланарину. Саграђен је Српски центар при епархији. У оквиру цшо раде две недељне школе... (В. Извештај са годишње скупштине ЦШО „Свети Сава“ у Торонту, одржане 15. IV 1984).

³⁶ Према казивањима Лепе Раиновић, управника школе „Никола Тесла“ у Торонту.

балски клубови при организацијама: „Слога“, „Београд“, „Канадски Срби“. Груписања исељеника при клубовима и удружењима, с обзиром на заједничке садржаје и циљеве деловања, условило је здруживања таквих организација у веће савезе: Савез кола српских сестара, Савез југословенских Канађана (Yugoslav-Canadian Club), Савез певачких друштава итд. Седишта организација су у већим градовима: Торонто, Виндзор, Хамилтон. Саставити листу постојећих организација, утврдити њихову форму и садржај делатности сложен је подухват, што произлази из следећег: честе реорганизације у програмима и раду организација, укидања или удруживања клубова, промене назива фирми неког друштва, итд. Класификација организација се може делимично утврдити на основу идеолошко и национално-политичких критеријума. У већим градовима су формиране организације са етикетом „југословенске“: Yugoslav-Canadian Club (Хамилтон), Yugoslav Canadian Soccer Club „Балкан“ Кичинер итд. У радним активностима и манифестацијама које се приређују у оквиру тих друштава учествује један број српских исељеника, углавном новијих досељеника или оних најстаријих који су били оснивачи југословенског радничког покрета у Канади. Другу групу друштава чине удружења и клубови под етикетом „српска“. У раду српских политичких организација учествују углавном исељеници који су се у Канаду досељавали непосредно после другог светског рата.

Кафана. — Зар би се могла замислити и једна средина где живе наши исељеници без кафана? Та често спомињана фраза упућује на веровање у традицијску моћ ове институције. У граду Торонто, ничу кафана-ресторани; неки по свом значају постају историјски споменици или врло популарна места окупљања. Међу српским исељеницима у граду Торонто кафана „Београд“ представља реликт и култно место исељеничког друштвеног живота. „Кафана 'Београд' која се налази у 431. Кинг улици у источном делу града, била је једино место где су се српски исељеници састајали у тим првим данима...“³⁷ Временом су ницали и други ресторани, који

³⁷ Двадесет пет година од оснивања Српске православне цркве „Св. Сава“ у Торонту, Торонто 1980, 48.

су постали значајна места окупљања Срба у Канади. Кафана имају своје власнике, кулинарске специјалитете или домаћа пића и оркестре, који представљају основну мотивацију у окупљању „земљака“; они су и основни критеријуми у вредновању изворности и аутентичности „домаћег амбијента“. Кафана углавном посећују мушкарци, али за викенде и у току дана у ресторанима се окупљају и остали чланови породица. Кафана су места где се успостављају и одржавају друштвене везе исељеника, али и учвршћују одређена груписања као последице заједничких интереса. Стога ресторани/кафана, поред свог официјелног назива, имају и етикете: „југословенски“, „српски“, „четнички“, „код Чарапана“ итд. Такве етикете умногоме успостављају контролу ка ужегрупној кохезији и разликама. У кафанама се успостављају обредни чинови као израз устаљених окупљања и навика таквих дружења: пријатељи или чланови породица имају свој „сто“, уобичајени редослед послуживања, уобичајене теме разговора, итд. Кафана су и средишта већих манифестација: прослава и забава. У њима се проводи део слободног времена и о њима се говори. (табела 14)

ИСЕЉЕНИЧКЕ МАНИФЕСТАЦИЈЕ

За велики број исељеника, млађих и старијих, значајан вид окупљања су разноврсне манифестације — светковине које се углавном одржавају под покровитељством исељеничких институција. Истраживања су показала да један број исељеника, који нису активни чланови организација, посећују наведена места кад се одржавају периодичне и пригодне свечаности. У односу на регуларно чланство, њихов број у разноврсним свечаностима није занемарљив (табела 14). Колективни обреди/светковине у исељеничкој локалној средини се могу класификовати на следећи начин:

- А. обреди/светковине везани за организоване активности у оквиру исељеничких институција — цркве, клубова, школа итд.:
  - а. религијски обреди: црквене литургије
верски празници
  - б. државни празници (земље матице)

- в. националне и политичке светковине (земље матице)
- г. прославе и свечаности везане за јубиларне датуме исељеничких организација (нпр. освећење цркве, годишњице оснивања организација)
- д. спортске манифестације
- б. музичке приредбе/концерти (гостовања из Југославије или појединачни и групни наступи исељеника)

Наведени обреди се често организују и у виду „пикника“.³⁸

Б. интегративни обреди уже групе исељеника: окупљања пријатеља — седељке (нпр., »opening house«).³⁹

Колективни ритуали у исељеничкој заједници, као и породични обреди дешавају се у посебно време, тј. имају устаљени ток у периодичним циклусима (празници, прославе, свечаности) или су пригодне свечаности које се одржавају посебно назначених датума. Исељеници се окупљају зими, кад се прослављају религијски празници, док се лети више приређују приредбе и забаве, популарни пикници. *Просторно омеђавање* светковина је везано за објекте као седишта организација — институција, или отворене просторе (закупљен посед, стадион). *Учесници* скупа се деле на домаћине скупа, чланове организација који имају посебне функције у организационом апарату и госте који су, такође, активни учесници у реализацији манифестације (придружују се забави и друштвеним играма, учествују са добровољним прилозима, итд.). Састав учесника је разноврстан: исељеници српског порекла и шире југословенског порекла; прва, друга и трећа генерација исељеника; мушкарци и жене. Етнички састав је флексибилнији, што зависи од циљева и сврхе организовања манифестација (да ли доминирају исељеници српског порекла или шире југословенског порекла). Како је реч о колективним спектаклима, број учесника указује на њихов често масовни карактер. У пропагандној и другој јавној комуникацији број учесника означава магичне цифре које симболично ту-

³⁸ Пикник (picnic) је популарно место окупљања исељеника, углавном на отвореном простору — нека фарма, посед итд.

³⁹ »Opening house« — периодично исељеници-појединци отварају своје куће за пријатеље; одржава се »party«.

маче не само интензитет посећености неке светковине него и вреднују допринос у кампањи за задобијање што више присталица једне интересне групе.⁴⁰ Колективне исељеничке манифестације су одређене правилима било уже групе — организатора или уобичајеним активностима осталих учесника. Већина колективних обреда има свој ток дешавања:

Улога ових манифестација у животу исељеника је да утврђује и потврђује етничку заједничност и да у једном тренутку и на једном простору оживи поимање тако осмишљене етничке заједнице. Такође, ишчекивање и планирање таквих догађаја код појединаца и групе подстиче онај смисао у придржавању реда, одсликавању хармоније, пружању сигурности, блискости и благостања, што јасно омеђава „овај“ канадски и „наш“ српски свет.

---

⁴⁰ Прослава Југословенско-канадског дана, која је одржана на фарми „Београд“. Присуствовало је око 10 000 људи... (B. Naše novine, 6. jul 1977, Toronto).

Шемагоки приказ садржаја обреда

Свечаности	Светковине везане за организоване активности у оквиру исељеничке институције	Интеграциони обреди уже групе исељеника
Церемоније	Црква — црквена литургија, проповед и црквено појање; одређена обредна пракса у току црквених празника Организације — говори, певање, химне	Обред који се обавља приватно или на јавном месту...
Забава — весеље	Приредба: организовано учешће чланова друштва (музичка приредба) Забава: учешће већине присутних у песми, игри...	Дружење уз ћаскање и/или забава уз песму и игру

ЕТНИЧКИ ИДЕНТИТЕТ

Један човек који хода у исто време се сећа и прилагођава (тлу) — и тај проблем тако танан разрешава се у сваком кораку јер он би пао при сваком кад би престао да се сећа или кад би заборавио да се прилагођава...

Paul Valéry

1. Трагом етничких показатеља ка тумачењу етничког идентитета

Ако би се следио пут исељничке монографије, много шта би остало недоречено о исељеницима који живе у Канади. Полазећи од почетних хипотетичких оквира, овај рад даље улази у област анализе етничког идентитета, при чему се отвара ново поље у сагледавању проблема друштвеног општења не само међу исељеницима него и као универзалне појаве. Не треба заборавити чињенице да етницитет код појединаца или групе, у различитим фазама — временским интервалима, разноврсним срединама и ситуацијама није једино и најважније средство или категорија у идентификовању. Па ипак, изграђивање и испољавање етничког идентитета код појединаца и група јесте једна од конститутивних категорија у разврставању, удруживању и разликовању. Анализа полази трагом тих основних атрибута етничности

код Срба у Канади. Свесни неминовне ограничености домета упитника, у оваквим истраживањима, информаторима је пружена могућност да буду сопствени водичи у трагању и разумевању своје етничке свести. Од питања: „Шта сте по народности/националности“, до питања: „Зашто сте се тако определили“ или „Шта је посебно — заједничко и различито за Србе у односу на друге“, издвојила сам око 100 одговора исељеника и њихових потомака који се могу груписати у осам етничких показатеља — симбола:

- језик,
- име,
- јела и пића,
- елементи материјалне културе,
- личности и догађаји из прошлости,
- музика,
- обреди — слава,
- моралне особине и стереотипи понашања.

Сви ови елементи су садржани у исељеничким причама. Издвојени из свакодневног живота, типични мотиви у разноврсним ситуацијама, они још увек господаре у препознавању и испољавању етничког идентитета.

ЈЕЗИК

Језик је један од основних показатеља етничког и/или културног идентитета друштва у ширем значењу. Језик се, у разноврсним контекстима, истиче као означени и означавајући елемент посебности и различитости у групи-сању, зближавању и разликовању друштвених група и заједница. Зато језик, по правилу, заузима неприкосновено место у одређивању и приказивању друштвених и културних одлика било које људске скупине. Све би било знатно једноставније кад бих се задржала на приказу језика као стандардизованог или стереотипног показатеља (што и јесте) етничких и културних посебности. Језик је ипак много више. На комуникацијско-објективном нивоу, он је *средство* саопштавања и преношења порука у међуиндивидуалној и међугрупној корелацији. На комуникацијско-субјективном нивоу, он је *инструмент*

мишљења.¹ Због тога је језик усмерен ка унутарњем и спољнем свету комуникације као механизам изражавања и мишљења. Само тако могу се боље разумети и протумачити разноврсне језичке форме и улога језика у билингвалним и мултилингвалним варијацијама опхођења међу људима.

У једној мултикултурној имигрантској средини, као што је Канада, која представља разноврсни мозаик друштвених и културних контаката, матерњи и/или изворни језик егзистира као мерило и средство у сврставању и груписању људи, као и формирању њихове свести о припадности и пореклу. Али ту настају дилеме и заблуде. У таквим приликама и ситуацијама код исељеника и њихових потомака језик је стандардан али и флексибилан елеменат подложен бројним променама и комбинацијама језичких одлика. Зато се говори о мешању језика, језичком позајмљивању, језичкој конвергенцији, билингвизму и мултилингвизму.²

На основу уобичајене групе питања: „Да ли говорите и српски и енглески језик или искључиво енглески језик“; „У којим приликама и са ким“ — у досадашњем приказу изложене су неке уопштеније категоризације породично-генерацијске поларизације (табеларни прикази стр. 100, 101). Јасно је да језичке одлике од прве ка другој и трећој генерацији исељеника представљају симбиозу следећих варијанти: српски језик је супстрат комбинован са позајмљеницама из енглеског језика и енглески језик је супстрат комбинован са позајмљеницама из српског језика. Негде између може се говорити о коришћењу оба језика независно и напоредо један са другим.

¹ Тома Ђорђевић, *Теорија информација*, Београд 1979, 132.

² Милан Сурдучки, *Српскохрватски и енглески у контакту*, Матица Српска, Нови Сад 1978, увод, 5.

Табеларни приказ

Језици у контакту (прва и друга генерација)

Супстрат	Позајмљивање	Мешање двају језика	Језичка конвергенција билингвизам
Српски језик	Енглески језик	Комбинација српског и енглеског језика	Независна употреба енглеског и српског
Енглески језик	Српски језик	Комбинација енглеског и српског језика	Независна употреба енглеског и српског

Такви закључци подразумевају и обавезу да се про- тумаче многе друштвене ситуације у оквиру назначених димензија:

1) глобална одлика канадског друштва је државно озваничена *мултикултурна политика*. Циновска кампања седамдесетих година, не улазећи при том у политичка надмудривања, успела је да покрене и активира бројно становништво у манифестној идентификацији етничких баштина. Томе је, дакле, допринела и званична канадска државна политика.³ Отуда је створена могућност за сваког исељеника да слободно говори свој матерњи језик и кроз доступне институционалне форме преноси га на своје потомке, подстичући мотив самоидентификације и колективног заједништва и груписања;

2) посебна димензија је организовање и активирање исељеника у оквиру друштвено нормираних институција уже исељеничке средине: цркве, школе, клубови, друштва итд.;

3) *одлике породице*, пре свега етничко порекло супружника, утичу на разноврсне варијације коришћења два или три језика у кући;

³ Federal Cultural Policy Review Committee, Canada 1982, 9—11.

4) зависно од *узраста*, личних амбиција, интересовања и потреба за укључивањем у ужу и ширу друштвену заједницу изграђује се однос према употреби и коришћењу једног и/или два језика.

Свакодневни интерперсонални и интернетички односи у ужој исељеничкој средини (дружења у породици и међу исељеницима) и на раду, као и бројне ситуације — обреди и ритуали битни су оквири разноврсних говорних ситуација и комуникацијских чинова.

Први стадијум: Говорни систем⁴ српског језика као сунстрат и енглеске позајмљенице

За већину исељеника првих генерација српски језик је остао и егзистира као матерњи — изворни језик. Интензитет употребе српског језика зависи од: а) степена образовања исељеника; б) састава породице, тј. етничког порекла супружника; в) контаката и дружења са својим сународницима. Код једног броја исељеника, преважно оних са нижим степеном образовања и жена које не раде, српски језик се користи као доминантан језик, а енглески језик остаје у улози секундарног средства у комуницирању.⁵ Ипак, „...енглески језик ужива престиж, једноставно због тога што знање енглеског језика обично обезбеђује рад и зараду, тј. најосновнију егзистенцију“.⁶ У таквим фазама прилагођавања новој, канадској средини, степен знања и коришћења енглеског језика има способности спорије или брже адаптације. Све почиње кад српски исељеник у разноврсним говорним ситуацијама проширује говорни фонд српског језика са енглеским позајмљеницама. Енглеске позајмљенице се јављају у свом изворном облику или преобликоване у

⁴ Може се издвојити *говорни систем* српског језика, у оквиру кога се могу издвојити *подсистеми* који чине посебни језички кодови у склопу одређених поступака, а који су у функцији показатеља категорије етничког идентитета.

⁵ Овакви примери су забележени међу испитаним исељеницима првих генерација: Чатић (1914), М. Вујасиновић (1932), Б. Прокић (1933), С. Росић (1914), М. Калинић (1906), М. Корнуг (1908) итд.

⁶ Милан Сурдучки, н. д., 8.

језичке говорне форме српског језика. Из говорног система издвојила сам неке често коришћене енглеске позајмљенице.⁷

Транскрипција (енглески-српски говорни обрасци)

and — енд

car — кар

accident — екцидент

bedroom — бедрум

garbage — гарбич

traffic — трафика

account — аконт

call — колати

enjoy — цоинати

keep — кипати

walk — вокати

build — билдати

Селективни списак наведених енглеских речи које се користе у говорној пракси исељеника подударају се са објављеним лингвистичким истраживањима Милана Сурдучког.⁸ Коришћење речи и израза у оквиру говорног система српског језика обликују говорне обрасце са следећим одликама:

а) у контексту реченице, енглеске речи или изрази се користе са изворним, оригиналним изговором: „Изнеси [ga:bidž]!“ или „Шта има за [brekfəst]?“;

б) у контексту реченице енглеске речи изрази се употребљавају и изговарају прилагођени фонетским могућностима матерњег српског језика: „Узми онај akont или akount!“ уместо [akaunt] или „дођи на diner!“ уместо [dine];

в) у контексту реченице енглеске речи и изрази се користе у падешким и временским облицима српског језичког правописа: Данас је велика *trafika*; Где су *ваша kara*; Идем да *vokiјet*; Морам да *kolam*.

⁷ Казивачи Б. Прокић, М. Прокић, Н. Милосављевић (1933), Р. Милосављевић, Ј. Вујасиновић (1929), М. Корнџут, М. Поповић (1919) итд.

⁸ Милан Сурдучки, н. д., 8.

Примера и могућности је безброј. Детаљном анализом лингвистичких кодова могу се издвојити нека правила у говорној пракси српских исељеника који живе у Канади. За оне исељенике првих генерација са већим степеном образовања (углавном новији емигранти), енглеске позајмљенице се користе у оригиналном облику. Код старијих или оних исељеника са нижим степеном образовања запажа се тенденција ка преобликовању и прилагођавању енглеских позајмица свом матерњем језику. Из таквих комбинација изграђују се нове језичке форме мешања српског и енглеског језика. Енглеске позајмице трансформисане у говорни систем српског језика имају дужи стаж трајања, пре свега код прве генерације исељеника, али су забележени и неки примери где се такви обрасци преносе на другу генерацију исељеника који их прихватају и наслеђују као жаргон родитеља.⁹

У разноврсним ситуацијама овакве језичке форме доминирају међу исељеницима српског порекла или, шире, југословенског. Српски говор је допуњен оним енглеским речима и изразима који у трансмитовању поруке указују на нови, усвојен културни систем вредности (нпр. *garden* уместо башта, *bason* уместо сланина итд.). Није потребно много анализе да би се доказало да је реч о статусним симболима који се изражавају помоћу говорне праксе. Такве варијанте говорних образаца уједно сучељавају различите културне системе, *стечено* и *усвојено*, успостављајући међусобну сагласност у разноврсним комуникативним ситуацијама.

Ако би се издвојиле неке варијанте/фазе језичких форми у говорној пракси код исељеника првих генерација, могле би да се извуку следеће конклузије:

— српски језик се користи у комуницирању са себи блиским јер је оскудно знање енглеског језика још увек препрека у савлађивању првих адаптивних фаза у имигрантској средини;

— српски и енглески језик се комбинују, што је резултат ситуација у којима се исељеник нашао. Јези-

---

⁹ На пример, забележено код В. Милосављевића (1957) друга генерација трећи талас.

ци у контакту су потреба да се савладају тешкоће у комуницирању и тежње да се прихвате нове улоге и статуси у таквим друштвеним општењима.

Други стадијум: Препознатљиви говорни подсистеми српског језика у склопу разноврсних поступака

Већ је констатовано да је језик један од релевантних и стандардизованих показатеља у разумевању и тумачењу проблема етничког идентитета. Оно што исељеници издвајају у говорном систему српског језика (систем мишљења и говорна пракса), подразумева следећу класификацију подсистема у оквиру разноврсних поступака:

Исељеници (око 50 испитаних) наводили су следеће језичке обрасце као посебности српског језика које омогућују лакоћу изражавања:

Табеларни приказ

Поступци	Говорни обрасци — категорије
Бројање и рачунање	Оче наш
Молитва	Марш, торњај се; 'ајде бре
Императивни поступци	Бре, јок, жив ми ти, а!?
Псовање	Добро нам дошли — Боље вас нашли
Узречице	Срећна ти крсна слава — славио га
Поздрављање	многа лета
Честитања	Буразеру, прикане
Ословљавања	Која била, срећна била,
Здравнице	Ко пио ове године пио и догодине
.....	.....

Наведени подсистеми подразумевају следеће релације:

размишљања на српском језику	↔	српски језик
претходе било којој радњи		се употребљава у оквиру одређеног поступка

У говорном језику српских исељеника могу се срести разноврсни жаргони. Брижљивим посматрањем уочавају се: регионални жаргони (Моравци, Чарапани),

жаргони посебних градских популација (Београђани) итд. У жаргонском речнику одсликава се оно што је карактеристично за једну групу која и на тај начин затвара круг својих припадника и истомишљеника. Без обзира на многе специфичне енклаве у оквиру српског говора, овај језички систем представља јединствену целину у односу на друге.

Не искључујући поменућу могућност комбинације српских и енглеских речи и израза (I стадијум) у говорној пракси и њихову комбинацију на релацији мишљење — говор, издвајам следећи приказ, у коме је српски говорни систем означен као *посебно/различито* и *емотивно/сазнајно*.

говорим и/или мислим на српском језику	←→	индивидуа-категорија (у односу на предмете, појаве, слике)
говорим и/или мислим на српском језику	←→	индивидуа-индивидуа/група (разноврсни ритуални поступци)

У разради ових варијанти, посебно кад буде речи о другој генерацији исељеника, треба нагласити релацију индивидуа — индивидуа/група. У сваком јавном чину или ситуацији, као што су интегративни облици окупљања, груписања исељеника — свадбе, рођендани, окупљања пријатеља, приредбе, прославе итд., подсистеми српског језика постају важан означени и означавајући елемент припадности и порекла. Тако подсистеми издвојени из свог првобитног контекста, изграђујући нове лингвистичке кодове, тј. говорне и мисаоне системе језика, улазе у посебно поље симбола (значење и тумачење порука).

*Трећи стадијум: Даљи процес
симболизације српског језика*

На основу техничке обраде података (видети табеларне приказе на стр. 100 и 101), код потомака исељеника који су рођени у Канади, енглески језик је означен као језик којим се свакодневно користе — једино или према потреби у комбинацији са српским језиком. Подсетићу

да су битни утицаји у развијању етничке свести институционална социјализација која се одвија у породици, ужој културно-етничкој исељеничкој средини и ширем канадском друштву. Ако се зна да је друга генерација потомака сва три таласа различитог узраста од деце школског узраста до људи зрелог доба, онда је логично разумети улогу и удео ових институција у изграђивању њихове етничке свести. Тако ће један потомак (36 година) рећи: „Говорим, служим се и знам матерњи језик својих родитеља, а мој матерњи језик којим говорим, на коме размишљам и који свакодневно употребљавам је енглески језик.“¹⁰ То мање важи за најмлађе потомке који су прихватили да је српски језик њихов матерњи језик.

Српски језички систем се постепено потискује (ако се говори о његовој целовитој форми употребе), на рубу остаје *говор*, па затим *говорни обрасци* или посебни *кодови речи, израза и реченица*. Сегменти — прежици српског говора код потомака исељеника се уздижу на још један ниво симболичне комуникације: *доживљено, усвојено/замисљено, препричано* = представа. Дакле, потомци исељеника усвајају владајуће подсистеме српског говора својих родитеља као говорне обрасце. За њих они нису само емотивно надахнуће повратка у завичај, тј. младост; говорни обрасци, којима се друге и будуће генерације исељеника користе у разноврсним ситуацијама, имају улогу јавног наступа, пријема, учешћа и увођења у колективну заједницу, чиме стичу обележје колективног—ми=Срби. Зато је важно да се такво увођење или учешће потомака у колективним скуповима исељеника српског порекла значи и нагласи, а један од таквих елемената је говорна комуникација или они подсистеми говорне праксе као критеријуми у вредновању статуса таквог учесника. Српски говор је део наслеђа и као такав је усвојен и прихваћен код потомака. За другу генерацију исељеника свакидашњицу чини константна употреба енглеског језика у школи, на послу, са пријатељима, у својој породици итд. Дакле изван те свакидашњице остаје оно време које проводе са својим ро-

¹⁰ Казивач: Душан Крстић (1946), друга генерација.

дитељима, сродницима и сународницима. Отуда је битно на који начин ће се одржавати њихов континуитет, присност и положај као припадника таквог колектива. Посебни говорни поступци постају засебне целине извучене из првобитног контекста српског језичког система.¹¹

Табеларни приказ

Говорни обрасци као сегменти српског језика код потомака

Поступци	Говорни обрасци — категорије
Честитања	Срећна слава, домаћини Христос се роди — Ваистину се роди
Поздрављање	Добро нам дошли — Боље вас нашли
Здравнице	Живели — Нек' сте нам живи и здрави
Узречице	Бре, јок, ...
Ословљавање	Буразеру, хале, куме
Молитва	Оче наш ...
Псовке	
итд.	

У цркви, на породичном скупу или некој забави исељеничка деца — младеж, користећи и употребљавајући неке од наведених говорних образаца, свесно или под свесно, испуњавају своју дужност према заједници и доказују да су део ње, јер се и у таквим тренуцима одвија конверзација на енглеском језику, посебно међу присутним млађим члановима.¹² Ако се поново укључе дестерминанте емотивно/сазнајно и посебно/различито, могу се извући следећи закључци:

¹¹ Забележено на приредбама при цшо у градовима Торонто, Лондон, Виндзор; у клубовима у граду Торонто и породичним прославама, током истраживања обављених 1984. године.

¹² Забележено на приредби поводом прославе Ускрса, априла 1984. и приредби поводом освећења цркве у Лондону, јун 1984, породичној свечаности »Wedding Shower« априла 1984, итд.

говорим и/или мислим
на српском језику

јер се *идентификујем* са
својим родитељима, срод-
ницима, прецима — Ср-
бима

говорим и/или мислим
на енглеском језику

јер се *не идентификујем*
са својим родитељима,
сродницима, сународници-
ма

Једна особа рођена у Канади, а чији су родитељи српског порекла, препознаје и преузима оне говорне обрасце који су углавном у складу са нормама и правилима етничко-културне заједнице из које потиче и за коју се подразумева да јој припада. Кроз форме српског говорног језика потомци исељеника *верују* у своје српско порекло и припадност (ја—ми=Србин/Срби). За све будуће генерације рођене у Канади, такав говор, сегменти језика су део *културе* јер су друштвено осмишљени као индикатори и потврда српског заједништва и заједничке етничке и националне свести. У симболичкој и замишљеној вези са завичајем и пореклом они су природна спона са коренима — прецима. С друге стране, канадско друштвене конвенције налажу да је ради егзистенцијалног и друштвеног опстанка неопходно овладавање доминантним официјелним језицима — енглеским и француским. То је пут ка просперитету и стицању друштвених положаја. Таква друштвена контрола постаје и прихвата се као „своје“ *природно*. Периоди у животу потомака српских исељеника и њихове амбиције и мотиви, циљеви према којима теже и које су постигли у животу одлучиће о комбинацијама и приоритетима језика у говорној пракси и начину мишљења.

*

*

*

Структуру језичког система, поред говорне праксе представља и *писани облик комуникације*. Слике — знаци у правилно распоређеним низовима представљају визуелну сигнатуру у преношењу порука, саопштавању и изражавању мисли, осећања и других видова општења.

Препознати такве знакове, скупове, користити их у размени информација основни су мотиви у језичком омеђавању и граничењу култура. У контексту српског и енглеског језичког система, писана комуникација пролази кроз идентичне и сличне стадијуме као и говорна пракса у опхођењу међу исељеницима и њиховим потомцима. Основну дистинкцију у писаној комуникацији представљају *српска ћирилица* и *енглеска латиница*.

Исељеници српског порекла првих генерација претежно остају доследни ћириличном писму, што је, поред осталог, симболична реакција на „своје“ у односу на „туђе“. Практична примена ћириличног писма и употреба новоусвојеног енглеског писма пролази кроз фазе дифузије, прилагођавања и модификовања до својеврсног сегментирања и интегрисања једног и другог писма. Може се појаснити и овако:

1) Континуитет ћириличног писма се огледа у процесима дифузије. Културни контакти не подразумевају његово потискивање, већ прилагођавање нових употребних форми — енглеских позајмица, ћириличном знаковном систему:

„Мој Прока је на *холидеју*. Мика не иде у *скул*. Сада се виђамо са нашим *френдovima* и одлазимо на пикнике.“

(из једног писма исељенице прве генерације)¹³

2) Следећи стадијум улази у сферу селективног избора ћириличног знаковног фонда у оквиру енглеског језичког система. У тим комбинацијама приоритет имају оне речи, изрази и реченице који су изабрани симболични представници српске аутентичности.

3) У овом стадијуму ћирилица остаје на маргинама; српске речи и изрази остају у служби латиничног писма. То су први кораци ка што успешнијем уклапању у англосаксонски знаковни систем. Још сигурнији потез је ако се такви привилеговани српски модели пре-

---

¹³ Писмо Бранке Прокић послато рођацима у Југославију, јун 1983, Торонто.

веду на енглеску транскрипцију: слава — Sant Patron; славски колач — Slava's bread итд.¹⁴ На тај начин, писана реч у комбинацији различитих знаковних система улази у симболични систем који обележава један ет-
никон, групну заједничност, различитост, порекло; при-
падност, прошлост, садашњост.

ИМЕ

„Зовем се Радмило Милосављевић, а зову ме Рале и Рој“.

„Зовем се Стеван, али ме сви зову Стив“.

„Крштена сам у Канади; зовем се Елизабет и зову ме Лиза.“

Људи су означени етикетама које чине њихова име-
на, презимена и надимци. У сваком људском сврстава-
њу, издвајању или упоређивању, систем имена представ-
ља једну од основних ознака у идентификацији. Као сва-
ки предмет, појава или категорија, људи су на тај на-
чин обележени и сврстани. Уз помоћ те једноставне
ознаке, појединац је назначен као особа, као члан по-
родице итд. Давање имена је и културни чин, јер се
означавањем појединца задовољавају постојећи култур-
ни обрасци који су последица околности и ситуација.

Први стадијум: Културни контакт: српски систем имена и енглеске позајмице

За српског исељеника који се доселио у Канаду пр-
во сучељавање са новом културном средином је синтаг-
ма у вербалној комуникацији која означава представ-
љање имена и презимена. Од тада назначена етикета у
својој трансформацији прелази уобичајени пут у моди-
фиковању и адаптирању ка новим условима живота.
У говорној пракси и писменој комуникацији таква пред-
структурирања се могу приказати на следећи начин:

¹⁴ У спомен десетогодишњице од освећења српске пра-
вославне цркве „Св. оца Николе“ у Хамилтону, Канада 1975,

Табеларни приказ

Систем имена¹⁵

Под- стем	Име		Презиме		Надимак	
	матично	увојено	матично	увојено	матично	увојено
I Говорни обрасци	Радмил	Лилијан	Милосављевић	Милосављевић	Рале	Рој
	Љиљана	Роберт	Ивановић	Ивановић	Лили	Лили
	Бранко		Кнежевић	Кнежевић		Роби
	Живота		Ђорђевић	Ђорђевић		Џорџ
	Коста	Алекс	Ђорђевић	Ђорђевић	Коле	
II Писмена комуни- кација	Радмил	Зивота	Милосављевић	Милосављевић	Рале	Рој
	Љиљана		Ивановић	Ивановић	Љиља	Lili
	Живота		Ђорђевић	Ђорђевић	Ђорђе	Georg

¹⁵ Одабрани узорци су састављени на основу: 1) опроведеног упитника; 2) пописне листе добровољних давалаца прилога цркви: Споменике двадесетогодишнице цркве „Грачаница“ 1952—1977, Windsor; 3) Marriage register: record of marriage from 1955—1968, Црквено-школска општина „Св. Сава“, Торонто; 4) Протокол и венчаник, Лондон.

пример: Писмена комуникација у навођењу имена као делови породичне номенклатуре:

Петар, *Julie, Nickie*, Мара Кричковић
Душан, *David*

Оно што исељеници наводе као разлоге за разноврсне комбинације у модификовању имена и презимена, на манифестном нивоу, последица су мотивација: да се *изговор имена* прилагоди *говорним обрасцима енглеског језика*:

1) *ћ* прелази у *ч* и *к*; *ж* у *з*; *љ* у *л* итд. То су први кораци у културном контакту и успостављању неопходне комуникације;

2) подразумева превођење имена у претпостављени сродни систем енглеских имена, на пример, Љиљана — Лиџијан, Стеван — Стивен, Милан — Мајкл;

3) скраћена имена (надимци) или скраћена презимена служе за превођење у сродне енглеске називе, на пример, Алекса — Алекс, Борђевић — Џорџ итд.;

4) увођење енглеских имена по слободном избору, на пример, Бранко — Роберт. На сличан начин ће се трансформације дешавати у *писаној комуникацији*: *ћ* постаје *с*, *ch*; *ј* прелази у *у*; *в* постаје *w* итд. Притом, у више случајева енглеска имена и надимци се пишу латиницом, а српска имена — ћирилицом.

Ступајући на канадско тло, исељеници углавном имају предубеђење или стичу такво сазнање да су они нешто друго у односу на нову средину. Први сусрети у којима перманентно понављају своја имена и презимена, или исправљају оне који се труде да их запамте, сигнализирају различитост у фази представљања.¹⁶ Таква искуства брзо потврђују правило да су неопходне акције у прилагођавању, чија је последица модификација имена. Ова практична сврха сигурно није и једини разлог:

¹⁶ Казивач Радмило Митосављевић, Јован Вујисиновић, прва генерација.

„Боље пролазим кад се зовем Роберт.“¹⁷

„Све једно које име користим, ипак моје право име је теже за изговор.“¹⁸

Док неки сматрају да су имена Роберт и Џон пропусница за сигурније стицање друштвених положаја у канадском друштву, други се задовољавају њиховом практичном применом. И у једном и у другом случају, на латентном нивоу промене имена могу да откривају представе о друштвеним пропозицијама за које се мисли да владају у тој средини.

Други стадијум: Српска имена као подсистеми у одређивању и испољавању етничког идентитета

Док се обogaћивањем и модификовањем система имена англосаксонским знацима верује у њихово означавајуће дејство ка новој идентификацији, учвршћивање подсистема српских имена, презимена и надимака, као и процес симболизације, подразумевају веровање да се тиме потврђује српско етничко порекло и припадност. У друштвеном груписању, посебно у етнички хетерогеној средини, етикета — име помаже да се исељеници препознају као припадници истог порекла и да их други разврставају:

„Ви сте сигурно словенског порекла због оног ски и ић у презимену.“

„По имену би се могло рећи да сте Србин.“¹⁹

Провера припадности и порекла укључује формирање обрасце који су у служби детекције, тј. што ефикаснијем откривању и сврставању припадника различитог етничког порекла. Како је констатовано да канадска мултикултурна политика и пропаганда подстичу самосвојност етничких култура, унутар сваке исељеничке групе развија се и опстаје колективни дух као механизам у организовању што јединственије климе заједнич-

¹⁷ Казивач Бранко Кнежевић, прва генерација

¹⁸ Казивач Миомир Прокић, прва генерација.

¹⁹ Казивања једног Канађанина италијанског порекла.

ности. Модификација и комбинација имена, презимена и надимка остали су ствар личних жеља и интереса, али и прилагођени колективној етици у учвршћивању етничности. На релацији име — презиме — надимак, у говорној пракси, највеће промене су претрпели имена и надимци (Милан — Мајкл, Никола — Ник итд.). Презиме, задржавајући своју првобитну форму, остаје сирвивал и трансплатована културна категорија. Неприкосновена постојаност презимена, и поред промене имена и надимка, упућује на његову улогу у идентитетском пољу. На манифестном нивоу, презимена имају официјелни карактер у представљању и зато је њихова форма ређе подложна промени. Иза те официјелности, крију се латентни разлози његове постојаности. У презимену се сједињује колектив, тј. породица, преци, етнікон. За српске исељенике, као и за припаднике других етничких скупина који живе у мултикултурном друштву, релевантно је да у склопу система „имена“ као показатеља, један од подсистема остане у непромењеној форми. У било ком контексту, име, презиме или надимак у оквиру англосаксонског вербалног система, имају асоцијативну моћ да подсећају и приказују порекло и припадност. Истраживањима је утврђено и следећа дистинкција: у ужој етничкој хомогеној исељеничкој средини се чешће користе изворни српски надимци и имена, док у англосаксонском комуникативном споразумевању су у употреби новоусвојена имена и надимци (унутра/споља). Функција надимка стога представља стимулатора у зближавању и присности ка групној хомогенизацији. У породици и ужем кругу пријатеља истог порекла он се представља и њега ословљавају као Рале, Прока, Мика.²⁰ Такви надимци успостављају непосредну комуникацију и идентификацију, што је неопходно у канадској средини: такође, они се модификују и губе тада када њихова изолованост и необичност доводе у питање просперитет у новој културној средини. Англосаксонски надимци и имена се најчешће стичу у радној средини. Иако постају лична идентификациона ознака, они ређе потискују оне матичне.

²⁰ Казивач Радмило Милосављевић.

*Трећи стадијум: Даља симболизација система
српских имена*

Надевање имена детету свуда у свету је велики догађај, срећан тренутак, али и недоумица. Док традиција увек диктира устале пропозиције по којима се поштује породични поредак и правила сродничке структуре, савременост пружа могућност слободног избора и потискивања владајућих правила у надевању имена детету. Промене се дешавају и у значају улога оних који та имена бирају (подсећам на улогу кума и родитеља). Савремена комуникација ерупција подстиче разноликост у избору имена. И не треба се стога чудити тој разноликости или упорно трагати за обрасцима и мотивацијама у деноминацији појединца. Српски исељеници и њихови потомци пролазе кроз сличне фазе, али су и наслеђене форме у надевању имена још присутне.

Традицијске форме се огледају у следећем:

1) код исељеника је заступљена опозиција „наша имена“ и „страна имена“ (табела 15). Ако се прихвати таква подела, запажа се да доминирају имена под етикетом „српска“ у односу на доминантна англосаксонска;

2) рођење детета и давање имена детету везано је за обредни поступак *крштења* који је заступљен код већине исељеника српског порекла који живе у Канади (видети табелу 5). Крштење је посебно припремљен обредни чин који се обавља у цркви и који представља важну породичну свечаност;

3) посебна институција *кумства* редовно је саставни део обредне праксе у деноминацији. За исељенике, кумство је релевантан показатељ традиционалне културе. „Традиционално кумство се поштује“ (табела 16). Кумови заузимају посебно почасно место у сродничкој хијерархији, посебно у обредној пракси (приликом венчања, крштења детета, о слави итд.). О наследном кумству се води рачуна, иако су објективно, стари кумови остали у завичају и нису директни учесници обреда. Неопходност бирања нових кумова, чиме се крши традиционално правило у коме се кумство преноси с колена на колена, не потискује постојаност духовне везе која се за-

снива на поштовању старих кумова. Једна исељеница објашњава:

„Децу су крстили и дали им имена наши венчани кумови који живе у Канади. О томе сам обавестила мужевљеве старе кумове у завичају. Када смо били у Југославији, посетили смо старе кумове. Ја сам однела погачу и поклоне и молила их за опроштај.“²¹

Потомци исељеника су именовани у складу са традицијским правилима. Њихова имена су одраз поштовања традицијских конвенција и емотивно-субјективних подстицаја родитеља, који посредством имена одржавају духовну везу са пореклом, тј. завичајем. У даљем контексту се уочава да ознака — име постаје фактор у идентификацији у односу на друге и од стране других. Имена потомака, као означавајући систем, могу се приказати на следећи начин:

српско име	српско презиме	српски надимак
англосаксонско име	српско презиме	англосаксонски надимак
српско име	англосаксонско презиме	англосаксонски надимак

У оваквој комбинацији, српска имена су вербални симболи етничности као остатка прошлог и етикета посебно — исто у односу на различито.

ЈЕЛА И ПИБА

Исељеница српског порекла која живи у Канади двадесет и више година понудиће свој јеловник: телећа чорба, гибаница, почење (друга комбинација чорбаст пасуљ), ајвар, туршија итд. и нагласиће да је то „*домаћа, српска храна*“.²²

²¹ Казивач Рада Жижаковић, прва генерација исељеница.

²² Забележено у породици Вујасиновић.

Остављајући тумачима задовољство да реше која је традиционална храна српског, оријенталног, медитеранског порекла, у овом контексту ћу се задовољити наведеном констатацијом. У домену истраживања јела и пића као показатеља (ознака и симбола) етничког идентитета, обрађена су она питања која треба збирно да покажу место и улогу такозване националне српске кухиње у животу исељеника и њихових потомака (табела 17). Један глобалан закључак и истовремено увод у даљу анализу гласи: домаћа-завичајна јела и пића су заступљена у свим испитаним исељеничким породицама; више од половине исељеника су у своје јеловнике уврстили „страна“ јела и пића; потомци исељеника подједнако воле и спремају „српска“ јела и пића и „не-српску“ храну.

Начин исхране, односно врсте јела и пића такође представљају стандардизоване показатеље етничности. Помоћу њих се људи могу препознати или их други разликују; помоћу њих се успоставља емотивна веза са једницом порекла. Важно је поновити: јела и пића представљају *означавајуће* и *означене* елементе припадништва и порекла. Исхрана има двоструку улогу она је средство за подмиривање основне физиолошке потребе биолошког одржања и инструмент у комуницирању, тј. помоћу ње се успоставља комуникативна веза која делује интегративно у искуствима мање или веће групе људи. Појам хране није само састављен из слике и садржајног смисла-укуса већ је она именована у говорној пракси.²³

Констатовано је да је матерњи језик исељеника подложен бржој или споријој трансформацији у новој имигрантској средини. Основни разлог је неопходност комуницирања са другима, а то подразумева коришћење доминантних официјелних језика. Исељеник у Канади не мора у журби и напетости да се одриче и мења навике

²³ „...предмети, знаци, понашања, нешто значе, али су истовремено преплетани са језиком, и да скупови предмета (одећа, храна, покућство) постају семиолошки системи само посредством језика, који издвајају означавајућа и именују означена“. Luj Zan Kalve, Rolar Bari, Beograd 1976, 91.

у припреми јела, уопште начину исхране. Промене се дешавају спорије, а навике да се *мисли* да су једино „наша јела и пића ваљана тј. укусна“ задржава се као правило и има приоритет код већине исељеника, мање код њихових потомака.²⁴

Први стадијум: Српска јела и пића као супстрат и иностране кулинарске позајмљенице

У имигрантској средини исељеник се суочава са новим начином и организацијом свог свакодневног живота, што својеврсно утиче на дифузију и модификовање исхране. Које врсте јела или њихове саставне делове исељеници наводе као новоусвојене — позајмљенице у исхрани?²⁵

»junk food«: »hot-dog«, »hamburger«, разне врсте сендвича
зачини: »ketchup«, преливи за салате и други зачини
печена и пржена јела: јела иностраног порекла именована
као италијанска, кинеска, француска

слаткиши: посластице са посебним додацима за украшавање

напици: филтер-кафа са млеком

пића: разне врсте газираних и жестоких пића

Овај списак јела и пића — подсистеми, перципирани у свести новодошлих Срба означени су као *посебни/различити* производи од оних који су конзумирани у матичној средини. Запажа се следећа опозиција: јела различитог укуса и јела различитих етикета, а сличног укуса. За свако јело или врсту хране се може тврдити да је различита или да има другачији укус од онога који је знан. Ипак, различити критеријуми у вредновању хране постоје: ако се за „стекове“ каже да су укуснији од оних из матичне средине јер лепше изгледају, да је воће укусније јер је крупније од домаћег итд., онда је

²⁴ Казивачи: В. и М. Вујасиновић, Р. и Н. Милосављевић, Вељовић, прва генерација.

²⁵ Казивачи: М. Вујасиновић, Н. Милосављевић, Б. Прокић, Д. Узелац, Р. Јосифовић, прва генерација.

јасно да то није више само ствар укуса него жеље и тежње да се кроз ново и усвојено вредновање хране укаже и на нов статус добро адаптираног имигранта или интегрисаног житеља канадске урбане средине.²⁶ Моћ рекламе у таквим урбаним срединама веома је изражена. Под утицајем рекламних спотова, жене исељенице изграђују нове системе вредности не само у одабирању прехранбених производа већ и у комплетној организацији исхране. Исељенице првих генерација ослањају се једна на другу у стицању нужних искустава. Међу исељеницима основни вид комуницирања је садржан у трансмитовању и размени порука о храни (где шта набавити, како справљати...). Зато се у одређеним ужим круговима исељеница ствара низ правила и модела у снабдевању производа са истим етикетама. Такве трансмитоване информације од једне до друге исељенице постају једино мерило „доброг“ производа или добре „замене“ онога чега нема. Начин справљања хране, врсте јела и пића, као нова пројекција у имигрантским условима живота, такође постају један препознатљив и модификован модел новостечених навика: у већини српских породица припрема се иста врста усвојених јела (италијанска јела или припреме „стекова“, итд.).²⁷ Потребно је нагласити да изграђивање оваквих стереотипа у исхрани зависи од социјалне структуре и образовања исељеника: исељенице које долазе из урбаних средина, углавном трећег таласа, брже се уклапају и прихватају продукте урбане средине, јер су им они одраније познати.

Исељеници (то потврђују анкетни одговори) не одричу се својих навика као што је храна из завичаја. Та храна је трансплантована и осмишљена у новој средини, али она је истовремено комбинација са новоусвојеним елементима у исхрани. Таква усмереност мешања хране је облик културног контакта или спознаје и прихватања мултикултурних принципа. Ипак, изражена правила и модели у вредновању хране сигуран су пут ка изграђивању стереотипа (између сујете и предрасуда). Прихва-

---

²⁶ Казивачи Б. Прокић, Д. Узелац, прва генерација.

²⁷ Казивачи Р. Јосифовић, Д. Узелац, прва генерација.

тање иностране хране је строго мерљиво својеврсним судовима. На пример, храна која је јака, храна без укуса гаде, храна која је отужна итд., често се доводи у везу са усвојеним и замишљеним особеностима неке етничке групе.²⁸ Исељеници се, такође, у духу замишљених правила за које сматрају да владају или постоје у једној високоурбанизованој средини одричу својих пребашњих навика: „Не ваља јести свеж лук, јер он смрди, а шта би рекли људи.“²⁹ Зато су пребашње навике у исхрани брзо дошле у сукоб с новом културном етиком.

Други стадијум: Препознатљиви подсистеми српских јела и пића у оквиру разноврсних поступака

Ако је утврђено да врсте јела и пића, као и начин исхране пролазе кроз процесе културних контаката и културне трансформације, онда је важно утврдити одлике оних сегмената исхране који се као посебни подсистеми могу пратити у контексту релације посебно-исто/различито (наше/њихово) и емотивно/сазнајно. Различити сегменти завичајне хране могу се тумачити без посредовања групе, као интимни доживљај појединца и као колективни догађај који истовремено ритуално мотивише и интегрише чланове породице, групу пријатеља или неку већу скупину исељеника. На основу одговора педесетак исељеника, подсистеми српских јела и пића могу се груписати на следећи начин:

млечни производи: бели сир, кајмак
производи од сувог меса: пршута, чварци, кобасице
кувана јела: пасуљ, сарма, кувани купус
печена јела и пржена јела: разне врсте печења, гибаница, роштиљ
слаткиши: слатко
салате: зимница (кисео купус, туршија)
јела за посебне обреде: погача, жито
напици: кафа
пића: ракија

²⁸ Казивачи Б. Прокић и М. Вујасиновић, прва генерација.

²⁹ Казивачи Б. Прокић и Г. Томић, прва генерација. Брзо дошле у сукоб с новом културном етиком.

Избор набројаних јела и пића подразумева да су овде наведени и увршћени из ширег избора онога што су исељеници навели као карактеристично своје. Сваки подсистем представља независну целину или делови из једног могу се комбиновати са другим. Из одабирања и комбиновања настају јеловници „домаће-српске кухиње“. Ниво тумачења успоставља следећу релацију: производи који су добављени из завичаја у непрерађеном облику и производи који су справљени у Канади, а њихов број није мали, јер сваки исељеник тежи да се снабде и оним намирницама које му помажу да припреми завичајно јело.

пренесено = готово-непрерађено ————— непренесено =
справљено

Други релацијски ниво је у вези са обредном праксом: јела и пића која су у свакодневној употреби и јела и пића која се конзумирају у свечаним приликама.

свакодневно ————— свечано

Може се констатовати да се већина производа који су добављени из завичаја користи у изузетним — свечаним приликама, када се колективно исказује задовољство у њиховој дегустацији. Неки од тих артикала (нпр. ракије, вина) добијају почасно место као ретки и конзервирани предмети. Они се могу означити као освећени реликти завичајне културе. Јела и пића као инструмент мишљења успостављају имагинарну везу њихових потрошача са пореклом или прошлим временом — завичајни опијум са мирисом носталгије.

У канадској, хетерогеној етничкој средини, у јавном чину, пре свега скуповима и другим облицима окупљања исељеника, јела и пића су важан пропагандни артикал и конвенционализован показатељ *етничких посебности*.³⁰ То се не може посматрати изоловано од многих

³⁰ На пример, рекламни спотови — обавештења и осврти о исељеничким скуповима: „Банкет прослава 50-годишњице 'Наших новина' — вечера по нашу домаћа: сарма, шунка, кокошјевица и др. (B. Naše Novine, Toronto 21, ок-

ритуалних и обредних радњи. У таквим приликама и срединама справљање хране (припремање и избор јела и пића) јесте средство помоћу кога се одређује статус актера и учесника. За справљање хране су најчешће задужене жене, а међу њима се одабирају оне које у обредним и ритуалним активностима имају искуство, али и привилегован положај, тј. посебно место у хијерархији једне интересне групе. У друштвеним и породичним ритуалним активностима: приредбе, прославе или породична славља, јела и пића — њихов избор и справљање, указују на место и улогу жена које су ангажоване и истицане у кулинарским вештинама, и више од тога: жене се својим способностима издвајају и постају стереотипни модел поистовећивања „праве српске кухиње са улогом и положајем српске жене у исељеничком друштву“.³¹

Трећи стадијум: Даља симболизација јела и пића као показатеља етничког идентитета

Потомци исељеника, по правилу, подједнако воле и конзумирају „српску храну“ и „канадску храну“ (табела 17). Такво изјашњавање се објашњава тако што исељеници првих генерација претежно припремају храну из свог завичаја у својим домовима. Логично је да се њихова деца, од најранијег детињства навикавају на такву врсту хране. У фазама васпитања, породичне социјализације деца се усмеравају да прихватају такву храну и да је конзумирају на начин како су то одредила породична наслеђена правила. Поистовећујући се са навикама и укусом својих родитеља, деца се преко хране иден-

tobar, 1981); или оглас: 'Новоотворени ресторан 'Турман' — оригиналан начин припремања на роштиљу — на уљу: ме-со на жару, бањалучка плескавица, димљена вешалица, ћевапчићи....' (В. Naše novine, Toronto, 20. septembar, 1978).

³¹ Обавештење „За спремање и сервирање хране за свадбе, крштења и друге прилике Коло српских сестара Краљица Александра при цркви 'Св. Сава' нуди своје услуге свима заинтересованима.“ (В. Гласник српске православне цркве „Св. Сава“, Торонто, Божић, 1986).

тификују са свима онима који на исти или сличан начин справљају и користе одређене врсте препознатљивих јела. Међутим, деца исељеника још од школских дана излазе из окрића породичног дома. У дружењима са својим вршњацима различите социјалне и етничке припадности они упознају и присвајају разне сегменте масовне културе. Такву стварност прати даља трансформација њихове дневне исхране. Она функционише у правцу рационализације времена и организације свакодневног начина живота.³² У зрело доба, кад се потомци исељеника и формално одвоје од родитељског дома и уже исељеничке средине, један од параметара њихове духовне повезаности са родитељима, уз носталгичан призвук на детињство и порекло, јесу сегменти јела и пића, онако како су их усвојили.³³ С обзиром да то да су изоловани из своје првобитности, обеди се не справљају свакодневно, већ у изузетним, ритуалним тренуцима: а) кад служе као средство у презентирању *посебности*, чиме попримају атрибут специјалитета-турманлука. То подразумева веровање и уверење да су та јела одлика српске кухиње, да означавају оригиналност и указују на дугу традицију. У том контексту храна може да се тумачи као рекламни симбол етничности; б) кад служе као средство у *потврђивању порекла и наслеђа*. У том контексту, јела и пића могу имати носталгичан призвук, подсећања на све оне тренутке који изазивају емотивна расположења везаности за блиске сроднике; в) кад служе као средство у *потврђивању и придржавању правила и норми стереотипног понашања* — одређивање институционалних улога које се подразумевају и очекују од младих и будућих нараштаја, а то значи да се умеће и склоност у справљању српских јела и пића треба преносити с колена на колено, с мајке на кћерку, итд. У томе посебно помажу обредни и ритуални чинови и формуле. Тада, било да је реч о јелима и пићима као ритуално-религијским реквизитима (нпр. погача, жито, ракија) или о јелима намењеним посебним свечаним приликама, у справљању и коначном дегустирању, приступа се с *посебном култном оданошћу*. Потомци исељени-

³² Казивач М. Прокић (16) друга генерација.

³³ Пример у породици Вељовић, друга генерација.

ка такав однос према култној храни; перципирано кроз визуелне и чулне слике, препознају, усвајају и доживљавају у својим мислима. За симболично значење јела и пића релевантна је и следећа одлика: они су именовани — означени називом. На том нивоу слика се преноси на реч, а реч остаје једини сирвивал замишљеног јела или пића. Неколико примера деце треће генерације која углавном потичу из етнички-мешовитих српских породица потврђују следеће: употребљавају речи „гибаница“, „ракија“, „славски колач“, „сарма“, али им је непозната њихова визуелна слика и састав. Друга комбинација подrazумева да појам у мислима и чулна слика остају замишљени сирвивал неког јела и пића, док су њихови називи непознати.³⁴

Свеједно да ли јела и пића остају да егзистирају у вербалној комуникацији и/или визуелној слици, они су у одређеним ситуацијама објект који се на неки начин конзумира и доживљава. Јела и пића, онако како су их исељеници и њихови потомци прихватили, пренели или замислили, представљају у једној имигрантској средини симболе који нису изоловани од разноврсних фактора-утицаја: *екстра* утицаја канадских мултикултурних институција и акција; *интра* утицаја уже српске исељеничке средине. Они, због вишеструког значаја, на разноврсним нивоима комуникација откривају сложене системе мишљења и делања у одржавању и испољавању свести о етничкој припадности.

ЕЛЕМЕНТИ МАТЕРИЈАЛНЕ КУЛТУРЕ

Посебну групу показатеља етничког идентитета чине елементи материјалне културе који у контексту проучавања живота исељеника и њихових потомака у Канади имају одређена значења и испољавају својеврсне функције. Систематизовани одговори исељеника, на основу спроведеног упитника о врстама и намени поседованих предмета, омогућили су тумачења која следе (табела 18).

³⁴ Забележено од унука Милана Калинића, трећа генерација у породици М. Корнута.

У сваком исељеничком дому, на посебно лоцираним местима, налазе се предмети чији је заједнички имени-тељ „*домаћа радност*“. Потиснути из свакодневне употребе, њихова намена је првенствено у функцији украса. Такође, елементи материјалне културе, као *означени* и *означавајући* израз етничности, изоловани су из своје првобитности и уклопљени у новоусвојен стил живљења. Њихово порекло је везано за матичну земљу, регион, место рођења или, како се то једноставније каже у исељеничком жаргону — „завичај“ или „стари крај“.

*Први стадијум: Елементи материјалне културе
као одраз културних контаката*

За све исељенике који су дошли из руралних и полуурбанизованих средина (видети табелу 2.2.) нови начин становања подразумева прихватање свих оних видљивих елемената означених као продукт и израз савремености и модерног. Исељеници теже да се поистовете са високоурбанизованом средином, а то постижу тако што, на основу формираног схватања о тој средини, граде стереотипне системе вредности: оно што је замишљено у машти и усвојено у реалном животу. У фазама имиграцијске акултурације од адаптације до интеграције, важан мотив у постизању економске и социјалне сигурности је обезбеђење и унапређење стандарда. Следствено томе, исељеници потискују осећање сопственог комплекса инфериорности у односу на страну и ново. Основни стереотипни модел усвајања новог стила живота код исељеника првих генерација је опремање стамбеног простора употребним савременим техничким покућством, итд. Неки исељеници под паролом „ново — савремено — модерно“ прихватају рекламне трикове масмедија и зависно од материјалних могућности попуњавају свој дом артиклима који су репрезентативни за новизграђени систем вредности. То је, уз мања одступања, одлика прве генерације исељеника. Не треба заборавити да тежња и жеља за побољшањем стандарда постоји код исељеника првих генерација сва три таласа, само што је садржај тих жеља прилагођен тех-

нолошком развоју канадског друштва а, разуме се, и властитом материјалном положају. Новоусвојени елементи материјалне културе, умногоме зависе од социјалног положаја и статуса њихових протагониста. Они постају модел „радничког“ стила или „елите“, без обзира на етничко порекло. На пример, у једној стамбеној згради (градска четврт Мисисага, Торонто), где живе припадници различитог етничког порекла, могу се запазити неке подударности: техничка опрема са јапанским етикетама, намештај који је састављен од регала и витрина, украсни предмети од пластике итд. Код „елите“ се, пак, наглашава оригиналност и особеност у уређењу дома, при чему се потенцирају антиквитети или оно што је у вези са модерним трендовима. И за један и за други стил, укључујући њихове разноврсне варијације, важна је етикета — фирма, употребна вредност и естетски ефекат у односу на ближу околину и остали део друштва са којим се одржава контакт.

*Други стадијум: Елементи материјалне културе
као сегменти завичајне културе*

Културни контакт који је утицао на преображај начина живота исељеника, у претходном излагању означен је као усвајање иновација у домену материјалне културе. Међутим, ниједан исељенички животни простор, било да је то породични дом или нека исељеничка јавна институција, не може да се замисли без елемената — предмета који непосредно или посредно означавају порекло и средину из које је исељеник. Не улазећи у квантитет стварног материјалног фонда и његову разноврсност, издвојићу групе предмета који су у одговорима исељеника и истраживачкој опсервацији забележени као најкарактеристичнији:

украсни предмети
— сувенири

посуђе

инструменти

зидни тањери, лутке у народним
ношњама, макете бунара, берма

дрвене кашике, бачвице, чутуре,
цезве

пусле, фруле

тканице и везови

ткане торбице, ћилими, везени
ручни радови, гоблени са зави-
чајним мотивима

сакрални предмети

кандило, слика свеца, икона

слике (репродукције)

мотиви: пејзажи, портрети исто-
ријских личности, историјски до-
гађаји

Наведени елементи у одсликавању и тумачењу етнич-
ког идентитета исељеника могу се, пре свега, комента-
рисати на релацији *емотивно: сазнајно*. Исељеници посе-
дују наведене предмете тако што су их као лични од-
носно породични пртљаг — својину донели из завича-
ја или добили на поклон даривањем (*донесено: добије-
но*). У оба случаја они су средство погодно за „раз-
мишљање“ — подсећање.

Комуникација са тим предметима означава везу са
пореком, односно још уже, сећање — успомене. Зато
сваки предмет оживљава мозаик покретних слика који
у субјективном осећању има вредност „обожаваног“ ре-
ликата прошлог, доживљеног. Такође, избор предмета (ства-
ри) који означавају део личне својине исељеника су по-
следице сазнања, тј. веровања да управо они на прави
начин подсећају на завичај и порекло. Такви предмети
се наменски или спонтано набављају у завичајној сре-
дини и улазе у састав инвентара што означава аутентич-
но и аутохтоно. Предмети добијени на поклон су посред-
ници у емотивној и сазнајној комуникацији два или ви-
ше лица. Таква даривања се дешавају у посебним ими-
грантским ситуацијама, а њихово значење на нивоу сим-
болизације укључује и детерминанте *посебно* — *исто* :
различито у мултикултурном општењу. Наведени еле-
менти материјалне културе представљају такве показате-
ље који асоцирају на посебност и наглашавају разли-
читост у односу на друге. Извесно је да су они дослед-
ни представници једне посебне културе као целине. Сва-
ки предмет представља средство у трансмитовању при-
че о културној баштини народа.

Значења и функције елемената материјалне култу-
ре условљени су местом где су *лоцирани*, тј. постављени.
У дому исељеника део украсних предмета заузима, нај-

чешће, централно место у просторијама за дневни боравак. Тако изложени, они су видљиво обележени и истакнути. У оквиру јавних објеката исељеничких организација (сале клубова, црквених домова, кафане итд.), украсни предмети завичајне културе су лоцирани тако да указују на њихов посебан положај и улогу у просторном уређењу и амбијенту. Они су уочљив параметар онога што се сматра особеношћу српске народне културе: тако су представљени и тако их други усвајају. Један део инвентара материјалне културе је постављен на мање уочљива места породичног или друштвеног исељеничког простора. Предмети су посебно чувани и смештени на изолованим местима. Ти објекти, за оне чији су власништво, иако периферно лоцирани, мање доступни и уочљиви, имају значење „светости“. Драгоцени су јер се верује у њихову уникатност и приписује им се да најдоследније презентују културу порекла. Предмети својеврсно лоцирани означавају и релацију свакидашње: несвакидашње. Стална поставка украсних предмета као облик просторног уређења исељеничке животне средине, део је свакодневног окружења и, самим тим, представља битну компоненту амбијента у коме се живи. У посебним ситуацијама, ритуалним и обредним, предмети који су на периферији (постављени на мање уочљивим местима), посебно заштићени, постају битна категорија у групној идентификацији. Ношњу или делове ношње (деца исељеника обично облаче у дане кад се одржавају исељеничке манифестације), ручни радови, посуђе (нпр. чутура) и сакрални предмети оживотворују се у таквим приликама у својој првобитној функцији, чиме се истиче спона између прошлог и садашњег, као и приврженост етничкој културној баштини.

*

*

*

Посебну групу предмета чине сакрални елементи материјалне културе који су заступљени у једном броју исељеничких породица (видети табелу 18) и у другим исељеничким институцијама. Не упуштајући се у оцену

степенa религиозности исељеника, његовог садржаја и суштини, овај податак потврђује запажање о присуству и намени сакралних предмета у свакодневном животу исељеника, посебно у ритуалној и обредној пракси. Такви предмети успостављају однос личног доживљаја са оностраним (чин молитве, обраћање икони, чин паљења свеће). На тај начин предмети су означитељи индивидуалног доживљаја и групне кохезије која се очитује кроз заједничку приврженост, солидарност према оностраним. За већину исељеника ти елементи су важно средство у ритуалној пракси (од црквених литургија до породичних празника), при чему је нормално и неизбежно учешће колектива. У таквим ситуацијама, њихова улога је одређена верским правилима и подређена друштвеној контроли црквене институције, односно групе људи која заступа црквене интересе (нпр. зна се у којим приликама и како се користи кандило, свећа, иконе итд.).³⁵ Тада су предмети у функцији религије. Па ипак, они нису изоловани из контекста обредних радњи које имају профани карактер. При сједињавању са профаним објектима, граница између сакралног и профаног је мање уочљива. Икона, свећа и кандило, саставни су делови обредног чина породичне славе или неке друге церемоније и као делови осмишљеног простора, они су уклопљени у конципирану слику духовне, а делом и културне аутентичности. Тада они нису само средство у комуницирању са оностраним божанством или прецима, већ симбол изворности колективне свести о заједничком пореклу и припадности. А, зар то није други ниво освећености, који је израз етничности, веровања и повезаности са заједничком постојбином?

Досадашњи приказ утврђује да су елементи материјалне културе у функцији потврде етничности, било

---

³⁵ „У кући се за славу спрема крени колач, жито, вино, свећа и тамјан. Поред свеће целог дана гори и кандило пред славском иконом, свештеник дође да освети водичу, благослови и преломи славски колач. Свака српска кућа треба да има икону свог светитеља...“ (в. Споменица двадесетогодишњице оснивања црквено-школске општине „Светог великомученика Георгија“, *Нијагара Фолс, Онтарио* 1978, 47.

као одраз емотивних осећања или као објективни означитељ у друштвеној интеракцији. Њихова улога у обредној пракси је условљена универзалним или специфичним друштвеним правилима, тј. оним конвенцијама које их моделирају у стандардизоване и стереотипне етничке симболе. Таква усвојена правила у истицању културних посебности упућују да ти предмети могу постати комерцијализована категорија као саставни део српске баштине. Разноврсне ситуације — изложбе, фестивали етничких група и друге манифестације постају привлачан медиј да се прикаже оно што се сматра опортуним у етничкој самобитности. Конкуренција на етно-тржишту, посебно међу другим имигрантским групама (Пољаци, Италијани, Украјинци и др.) у односу на доминирајуће групе енглеског и француског порекла, поседује такмичарски елан или дух самобитности у вредновању онога што је најаутентичније и најрепрезентативније.³⁶ Обрасци пожељног манифестовања елемената материјалне културе као означитеља српске културне баштине се подразумевају у разноврсним и озваниченим приликама даривања. Дарови уз етикету „српско-домаће“ су уобичајена формула у истицању вредности и значаја. Елементи материјалне културе као поклони — експонати, раритети итд., истичу статус његових власника и дародаваца. Поседовање и даривање таквих предмета представљају, најчешће, морални чин интегративности и солидарности према заједници и заједништву. Колективне норме налажу да се такве индивидуе посебно означе и истакну.³⁷

³⁶ Елементи из пописа инвентара, на пример: „јелек“, „златан вез на сомоту срма, 1885“, „ткани вунени појас, 1925“, „торбица, Херцеговина 1925“, „кандило“ итд. — (B. Stalgue, *The first Exhibition of Serbian Pioneer Museum*, Windsor, Ontario, 1975.

³⁷ Поклони Цркви Св. Саве у Торонту: „Госпођа Анастасија Соловљева бесплатно је радила недељу дана на шивењу потребних ствари за олтар и цркву; Јерко Џукић — чаршав ручни рад...“ Двадесет пет година од оснивања Српске православне цркве „Св. Сава“ у Торонту, 1980, 32.

*Трећи стадијум: Елементи материјалне културе
у следећем симболичном кругу*

Код припадника друге генерације исељеника, наставља се процес симболизације елемената материјалне културе као сирвивала етничког порекла и припадништва. Даљи процес симболизације се огледа у *већем сегментирању и селекцији* материјалних предмета као дела укупног инвентара наслеђене и створене личне и породичне својине потомака. Животни простор потомака исељеника првог и другог таласа, независно од родитељског дома и уже етничке заједнице, у великој мери је израз културе високоурбанизованог друштва. Зато је непотребно бринути се за судбину свих оних елемената који су етикетирани као етничке посебности.

Подаци на основу истраживања (видети табелу 18) на манифестном нивоу, потврђују да већина потомака у својим домовима поседује по неки предмет који су: а) *наследили* од родитеља, блиских сродника; б) *добили* на поклон (нпр. приликом венчања, неке прославе); в) *купили* боравећи у Југославији итд. (видети табелу 19). Такви предмети, по правилу, немају употребну вредност и служе претежно као украс. Чак и они елементи материјалне културе, као што су ношња или делови ношње, који су представљали обредне костиме у одређеном узрасту потомака друге генерације, постали су, временом, искључиво део украсног инвентара. Украсна функција подразумева да се на једном нивоу наглашава естетска вредност предмета и њихова изворна аутентичност. Ти предмети, ако су наслеђен инвентар, могу бити успоме-на меморијалног жанра. Њихова објективно-сазнајна функција сврстава их у културне ознаке са карактеристикама стандардизованих показатеља. Потомци исељеника на тај начин успостављају интеракцију са етно-групом порекла, идентификујући се са њима и усаглашавајући се са важећим друштвеним конвенцијама као обрасцима етничности. У породичним домовима код већине потомака исељеника се запажају аналогне групе предмета материјалне културе (нпр. плетене торбице, предмети од дрвета, посуђе итд.). Њихова унифицираност може бити резултат наслеђених и текућих друштвених пра-

била. Изведени суд би гласо: Срби у Канади поседују одређене предмете материјалне културе. Ти предмети су ознака српске културне баштине. Потомци српског порекла због тога и зато поседују те предмете.

ЛИЧНОСТИ И ДОГАБАЈИ ИЗ ПРОШЛОСТИ

У ову групу етничких показатеља могу се сврстати личности и догађаји из српске традицијске историје, као и личности и догађаји из личне и породичне прошлости. Разумевање етничког идентитета у свом формирању и испољавању управо треба тражити у преплитању личне, породичне и колективне традицијске историје. На тим релацијама се испољавају схватања о пореклу, субјективно осећање о припадности, приказивање посебности и препознавање различитости.

А. Традицијска историја

Први стадијум: Личности и догађаји из традицијске прошлости у служби етничких показатеља

Већина исељеника српског порекла који живе у Канади сложила би се у следећем: Срби поштују јунаке и догађаје из своје националне и традицијске прошлости: „Ми, српски исељеници поштујемо и негујемо предања о нашој историји.“ Следећи ову мисао, издвојене су оне означене и означавајуће историјске категорије као показатељи етничког идентитета код српских исељеника (табела 20):

историјске личности:	Карађорђе, Вук Ст. Караџић, Јован Јовановић Змај, Стефан Немања, Свети Сава, цар Душан, Хајдук Вељко
историјска места:	Хиландар, Пећка патријаршија
историјски догађаји:	косовска битка, први српски устанак, сеоба Срба под Арсенијем Чарнојевићем, догађаји из првог светског рата

Из таквог мозаика традицијске историје српског народа, онако како се она наслеђује, препознаје и приказује, издвајају се одређене личности, локације и догађаји као *стандардизовани* етнички симболи. Историјски-традицијски садржај се усваја као културна баштина, уобличена кроз усмена предања и писану реч, истовремено оживотворујући митологију прошлог. Хероји и догађаји у сфери трансмитовања порука означавају: а) личности као означавајуће категорије неког историјског чина (догађаја или стваралаштва); б) личности као означавајуће категорије одређених збивања у смеру историје као мита. Оба значења изграђују *стереотипни модел* српске историјске баштине у виђењима исељеника и њихових потомака.

Како се ова категоризација прихвата у индивидуалној и групној свести исељеника различитог узраста, образовања, социјалног статуса? Један од параметара стеченог и усвојеног знања код исељеника јесте *степен образовања* кроз институционалну социјализацију. Подсетићу да су исељеници првих генерација потицали углавном из руралних средина. Нешто знања о националној историји стекли су у школи и делимично предањима у породици. Степен образовања и интересовања за историјску традицију био је условљен ситуацијама и начином живота пре доласка и по доласку у Канаду. Све што се знало и понело из завичаја, било усменим предањем или писаном речју, за многе је део *сећања* и *заборава*. Један исељеник који живи у Торонту то овако објашњава: „У то време, кад сам стигао у Канаду, није ме било брига за нашу историју; књиге нисам читао и кад сам могао имати времена за учење!“³⁸

Осим образовања, *године старости* исељеника су параметри који одређују степен интересовања и обим знања о националној прошлости. Казивања наведеног исељеника упућују на следећу констатацију. Већина исељеника првих генерација били су млади људи чија је главна преокупација по доласку у имигрантску средину била да обезбеде такве услове живота који ће им омогућити подмиривање основних егзистенцијалних потреба и

---

³⁸ Казивач Војин Грбић, прва генерација, први талас.

повољнији просперитет одговарајућег друштвеног положаја: „Мислило се пре на садашњост и будућност, а мање на прошлост. Сваки дошљак прво размишља о материјалном, а духовном се окреће тек касније.“³⁹

Ако се прихвати ово тврђење, онда треба нагласити да стечена и усвојена знања за многе одржавају свој континуитет и у новој имигрантској средини, те духовно наслеђе није потиснуто из њихове свести. Изнети судови увек подразумевају бинарну опозицију у комуникацији заборав: сећања.

У Канади последњих деценија, имиграциона политика и њена пропаганда, условљене хетерогеном етничком популацијом, допринеле су потреби и интересима за утврђивање и манифестно испољавање групне свести. Исељеници су спонтаном жељом и тежњом, али и под контролом државног апарата и постојећих друштвених норми, изграђивали такве критеријуме који најјасније утврђују облик и интензитет њиховог заједништва. Погодан означитељ у таквом омеђавању етничности су личности и догађаји из националне прошлости. Чим су постали ствар групне кохеренције, издвојене и означене личности и догађаји представљају реалне показатеље српске културе. Зауставићу се на овом коментару, јер у даљој корелацији историја није далеко од националних, државних и политичких интереса ужих група исељеничке популације.

Скоро сваки јавни чин у исељеничкој средини је на неки начин означен јунаком или догађајем из прошлости. Презентирање историје се обавља помоћу слике, писане и усмене речи. Такви симболични системи могу бити у функцији: а) окупљања исељеника поводом јубиларних прослава личности и догађаја (пример: свечана академија поводом 150. годишњице рођења песника Јована Јовановића Змаја, Торонто); б) именитеља организованих окупљања и организација (пример: „Видовдански пикник“ у Нијагари Фолс, клуб „Караборђе“). У тим приликама учесници — исељеници и њихови потомци добијају информације о значају и величини хероја и догађаја из историје: „они су српски великани“, „оли-

³⁹ Казивач Аница П., прва генерација, први талас.

чење српства“, „оличење храбрости, неустрашивости, прегалаштва и рада“. Такве личности се уздижу на ниво светачког и митског; јер једино тако они могу бити симбол и ознака Срба, српске колективне свести.⁴⁰ Њихове слике и портрети су истакнути или засебно или као део целине уз национални грб, заставу, паролу. О њима се држе говори, певају песме и пишу чланци (пример: о Вуку Ст. Караџићу, цару Душану, Караџићу, Стефану Дечанском).⁴¹

Исељеници су индивидуално надахнути и колективно подстакнути да емотивно и сазнајно комуницирају са историјом и прошлошћу. Они своје емоције и сазнања обнављају, обогаћују у сопственој духовној ризници чуваних, прочитаних књига,⁴² поседованих слика (пример: репродукције косовске битке, сеобе Срба) и пренесених усмених предања.⁴³ Исељеници, такође, прихватају и усвајају такве информације преко средстава јавне комуникације као што су исељеничка штампа, филм, радио и ТВ исељенички програми. У тежњи да се идентификују са групном свешћу о заједничком српском пореклу и припадности, они усвајају лекције из историје онако како су их намениле и дале уже интересне групе исељеника (неки информатори наводе да су своја сазнања обогатили у исељеничким установама). У таквој комуникацији, као пошиљалац информације појављује се одабрана група појединаца са просветитељском улогом да подучава, али и пропагира своја знања, схватања и идеје о значају и функцији српске историјске традиције.

---

⁴⁰ Српски гласник, часопис за историју, спорт и разоноду, Торонто, бр. 17, октобар, 1983; Српски гласник, исто, бр. 20, април, 1984. 18—21.

⁴¹ Српски гласник, м. д., април, 1984. 18—21.

⁴² Казивачи: Вељовић, Петровић, Сметањук, Вујисиновић, Бојовић — прва генерација, навели су књиге које најрадије читају: *Историја Срба, Историја Београда, Време смрти*, и други романи; читају се српски песници, романсирана историја, на пример дела Д. Баранина и др.

⁴³ Осврт о делатности Александре Будисављевић која у својој кући окупља и подучава младе у српској музици, песни, историји. У тој просторији су изложени портрети Вука Караџића, Цара Душана, Караџића. (B. Windsor Star, 23. јул 1973. Windsor.)

Такви уже заједнички интереси у шематизованој институционалној форми имају одјека на један број исељеника, пре свега оних који су активни учесници у разноврсним видовима окупљања.

Други стадијум: Личности и догађаји из прошлости у процесу даље сегментације

Шта остаје потомству исељеника од онога што су им родитељи пренели кроз процесе васпитања, што су сазнали или научили у исељеничкој средини о српској етничкој баштини? Одговори из упитника (видети табелу 10) делимично упућују на податак да одређени континуитет постоји: структура трансмитованих информација је састављена из фрагмената српске етничке историје који се у склопу наративних система трансформишу и групишу у симболичне подсистеме.

Четири издвојена исказа потомака исељеника, различитог узраста, говоре о стеченом знању и ставовима о српској традицијској историји:

„Познате личности из српске историје су Вук Караџић, Караборђе... не знам о њима много“.⁴⁴

„Познат је онај што је саставио српска слова...“⁴⁵

„О нашој историји сам научио од својих родитеља и понекад читам књиге; знам за Вука Караџића да је рођен у Тршићу у прошлом веку; Караборђе је вођа који је ослободио Србију од Турака...“⁴⁶

„Цар Душан је био цар српске државе када је она била најмоћнија. Вук Караџић је највише учинио за образовање српског народа...“⁴⁷

---

⁴⁴ Казивач Војин Милосављевић (26), друга генерација, трећи талас.

⁴⁵ Казивач М. Прокић (16), друга генерација, трећи талас.

⁴⁶ Казивач Душан Крстић, (36), друга генерација, други талас.

⁴⁷ Казивач Богдан Николић (43), друга генерација, први талас.

Искази се могу груписати на следећи начин: 1) категорије личности у вербалном језичком систему — *имена*; 2) категорије личности у комуникативном систему *садржаја*: особине и врлине националних хероја и радње — *догађаји* чији су они актери. Ако су елементи структуре неизмењени у односу на претходну категоријацију садржаних информација код исељеника првих генерација, онда се њихова трансформација одвија у даљој селекцији и комбинацији оних елемената који се издвајају, заузимајући на тај начин посебно место у значењу поруке. У назначеним подсистемима могуће су разноврсне комбинације:

основу поруке чини *садржај* — *deskрипција личности и догађаја*; име је елиминисано;

основу поруке чини *име личности*; *садржај* — *deskрипција личности и догађаја* је елиминисана, или неодређена;

основу поруке чини *неки историјски чин* (место збивања и догађаја), док су актери — личности непознати.

Из ових и сличних комбинација издвајају се следеће релације — *сазнајно:замишљено* (иматинарно). Потомци исељеника изграђују слику о прошлости под утицајем друштвених правила, која су формирана у исељеничкој средини (породица, школа, организације). Онако како им је понуђено и пружено, они усвајају знања о националним херојима и догађајима. Из такве индивидуалне и колективне надградње прошлост се замишља и митологизира. Прошлост у сфери симболичне и митске трансмисије као показатеља етничког идентитета у свести друге генерације преноси одређене поруке пожељних и замишљених одлика једне етничке групе, народа; храброст, смелост, пожртвованост, осећајност итд.

Иако се већина ових тврдњи може уопштено односити на све потомке других генерација, првог, другог и трећег таласа, неке дистинкције је потребно нагласити: сазнања и интересовања о националној историји су код потомака различити, зависно од узраста. Она су најмање заступљена код адолесцената, а најатрактивнија и садржајнија код оних који се приближавају зрелом добу.

Код потомака у каснијем узрасту се, обично, јавља жеља да се набављају и читају књиге о националној прошлости, да се присуствује предавањима која су посвећена српској историји, да се посете места од историјског значаја у Југославији, итд.⁴⁸

Б. Породична прошлост — симбол порекла код прве и друге генерације исељеника

Исељеници често причају о свом пореклу, средини из које су потекли и о својим прецима. Њихова сећања су иницирана емотивном мобилношћу са израженом носталгијом, али и потврдом да се кроз обновљену меморију искаже сопствена свест о припадању српском етничком корену. Породичне приче представљају сплет личности и догађаја, ближих и даљих живих сродника и/или предака. Они се фрагментарно издвајају и слажу у мозаик казивања, чиме се потврђује континуитет и трајност породичне генеалогije. Кад се сопствена сећања и размишљања о завичају и прецима јављају у виду усмене наратије као репрезентативне транслизоване поруке, онда су они у функцији означавајућег модела етничности. Фрагментарни описи из породичних хроника указују на следеће: а) порекло — изворна средина, средина предака; б) време у коме су живели (што често доводе у везу са познатим историјским околностима из националне прошлости);⁴⁹ в) дескрипција личности, која понекад представља стереотипни образац претпостављених српских особина.⁵⁰

Истраживања су показала да потомци познају неке сегменте из породичне прошлости (видети табелу 10).

⁴⁸ Казивачи Душан Крстић и Богдан Николић планирају да посете Југославију и обиђу културне знаменитости.

⁴⁹ „Знам да ми је деда учествовао у првом светском рату — колубарска битка. Био је храбар, али и волео је пуно да се шали, био је омиљен у војсци.“ — Казивач Душан Крстић, друга генерација.

⁵⁰ „Причали су ми да је кућа мога деде била отворена за све. Увек је било пуно хране, а о томе је бринула моја баба.“ Казивач Душан Крстић.

Приче о прецима, као облик нарације, погодан су социјализаторски механизам да се истакну, вреднују и препознају као општеприхваћени означеоци традицијског понашања; али и даље, они се уклапају у модел колективне свести о претпостављеном народном „менталитету“.⁵¹ На тим релацијама индивидуалне и колективне идеализације прича треба тражити суштину у разумевању *представа* о заједничким и културним коренима. Не треба заборавити да се те представе могу срести на нивоу универзалних карактеристика код већине традицијских друштава, при чему се у тумачењу излази из оквира етничке заједнице, групе, друштва. Али кад постану друштвено признато правило препознавања и упоређивања, оне представљају оно специфично у заједничности.

Интересовање и упознавање породичне прошлости код потомака исељеника доживљава сличну судбину, као и тенденције у упознавању националне традицијске историје. То значи да се прва таква сазнања стичу у најранијем узрасту, да се интересовања за породичну прошлост потискују у периоду адолесценције и нешто касније и поново обнављају у зрело доба: „Мајка ми често прича о Бањи и о својима. Мене то не занима и за сада не желим да идем тамо.“⁵²

„Жеља ми је да одем у Југославију и да у једном манастиру, поред Крагујевца, крстим ћерку. Тај манастир је кумовао мога деду, ту је отац крштен, ту су моји корени...“⁵³

Такви контрадикторни ставови су логична последица у трагању и изграђивању сопственог идентитета, друштвене и културне идентификације.

---

⁵¹ „Српска жена и мајка имала је великог учешћа у историји Српског народа. Српска жена је извор патриотизма. У њеном срцу гори неугасива оданост и побожност. Она непује старе традиције, обичаје и веру православну...“ (В. Споменица Кола Српских сестара „Краљица Александра“ у Торонту, поводом тридесетпетогодишњице 1941—1976, Торонто, Онтарио 1976, 5).

⁵² Казивач М. Прокић (16).

⁵³ Казивач Р. Вељовић (30).

У склопу наведених подсистема породичне и националне прошлости, индивидуа и група могу њима манипулисати: лишавати их оних некорисних делова или их проглашавати меродавнима у потврди и трагању за својим етником.

МУЗИКА

На видном месту листе показатеља етничке идентификације налази се музика, медиј који покреће и изазива групни — масовни доживљај, колективне емотивне реакције и при том задржава своје дејство у личном убојају. У честим ритуалним приликама музика на манифестном нивоу сједињује индивидуално и колективно у изразитим емотивним околностима.

Музика (песма, игра, инструментално извођење) у етничкој идентификацији представља *означено и означавајуће*; означено, јер се препознаје и преузима; означавајуће, јер се приказује и указује на посебност — истост и различитост. Музика је емотивно и сазнајно *средство у комуникацији и инструмент у размишљању*. Дакле, музика се уклапа у познате обрасце етничких ознака, што потврђује њен статус у идентитетском пољу.

Први стадијум: Музика на раскршћу културних контаката

Музика, као показатељ у друштвеној идентификацији, јесте прилагодљива и променљива категорија. Она поседује асоцијативну моћ и представља магнетну силу у индивидуалном и колективном зближавању. Музика је важан елемент који отвара врата у контактима између различитих култура. За све оне који су прешли дуг пут до америчког континента, сусрети са одређеном врстом музике као масмедијском робом која се експлоатише у новој средини, јесу и прва адаптивна искушења. Прихватити такву музику и усвојити је, први је корак ка поистовећивању са новом имигрантском средином. Интензитет прихватања и усвајања такве музике зависи од:

а) све савршеније масмедијске присутности и кампање која је стимулатор музичких стилова у пропагирању „западног“ униформитета; б) могућности и афинитета исељеника да се са таквом музиком упознају и прихвате још у земљи порекла. Зависно од наведених индикатора, све остало је препуштено одређеном избору исељеника, али и изграђивању специфичних навика и нових стереотипних модела музике у исељеничкој средини. Исељеници првих генерација релативно брзо подлежу масмедијским утицајима, посебно радија, ТВ, филма, у усвајању музичке робе која им омогућава лакоћу у новој идентификацији. Зависно од узраста и афинитета, прихвата се она музика за коју се верује да је прави репрезент нове канадске културне средине. Зато није чудно (то је уобичајена атмосфера) да се у кућама исељеника слуша »country« музика или како они наводе »енглеска забавна музика“.⁵⁴

Други стадијум: Музички фолклор као подсистем у приказивању етничког идентитета

У свакодневном животу исељеника и њиховог потомства, музика је израз опуштања, задовољства, забаве — игре, уживања, сете итд. Са музиком и уз музику се комуницира у време одмора, у оквиру ритуалних и обредних активности. Било би олако схватити да је музика само објекат забаве. Као инструмент мишљења, она је путоказ у емотивној и сазнајној идентификацији појединца у односу на групу и групе у односу на друге групе. За исељенике српског порекла музика је, пре свега, мотивација групне кохеренције. Појам „наша народна музика“ врло је јасан исељеницима и зато није потребно улазити у полемику око њене категоризације, вредновања изворности и различитих судова из домена укуса. Слуша се све што у датом тренутку, на било који начин, сигнализира и даје акценат на претпостављено „наше“ или „наше народно“. Опсег такве музике обухвата:

---

⁵⁴ Казивачи Б. Прокић, М. Вујасиновић, З. Спасић, Љ. Ивановић итд. — прва генерација.

завичајну (изворну) музику;
новокомпоновану музику;
староградску музику.

Народна музика подразумева комбиновање певања, играња и свирања. У том контексту музику је могуће разумети и протумачити као део *ритуалне и обредне праксе*. Сваки музички догађај и чин трансмитује поруке које стварају и изазивају одређене реакције појединца и групе. У разноврсним, већим и мањим породичним и другим иселеничким манифестацијама, *музички догађај* представља, обично, засебну ритуалну целину. После церемонијалног, званичног комуникативног чина, музички догађај означава, на манифестном нивоу, фазу опуштања и забаве. На тај начин, музички догађај је неформални део целог спектакла. Тананија анализа, међутим, указује на осмишљену и режирану представу, где су улоге учесника унапред припремљене. Музички догађај, као одређена ритуална ситуација, састављен је из скупа елемената: песма, игра (нпр. коло) и свирање, које означавају *музичке чинове* (кад се отпева једна песма или одигра коло, итд.). У комуникацији између извођача и осталих учесника таквих чинова важно место заузимају *ритуални поступци*, тј. реакције свих оних који на одређени начин изражавају одговарајуће расположење.

ТАБЕЛАРНИ ПРИКАЗ

Музика у систему комуникације

Пример 1⁵⁵

Музички догађај	Музички чин	Ритуални поступак
Светковине — свечаности у иселеничкој средини (ЦШО, клубови, манифестације — „пикници“)	Извођачи наступају са припремљеним програмом: песме, игре; остали учесници скупа се придружују слављу (певају, играју)	Посматрање програма; наздрављање (куцање чашама, прљење), плескање, звиждање, подврискивање, даривање новца извођачима, певање, играње

⁵⁵ Прослава Осмог марта у клубу „Братство и јединство“, марта 1984.; Свечаност у клубу „Караборђе“, априла 1984. у Торонту.

Породичне свечаности   Извођач (хармоникаш, гитариста) изводи програм (свира, пева), остали учествују — певају, играју

Код исељеника српског порекла у Канади комуницирање са музиком углавном је везано за наведене ситуације. Наравно, тиме се не игнорише онај интимни контакт исељеника са светом музике уз касету, плочу или неку радио-емисију. И у таквој свакидашњици, слушање музике је тренутак несвакодневног због спонтаних емотивних доживљаја, сећања на прошлост, завичај итд. Ипак, у колективним манифестацијама музика потпуно испуњава своју улогу стимулатора и означитеља етничког — групног. Које су основне корелације описаних ситуација?:

1. Музички догађаји су осмишљене представе: познат је редослед активности, улоге учесника. У таквој мобилности актера издвајају се они чинови и поступци који се презентирају у својству етничких показатеља. У неким случајевима, такви чинови (песме, игре...) заузимају у програму *централно место*. Они се издвајају и намећу јер су стимулатор у емотивном доживљају појединца и групе, јер су препознатљиви као етнички индикатор заједничности. За исељенике српског порекла то може бити нека „изворна“ песма или оне стандардне — масовне: *Ој Мораво, Тамо далеко* итд., до стандардних новокомпонованих песама. Средишне тренутке прате поступци појединачни — групни (од плескања, наздрављања, подврискивања) који обично представљају кулминацију емотивног доживљаја, али и манипулисаног акта.

2. Посебно место заузимају песме и игре које указују на оригиналност — посебност и различитост у односу на друге. Ти чинови представљају посебан, издвојен и тиме наглашен део музичког догађаја јер су званичнији, унапред припремљени: наступају исељеници-со-

---

⁵⁶ Породична прослава у породици Кузмић (први талас досељеника), Торонто 1984.

листи, фолклорне групе, нуди се устаљени програм.⁵⁷ Такав издвојени чин је репрезентативни показатељ онога што се сматра и претпоставља да је српска музичка баштина.

3. Ако се посматра структура самог музичког чина, могу се издвојити подсистеми који заузимају централно место по значају и они који су периферни. Вербални подсистеми комуникације — *речи песама* групишу одговарајуће низове, који постају означени и означавајући елементи етничности. Кад се у песмама помињу речи: Морава, родни крај, моје село, чобан, извор, Србија итд., уз одговарајуће ритуалне поступке, оне издвојене из свог првобитног контекста асоцирају на порекло, прошлост, младост и заједничност. У таквим доживљајима ове речи, као посебни подсистеми, оживотворују се и колективно идеализују. Реакције на поједине стихове и музику показују да се интензитетом успоставила комуникација између учесника — субјеката и музичког чина — песме, речи, игре.

4. Коначно, средства — инструменти помоћу којих се музика преноси, такође подразумевају претходно наведене релације централно/периферно и емотивно/сазнајно. Навешћу неке: хармоника, гусле, тамбурица итд.⁵⁸

Иако овде није сврха да се упуштам у тумачење и вредновање судова различитих укуса исељеника, као и у процену шта се подразумева под народном музиком а шта не, конфронтације у погледу различитих вредносних ставова о музици постоје (видети табелу 21). Таква вредновања могу се довести у везу са истицањем и одређивањем *друштвеног статуса* појединца — исељеника. Јер, прихватити народну музику или је на одређен начин класификовати, значи себе уврстити у групу која се са том музиком поистовећује, тј. прихвата је. Порекло народне музике се везује за релацију рурално — урбан, традиционално — савремено, конзер-

⁵⁷ Пикник „Наших новина“, јула 1984, Торонто; прослава у клубу „Караџорђе“, марта 1984, Торонто; свечаност поводом освећења цркве у Лондону, 1984.

⁵⁸ Двадесет пет година од оснивања Српске православне цркве „Св. Сава“, н. д., 48—49.

вативно — модерно. Без обзира на то да ли се такве комбинације подразумевају или не, музика се рангира и тако да би се истакле разлике међу онима који је слушају или не.

„Волим старе народне песме и староградске песме, а не оне што се слушају по клубовима, мислим на новокомпоновану музику.“⁵⁹

У једној хетерогеној етничкој средини, каква је канадска, скоро свако јавно музичко извођење фолклорних мотива подразумева задовољавање одређених *друштвених правила* која такву музику сврставају у ранг посебног-истог и страног. Велике могућности јавних етничких приказивања (од интересељеничких окупљања до мултиетничких фестивала и других манифестација) указују на нормиране обрасце — критеријуме у вредновању музике као значајног етничког показатеља: изворност, оригиналност, тј. аутентичност. Оно што се преноси као представа о посебности повољан је означитељ специфичности и за друге.

Народна музика се не јавља у функцији само етничког симбола. Она дејствује и као *статусни симбол* и, даље, у служби идеологије — политике и религије. Постајући саставни део — елемент неког политичког или религијског ритуала, музички догађај и чин и сами постају означене и означавајуће идеолошке ознаке. Пример: песме као што су: *Ко то каже, ко то лаже Србија је мала, Српска труба на Косову* итд., уз политички говор-паролу, наздрављања, устајање и окретање националним амблемима — застави, грбу или некој личности, представљају политички означен чин и као такви се приказују. Слично је и са музичким извођењем у контексту религијског обреда Химна Светом Сави *Ускликнимо с љубављу*. Одређени догађај захтева одређени музички садржај. Исто тако, музичка интерпретација може да пружи замишљену слику догађаја и њихових учесника.

---

⁵⁹ Казивач Гордана Томић (45), прва генерација, трећи талас.

*Трећи стадијум: Даља симболизација музике
као показатеља етничког идентитета*

Народна музика је присутна у већини исељеничких домова, на прославама, свечаностима, па је стога и логично што се потомци српског порекла рано упознају са музиком свога етничког изворишта. Зато у фазама социјализације и изграђивању постојећих судова укуса, пресудан значај имају родитељи. У неким исељеничким породицама родитељи иду и даље: од жеље да пренесу своје ставове у вредновању музике, они своје амбиције остварују и проширују у ангажовању деце по разноврсним фолклорним, хорским и другим секцијама (видети табелу 14). За један број потомака исељеника интересовање за народну музику ту почиње и ту се завршава. Навешћу неколико примера:

„Играм у фолклорној групи, родитељи су ме довели; сада им већ постаје досадно. Једном сам певала на приредби неку народну песму и тешко ми је било да научим речи.“⁶⁰

„Уопште ме не занима народна музика, волим heavy metal.“⁶¹

„Тај фолклор је интересантан, има сличности са оријенталном музиком.“⁶²

„Ми у кући слушамо народну музику, а моја сестра је певала у црквеном хору.“⁶³

Такви судови су последица утицаја више фактора: 1) прва сазнања која се стичу у кругу породице, од родитеља, пружају неопходан смер у музичком образовању и интересовању. Он се наставља, за један број потомака, у ужој исељеничкој средини, институционално усмеравајући интересовање за музички фолклор; 2) значајни, често и пресудни фактори у изграђивању музичког укуса за младе су средства масовних комуникација. Уз њих и помоћу њих, млади упознају и постају део

⁶⁰ Казивач Гордана А., (15), друга генерација, на приредби „Наших новина“ 1984.

⁶¹ Казивач Мика Прокић (16), друга генерација.

⁶² Казивач Душан Крстић (36), друга генерација.

⁶³ Казивач Војин Милосављевић (28), друга генерација.

савременог медијског аудиторијума. Масмедији постају даљи водич у образовној и естетској надградњи музичких сазнања. Масмедијална средства стварају нове образце виђења и тумачења света; они омогућавају да се млади идентификују с тим светом или да га у својим представама, имажинацијом осмишљавају. У школи, у кругу својих вршњака, у слободно време, млади изграђују специфични вредносни систем својих интересовања и укуса. Даља оријентација и све одређенија опредељења у смеру модерних музичких трендова произлазе из интензитета деловања наведених фактора.

У контексту етничког показатеља, музика је више него естетски стимулатор. Управо због тога код потомака исељеника донекле се може довести у сумњу њихово стварно емотивно доживљавање и субјективно сучељавање са музичко-фолклорним формама и утицајима. У већини случајева потомци исељеника долазе у додир с народном музиком — српским фолклором на таквим местима и у таквим приликама које се могу означити као импровизована етничка позорница. Као што је већ утврђено, исељенички колектив у своме приказивању и препознавању етничности модификује оне елементе који су у етничком вредновању најприхватљивији и најрепрезентативнији. Музички фолклор, такође, у комуникацијском општењу одређује правила друштвене игре. Норме понашања и интересовања потврђују оно што је пожељно и очекивано од младих, а на њима остаје да то даље усвоје и развијају. Издвојићу неке одлике понашања младих у исељеничкој средини у разноврсним ситуацијама.

Потомци исељеника у ритуалним догађањима, с музиком највише комуницирају посредством игре или народног кола. Међу њима се издвајају они који су у таквим приликама репрезентанти и званични носиоци режиране кореографије: они започињу и воде коло, засебно изводе програм популарних шумадијско-моравских кола, итд.⁶⁴ У колу доминирају жене прве, а посебно дру-

⁶⁴ Забележено на приредбама клуба „Караборђе“, 1984; приредбама при цркви „Св. Сава“ у Торонту, 1984. итд.

ге генерације. Осим учествовања у назначеним колима, која заузимају централно место у односу на остала извођења, важни су неки ритуални поступци. Издвојени из претходног система наведених ритуалних поступака, код младих потомака је најзначајније подврискивање, звиждуци или неки пригодни повици. Ти посебно одабрани ритуални елементи су издвојени из традицијског контекста и уклопљени са енглеским језичким системом конверзације која се упражњава током игре. Сличан случај је са посебно изабраним солистима, хорским и инструменталним извођењем, у којима се истиче појединац или група младих. Такви програми и поступци, уз одабране и припремљене извођаче, јесу означитељ у представљању и наслеђивању етничке културне баштине. „Оно што нас посебно радује јесте све већи број младих... било је више него пријатно погледати наше коло у коме је доминирала омладина, са тек ту и тамо по којим од старијих.“⁶⁵ Комуницирање са музиком је важан критеријум у вредновању и контроли пожељног идеалног понашања младих. Сви они који у таквим јавним чиницима и наступима на било који начин показују да им је та музика блиска, да је доживљавају на свој начин, да је схватају и тиме теже да буду прихваћени као равноправни припадници српске заједнице потврђују и постижу похвале од оних који се сматрају компетентним за такве процене.

Код потомака исељеника друштвене конвенције и субјективна осећања успостављају корелацију и сагласност са симболичним поретком етничности. Музика може да инспирише мисаони свет исељеничког потомства јер у њој и помоћу ње (звук, реч) могу да се рађају и изграђују имагинарне слике, машта везана за архаично, прошло, непознато. У том случају мелодија, звук и речи, најчешће се стапају у одређену слику схваћеног и доживљеног. Зато се могу разумети потомци који не знају право значење речи песме, не схватају смисао и музички садржај мелодије, али на свој начин доживљавају тај музички чин и догађај.

⁶⁵ Српски гласник, 20. април 1984, 9.

СЛАВА

Обред славу, српски исељеници посебно издвајају из своје обичајне праксе. За њих је слава идиом, тј. особеност српске културе. Одвајкада се тако мислило и у том уверењу слава је сачувала своју самобитност. Из сећања и прича овај обичај се оживотворује у исељеничкој средини као значајна секвенца из српске баштине.

Први стадијум: Обреди и културни контакти

Упоређивањем славе са осталим сродним религијско-интегративним обредима или обредима везаним за животни циклус појединца, запажа се следеће: већина обреда код исељеника српског порекла више или мање је задржала основне своје функције, али они су били подложни процесима акултурације, што је делимично утицало на трансформацију структуре обредних елемената, па се може говорити о посебном нивоу њиховог функционисања (да се нагласи и пренешено и усвојено). На пример, у свадбеном обичају су усвојени нови ритуални поступци, а неки стари су модификовани — врло популарни обред »Wedding shower«, украшавање младенаца или сватовска поворка,⁶⁶ итд. Културни контакти у обредној пракси само су убрзали процес да се јасно уоче, издвоје и нагласе они елементи који даље егзистирају као етнички симболи.

Други стадијум: Елементи обреда славе као подсистеми у тумачењу етничког идентитета

За славу се верује да је аутохтона и аутентична. Слави се тако приступа и она се на тај начин приказује. За разлику од већине обичаја, славу карактеришу две одлике: 1) она је означена именом „слава“ и у вер-

⁶⁶ Приликом венчања, младу прате деверуше (обично 3-4) — кума, сестре итд., исто обучене и окићене. Број младожењиних пратилаца је 3-4 (кум, брат итд.). Сватови су окићени рузмарином и цвећем.

балној комуникацији остаје у непромењеном облику; 2) њу представља посебан садржај обреда.

Већина исељеника првих генерација, сва три таласа прославља своју породичну славу (видети табелу 22). Из раније дескрипције (у поглављу о породичним обредима), забележено је да славу, као и Ускрс и Божић, карактерише устаљени ред ритуалних поступака и одређене улоге њених учесника. Не улазећи у детаљан опис славе, што је довољно познато, могу се издвојити елементи овога обреда који, груписани у одређене подсистеме, треба репрезентативно да означе и издвоје славу као етнички показатељ.

Садржај обреда и категоризација одређених елемената могу се приказати на следећи начин:

подсистеми	елементи—катеџорије	радње
простор	кућа, црква, ресторан, клуб (просторије организације)	церемоније; славља
личности	домаћин, кум, овештеник, сродници, пријатељи	обред сечења славског колача; молитва; здравице
време	назначени дан славе или викенд	
говорни обрасци	„Срећна слава домаћине“, молитва „Оче наш“,	честитање: љубљење три пута у образ молитва: сви стоје и прекрсте се; здравице
елементи материјалне културе	икона — слика свеца, свећа, кандило, посуђе, везене тканине — столњаци ...	
храна: јела и пића	пасуљ, риба, пита, жито, ракија, погача, кафа ...	узимање жита по доласку, сечење славског колача
музика	народне песме и црквене песме	певање

Као до сада, анализирани показатељи, тј. подсистеми, категорије и радње, могу се груписати у односу на познате критеријуме: емотивно/сазнајно и посебно-исто/различито. У оквиру тих релација, груписањем се даље одређују одговарајући бинарни парови, који помажу у расветљавању проблема етничког идентитета. Поједини објекти заузимају централну позицију у ритуалном поступку:

1) обред се обавља у кући (дневна соба), цркви, црквеном дому, клубу итд. (места која су означена као посебна-средишна и која у тим приликама означавају централни простор дешавања). Исељеници често наводе: „Ова просторија има намену да се окупљамо за разне прославе, посебно славе...“⁶⁷

2) обред се обавља посебног дана (назначени дан славе или први викенд након назначеног дана).⁶⁸ Један број исељеника тога дана не ради (видети табелу 22);

3) у обреду неке особе су означене као главни актери скупа (свештеник, домаћин, домаћица, кум). У одређеним ритуалним поступцима, они заузимају централно место као именовани и са одређеном улогом. Таква назначена улога представља их као посебне, поштоване, уважене личности догађаја;

4) икона, свећа, кандило, означени су као централни сакрални објекти и у склопу са профаним али освешћеним елементима (погача, жито...) они указују на српску етничку посебност;

5) јела и пића, било да је реч о религијским реквизицима (жито, погача) или о онима који су саставни део свечаног дела обреда, заузимају централно место и као такви су означени посебношћу обреда;

6) музика, певање, означени је механизам колективне здружености у испољавању етничности, итд.

⁶⁷ Казивачи Вељовић, Спасић, прва генерација.

⁶⁸ Казивач ЈБ. Спасић, прва генерација, наводи: „Међу исељеницима се и практикује да се у оквиру једне проширене породице прослављају различите славе. У овој породици браћа славе различите славе.“

Пожељно је да наведени подсистеми — показатељи представљају што *аутентичнији* и што *аутохтонији* образац онога што се зна и замишља као континуиран — непрерађен продукт српске културе и баштине. На тај начин је изражена тежња да се јединственим обрасцима обликовања наведених показатеља укаже на заједничко порекло и припадност. Посебан статус имају они предмети који указују на изворност, а тиме и оригиналност (нпр. нека јела и пића посебно добављена из завичаја, итд.).

На манифестном нивоу у обреду слави, објекти и радње се деле на оне који имају искључиво *сакрални карактер* и оне који садрже елементе *профаног*. Прва група објеката и радњи су везани за церемонијални део обреда, а друга група објеката је везана за други део обреда — славље. Како су сакрални објекти и радње укомпоновани у фазу свечаног — церемонијалног обредног чина, њихова почасна и у том случају привилегована улога не потискује и не умањује значај осталих делова обреда који у контексту тумачења етничког идентитета могу имати и приоритет.

Наведене карактеристике груписаних подсистема обреда славе су означени показатељи српске заједничности код исељеника. Они се препознају, преузимају и приказују као средишни, аутентични, аутохтони, сакрални и профани. Из тога произлази други ниво комуникације:

а) исељеници у колективном доживљају успостављају емотивну везу са завичајем, пореклом, младошћу, прецима;

б) објективно-сазнајна корелација у комуницирању омогућава да се преузму, усагласе и спроведу правила обреда која тако препознатљива обезбеђују *сигурност* и *солидарност* у очувању и испољавању заједничке свести о припадности;

в) наведени подсистеми се приказују и представљају у улози репрезентаната једне посебне културе у односу на друге, пре свега на англосаксонску.

Навешћу неколико аргумената у прилог наведеним тврдњама. Исељеници у току обреда често препричавају и присећају се негдашњих славских празника у за-

вичајној средини. Конверзација међу исељеницима првих генерација подстиче осећање носталгије; конверзација упућена младима едукативно потхрањује и сазнајно обликује замишљено виђење покретних слика које су се наталожиле у сачуваним представама. У едукативним лекцијама, потомцима се скреће пажња на одређене објекте, радње и правила у обредном општењу.⁶⁹ У односу на англосаксонску културу и друге културе, слава са својим специфичним елементима је репрезент српске традиције; на тај начин, исељеници изграђују механизам и посебна средства помоћу којих их овај обред најјасније представља. Иако се зна да су учесници обреда углавном чланови уже и шире породице, пријатељи истог порекла, у празновање славе се укључују припадници различитог етничког порекла (пријатељи или новостечени сродници — ако је реч о етнички мешовитим браковима). Њихов број је ограничен и они представљају групу посматрача у обредној представи. Присуство тих учесника указује на могућност да се на непосредан начин прикаже оно што је различито и што се усваја као различито. Посебно средство презентирања славе у канадском мултикултурном друштву је штампа (исељеничка и канадска). Поред осталог, циљ разноврсних написа је да се скрене пажња на овај аспект етничке културе. У таквим приказима — освртима, наглашавају се они елементи који су претходно означени као подсистеми.⁷⁰

У исељеничкој средини празновање славе често излази из ужих породичних окриља. Она постаје једна од водећих манифестација у оквиру исељеничких институција: црквено-школских општина, организација, клубова итд. Одређене институције, где се окупљају исељеници српског порекла, установиле су и славе своју славу. Она је посвећена и носи назив по неком светитељу или на-

⁶⁹ Белешке са породичне славе породице Спасић, Сент Томас, Онтарио, 3. мај 1984.

⁷⁰ Издајам неколико наслова из јавних гласила који говоре о слави: *Serbian custom has pre-Christian roots*, Windsor Star, 13. новембар 1973; *Serbian Patron Saint-Slava*, У спомен десетогодишњице од освећења српске православне цркве „Св. оца Николе“ у Хамилтону, Канада 1975, 62.

ционалном хероју (нпр. ЦШО „Св. Сава“ слави светосавски дан, клуб „Караборђе“ слави Св. Андрију итд.). Ритуални поступак и садржај обреда остаје по правилу непромењен, осим што постаје јавна манифестација уз присуство већег броја учесника.

Као и код претходних показатеља, слава као етнички означитељ је погодна средство и стимулатор у истицању појединаца и групе који у таквим околностима заступају опште — заједничке интересе већинске групе исељеника, али не само то. Остаје отворено колико заступају личне, тј. уже групне или шире заједничке исељеничке интересе? Њихова улога репрезентаната националне културе омогућава им одређене позиције у исељеничкој друштвеној хијерархији.⁷¹

Трећи стадијум: Обред слава између доживљеног и препричаног

Констатовано је да се слава сврстава у групу обреда који превасходно имају религијско-интегративни карактер. Интегративну функцију слава испољава, пре свега, у окупљању сродника. Та функција је значајна када је реч о првој, другој и трећој генерацији исељеника. У истраживањима је утврђено следеће.

Потомци исељеника друге и делимично треће генерације, првог, другог и трећег таласа исељеника углавном присуствују и учествују у обредним активностима (видети табелу 22). Како је већина родитеља ових потомака жива, они су по традицијским правилима домаћини славе и обред се прославља у њиховој кући. На основу наведене категоризације подсистема обреда у тумачењу етничког идентитета и њиховог познатог садржаја, утврдиће се место, положај и улога потомака у ритуалним чиновима.⁷²

⁷¹ Интервју са Радом и Пером Булатом о прослави њихове породичне славе. (B. Serbian custom has pre-Christian roots, Windsor Star, n. d.)

⁷² Казивач Војин Милосављевић, друга генерација; Анкица Спасић, друга генерација, Раде Вељовић, друга генерација.

Слава се слави у кући родитеља	Потомци који не живе са родитељима долазе код родитеља на прославу
Родитељи су домаћини славе	Потомци учествују у припремању обреда, церемонији и слављу
Посебни ритуални чинови у церемонијалном делу обреда су честитања и молитва	Потомци употребљавају говорне обрасце српског језика приликом честитања, молитве и здравице
Посебни елементи материјалне културе се налазе у дому родитеља	У церемонијалном делу обреда, потомци држе свећу или је носе при одласку у цркву
Домаћица славе припрема храну	Друга генерација, ћерке, снаје, помажу у припреми хране
Славски колач сече свештеник или домаћин славе	Обред сечења славске погаче се обавља у цркви: син и отац држе погачу; или сви чланови породице држе погачу за време свечаног обреда
Сви учесници певају	Потомци исељеника делимично учествују у певању

Може се констатовати да су потомци друге генерације и присутна њихова деца равноправни учесници у овом културном спектаклу. Али њихова улога и положај не утврђују посебан однос, пре свега емотивни доживљај, према ритуалним категоријама. „Волим славу јер се ми млади сродници окупљамо и дружимо.“⁷³ Сазнања исељничких потомака о обреду слави су наслеђена и усвојена у канадској средини. Изворност обичаја славе је родитељски дом у Канади. Отуда они своја прва и најважнија знања и искуства стичу у својој матичној средини, у кругу својих родитеља и припадника српског етничког порекла. Они који су рођени у Канади, славу

⁷³ Казивач Анкица Спасић, друга генерација.

доживљавају и о њој стичу сазнања кроз препричано. Приче као евоцирање успомена, у којима се јасно издвајају сви они елементи који су носиоци славског обреда, протежирају уникатност славе у српској култури и традицији. Из искуствено-доживљеног и испричаног, потомци изграђују свој свет виђења и схватања овога обреда.

искуство-доживљено/препричано = емотивно/сазнајно

*
*   *
*

Појам обреда слава је сачињен од онога што означавају његов *садржај* и *назив*. У вербалној комуникацији назив „слава“ је прихваћен, тако да се може препознати и усвојити у групној идентификацији. Зато у духу правила речи „слава“, „славски колач“, „славска свећа“ итд. у вербалном систему остају најчешће непромењене у оригиналној језичкој форми.

»The celebration of the Serbian Patron Saint (Slava) is an exclusively serbian custom.«⁷⁴

»From early morning to late and night, their work in the Hall for banquets, concerts, dances, *Slavas*, Badnje Veche ect. cannot be calculated in dollars.«⁷⁵

У неким случајевима постоје покушаји да се реч слава замени енглеским изразима-речима. Обично, у једном енглеском језичком коду или говорном систему реч „слава“ остаје у свом изворном облику, чиме се наглашава да не припада истом језичком систему, тј. истом културном систему. Параметар посебно-исто/различито потврђује метафоричан израз речи „слава“. Положај и улога те речи у језичкој комуникацији је осмишљен културним правилима исељеничке средине, да би себе

⁷⁴ У спомен десетогодишњице од освештења српске православне цркве „Св. оца Николе“, н. д., 62.

⁷⁵ Двадесет пет година од оснивања српске православне цркве „Св. Сава“ у Торонту, н. д., 63.

издвојили у канадској средини и да би их други разликовали. Зато се посебно у средствима јавне комуникације, кад реч замењује визуелну слику, реч „слава“ употребљава да би се као особеност представила у културном мозаику канадског друштва.

На основу испитивања, констатује се да потомци исељеника друге генерације комуницирају са обредом славе путем искуственог доживљаја. У будућим генерацијама остаје отворено питање колико ће искуствени доживљај заменити препричано и замишљено. Тада би се могло претпоставити да ће симболично значење појма остати да егзистира у самој речи или ће назив изгубити значај, а садржај као прича опстати у издвојеној форми.

КАРАКТЕРОЛОШКЕ ЦРТЕ У ЕТНИЧКОЈ КАТЕГОРИЗАЦИЈИ

Бити доследан у анализи етничког идентитета, као категорије у свакодневном друштвеном општењу, значи утврдити и приказати многе сегменте исељеничког живота. То свакако омогућава неограничену инспирацију у трагањима и откривањима разноврсних видова стварности. После свега што је пружила грађа и што је обрађено у анализи, може се тврдити да је научно схватање о етничком идентитету прешло постојеће шаблонизоване границе појмовног одређења. Па ипак, теоријске основе у одређењу овога појма и даље истичу оне уобичајене компоненте (о њима је било речи) које доминирају не само у научним конструкцијама већ и у исељеничкој реалности. Удаљавајући се од њих, истраживачка знатижеља уводи у једно ново поље, не мање значајно, које изграђује сложени механизам вредновања наше-њихово: *стереотипи понашања и карактеролошке црте*.

Стереотипи се могу тумачити као скуп активности у смислу категоризације која нас води да минимизирамо одређене разлике између људи који су чланови исте групе или да пренаглашавамо исте разлике између љу-

ди који нису чланови исте групе.⁷⁶ Понашање подразумева скуп вредносних ставова, формираних моралних начела и предрасуда који владају међу српским исељеницима. Стереотипно понашање се изграђује кроз појединачне и заједничке ставове који стварају стандардне вредности као предиспониране тенденције у пожељном и непожељном понашању. Норме понашања утврђују правилности, процене и оцене које постају ствар друштвене контроле. Међу исељеницима српског порекла изграђен је такав механизам који путем комуникацијских канала подупире, усмерава и санкционише разноврсна понашања. Облици у оцењивању разноврсних ставова су: одобравање, подршка, одбацивање, презир и супротстављање. Вредносни ставови, морална начела и предрасуде могу да буду у функцији групне кохеренције, тј. учвршћивања заједничности по припадности и пореклу и у функцији универзалних категорија као опозициони однос добра и зла.

Категоризација стереотипа понашања као симболичних показатеља етничке заједничности подразумева:

1) ставови, вредности, норме у домену породичних односа; 2) ставови, вредности, норме у домену друштвеног живота (нпр. провођење слободног времена, друштвене везе и груписања исељеника); 3) ставови, вредности, норме у домену етничких ознака (језик, исхрана, обичаји, елементи материјалне културе, фолклор итд.); 4) ставови, вредности, норме као традицијски атрибути замишљеног српског менталитета (о овоме ће бити речи).

Стереотипно понашање у исељеничкој средини обухвата оне ставове и вредности који се истичу као посебни у односу на друге (српско и не-српско).

Шта Срби истичу као своје атрибуте — заједнички карактер у односу на друге? (наводим неколико уобичајених ставова):⁷⁷

⁷⁶ A. Anderson and J. Frideres, *Ethnicity in Canada — Theoretical Perspectives*, Canada 1981, 59—60.

⁷⁷ Ово су докази исељеника првих генерација — Б. Прокић, Ј. Вујасиновић, Р. Жижакловић, М. Калинић, А. Петровић, Љ. Ивановић итд.

„Наши људи су гостопримљиви, док вам други неће лако отворити врата.“

„Кад загусти, ми много радимо, али волимо и да уживамо.“

„Наши воле трајна пријатељства, овде су дружења површна. Ми верујемо у пријатељство.“

„Наши људи су љубоморни, само гледају шта ко има и колико (воле да завире у сваки буџак).“

„Наши људи знају за бој и гостопримство.“

„Наши воле да шире аброве.“

„Наши људи се свађају и мрзе, а кад оду на славу или пикник, онда се воле и лепо слажу. Српска посла.“

„Наша деца умеју да се играју и забављају, њихова то не умеју.“

Шта су то „српска посла“? Пошла сам трагом ових одговора (и још многих других уз пут забележених) и утврдила оне речи које на једном нивоу минимизирају категоризацију на релацији посебно — заједничко и различито (видети табелу 23). Вредноћа, дружељубивост, гостопримство, храброст, приврженост својим ближњима, пожртвованост, завист.

У овом случају универзалне категорије постају атрибути у етничкој категоризацији. Одакле су таква начела, морални кодекси, особине Срба? У ретроспекцији традицијске прошлости, јунаци прича, легенди и митова су носиоци таквих особина на основу којих је уобличен „српски менталитет“. Традицијско и митско наслеђе опстаје у оним особинама које владају као пожељни морални кодови у понашању Срба и њиховог потомства. Асоцијативна моћ тих атрибута у понашању Срба огледа се у њеној делотворности ка утврђивању заједничких црта из прошлости и као означитељ припадности у омеђавању културних посебности. Због тога се уочава и следеће: симболични карактер у истицању наведених атрибута је највише испољен у вербалној комуникацији. Остаје отворено питање у каквој корелацији стоје замишљено, препричано и доживљено-практично. Проналажење објективности између препричаног понашања и искуственог понашања подразумева прецизнију истраживачку технику.

Средства помоћу којих се изграђује механизам вредновања понашања су разноврсна: 1) у формалним и не-

формалним контактима исељеника друштвене конвенције се спроводе и контролишу у вербалном комуницирању — разговори, оговарање, препричавање итд. и 2) средства јавног информисања (штампа, радио, филм итд.) путем разноврсних прилога утврђују modele пожељног понашања и заједничких врлина. Вредности и ставови већине Срба одраз су усвојеног наслеђа кроз које се изградио и осмислио „народни“ менталитет. Такође замишљени и осмишљени „народни“ менталитет је погодан средство у манипулисању уже групе за истицање одређених интереса. У канадској хетерогеној средини, у етничком препознавању и омеђавању, манипулативна моћ истицања неких атрибута као етничких својстава није од малог значаја.⁷⁸

Потомство се у процесима пријема и поистовећивања са етничком заједницом придржава правила друштвених конвенција, што подразумева и пожељно понашање у вредновању оних особина које подстичу веровање у културну самобитност.⁷⁹ Ако си гостопримљив, духовит..., онда си „прави Србин“. Србин сам јер сам дружељубив, срдчан.

2. Фактори који делују на флексибилитет етничког идентитета

Ради утврђивања карактеристичних особина етничке заједнице, у животу исељеника и њихових потомака издвојено је и обрађено осам стандардизованих ознака као модела у формирању и исказивању индивидуалног и колективног идентитетског тоталитета. Због тога су издвајање, међусобно комбиновање елемената и ка-

---

⁷⁸ „... Ова Српкиња морала је имати врлине које су поседовале велике Српкиње из наше прошлости: побожност мајке светог Саве, пожртвовање мајке Јутовића, стојичност и стрпљење Јевросиме мајке, нежност царице Милице и милосрђе Косовке девојке. Драге сестре ви сте та Српкиња“. (В. Споменица Кола Српских сестара „Краљица Александра“ у Торонту поводом тридесетногодишњице 1941—1976, Торонто 1976, 3.

⁷⁹ Казивачи Р. Вељковић, В. Милосављевић, друга генерација.

тегорија остали превасходно у делокругу целине-етничитета. Вредно је истаћи још неке битне премисе. Свест о идентификацији појединца са групом и групе са другим групама у друштвеној комуникацији излази изван поља етничности или, прецизније, нераскидиво се повезује с другим друштвеним појавама и категоријама. Такав вишеслојан идентитетски мозаик допуњује или преобликује идеал-типски модел српске заједничности. Етнички идентитет своју моћ трансформације испољава у релацијама идеја и искустава; и ту се исказује логика његове флексибилности. Разноврстан видокруг у изграђивању и испољавању свести о пореклу и припадности укључује скупове мишљења и акција од етничности, идеолошко-политичких и религијских опредељења и декларисања до социјалног разврставања и категорисања.

Разноврсни су фактори који утичу на изграђивање, испољавање и дисперзију етничности код Срба у Канади. У даљем тексту биће издвојени они фактори који делују на друштвену хомогенизацију и стратификацију у одређеном времену и простору:

1. политика	4. образовање
2. религија	5. узраст
3. масмедији (средства информисања)	6. просторна удаљеност
	7. дужина боравка у Канади

ПОЛИТИКА И ЕТНИЧНОСТ

Данашња експлоатација контраверзне политичке терминологије не оставља довољно могућности за решење основних одредница људског сврставања у овом домену, као што су увек актуелни појмови: нација, држава, народ итд. У семантичком смислу они су међусобно повезани и условљени. Њихова основа се заснива на двема категоријама — моћи и власти.⁸⁰ На који начин се испољава политичка свест српских иселеника у корелацији са етничношћу?

⁸⁰ Макс Вебер, *Привреда и друштво I*, Београд 1976, 336—337.

Политичка свест српских исељеника који живе у Канади изграђивала се на дуалитету утицаја канадске политике и политичког утицаја матичне средине порекла. Та зависност произлази из деловања *објективних индикатора* (економске потребе и интереси друштва, демографске структуре, ванредних друштвених збивања — нпр. ратови, структура државне власти итд.) и *субјективних индикатора* (индивидуалне и групне потребе и интереси у друштвеној комуникацији). Наведени индикатори регулишу однос имиграната према текућој политици Канаде и Југославије, а то се показује у следећем:

1. *Легитимни статус и права имиграната у канадској средини*: историјски синопсис нас је упознао са тежњама канадске политике у регулисању правних и друштвених односа према имигрантима. Естаблишмент мултикултурне политике утврђује новије смернице у погледу статуса и права имиграната и етничких скупина. Иза мултикултурне стратегије одговарајућих трендова је канадска друштвена реалност суочена са многим друштвеним противуречностима као „бојиште-конфликти међу бројним и одабраним групама у регулисању легалних права и статуса“.⁸¹

2. *Статус права етничких скупина*, што укључује њихове слободе, идентификацију и привилегију у друштвеној хијерархији. Дугогодишња доминација англо и франко Канађана није потиснута. Они су и даље утемељивачи канадске конфедерације.⁸²

3. *Трансмисија политичких и друштвених стратегија земље порекла*, што обезбеђује континуирану политичку свест досељеника.

Канадска политика и политика земље порекла, дијакхронијски посматрано, утичу на свесно усмеравање друштвеног живота исељеника, њихова опредељења, груписања и диференцирања.

⁸¹ Robert H. Jackson, *Jurisprudence and Multi-ethnic States*, прелиминарни текст саопштења одржаног на International Congress of Anthropological and Ethnological Sciences, од покрета“ (B. Emil Dirken, *Elementarni oblici religije*).

⁸² Omer Deslauries, *Le Multiculturalisme et les Franco-Ontariens*, Unity within Diversity, Proceedings of a Multicultural Conference on Canadian unity, Toronto 1978, 56—57.

Српска исељеничка енклава у Канади показује конфронтацију донесених и новоусвојених политичких стратегија и трендова. За исељенике првих генерација, сва три таласа, формирање и испољавање политичке свести подразумева: исељеник у новој средини, сходно својим потребама и интересима, успоставља друштвене везе да би стекао позиције (посредно или непосредно) у друштву, групи или професији. Он, по правилу, има властиту свест о идеолошким опредељењима или се она модификују у новим условима живота. Организованост српских суб-група проистиче из тежње да се прихвати легитимитет њиховог деловања у канадској средини. Политичке асоцијације у категоризацији држављанства (српска нација, југословенска нација...) или у погледу категоризације државног уређења (социјалистичко, грађанско...) упућују на платформу програма и циљеве груписања српских исељеника. Имигранти су у већој мери окренути себи, својим облицима организовања. Ипак не могу се занемарити интервенције владајућих структура — интереси канадске државне политике, страначки интереси у изборној кампањи и др. Истраживања су показала да је мали број српских имиграната укључен у страначке односе и политичку делатност. Друштвено-политичко активирање у слободно време креће се у правцу етно-друштвених окупљања.

Политичка свест појединца и групе испољава се у *опредељењима без учествовања* (подржавање и солидарисање са политичким програмима) и у *непосредним активностима*. Акције су, најчешће, означене као *ритуалне ситуације*: делатности организација или групе исељеника. Политичке тежње и политичка свест српских исељеника испољавају се било као независан индивидуални чин или део организоване ритуалне праксе. У друштвеном општењу, политичка свест и етничка свест међусобном корелацијом изазивају реакције путем *трансмисивања порука*. Пошиљаоци порука су појединци и групе појединаца као носилаца друштвене контроле у спровођењу политичких циљева и националних омеђавања.

Код исељеника српског порекла, националне и идеолошко-политичке поруке су усмерене ка изражавању свести о српству или српству и југословенству, затим

о јединству и конфронтирању политичког и државног устројства Југославије. Видну улогу у трансмитовању и рецепцији порука имају *симболични елементи и симболичне акције*. У исељеничким манифестацијама посебно место заузимају национални, државни и ужеполитички амблеми и други симболи. Они су хетерогени: од српске националне заставе, садашње и из прошлих времена југословенске и канадске заставе, грбова и парола из националне и државне прошлости до савремених ознака југословенске и српске националности, портрета политичких и националних вођа, химни итд. Комуникацијски однос са тим симболима огледа се у посебним ритуалним чиниоцима: устајање, поздрављање, обраћање, певање, беседништво итд., чиме се наглашава и повезује функција таквих означитеља са датим тренутком и скупом.

Наведене карактеристике политичких стратешких трендова и политичке свести рефлектују се и на постојанство. Од интензитета њиховог деловања делом зависи како ће се обликовати етничка свест при чему стереотипи друштвених конвенција у поимању политичких усмерења утичу на стварање слике, тј. вере о постојаности али и неприкосновености етничке групе и њеног трајања. Због тога политика делује у два смера:

политика утиче на учвршћивање колективне свести о етничком јединству;

политика утиче на разбијање етничког јединства и ради на учвршћивању етничке стратификације.⁸³

Следећа комбинација подразумева лишавање утицаја политике на етничку кохерентност.

---

⁸³ Политичке стратегије и политичка свест у исељеничкој средини могу бити означитељи етничке хомогенизације и етничке стратификације. У том правцу се израђује таква официјелна терминологија која је у складу са политичким, тј. државним трендовима земље порекла и имигрантске средине. Таква терминологија је погодно средство друштвене/државне контроле. На пример термини: српска политичка емиграција = непријатељска емиграција; прочетничка друштва = српске екстремне организације; југословенски клубови = социјалистички; југословенска штампа исељеничка = = напредна радничка штампа, итд.

РЕЛИГИЈА И ЕТНИЧНОСТ

Корелацију која постоји између етичности и политике као поље међудејстава могућно је проширити и на религију.

У животу исељеника религија се може тумачити кроз њену институционалну форму деловања (црквене организације, њихове акције, породичну институцију) и као емотивни унутарњи простор приватности у веровању и религиозности. Диркемова класификација појашњава: „Религијске појаве се сасвим природно сврставају у две основне категорије — веровања и обреде.“⁸⁴

Путеви и развој православне религије и српског етноса су били повезани на многим раскршћима историје. У исељеничкој средини, на канадском тлу, они упућују на ову међузависност.

Канадска политика је одувек усклађивана према потребама и жељама имиграната у слободном конфесионалном опредељивању и испољавању. Због тога врло импресивно делују многи верски центри у којима се окупља запажен број натурализованих Канађана.⁸⁵ На попису »minority churches« (цркве мањина) налазе се и Православне цркве (Orthodox churches).⁸⁶ Православна црква у односу на католичку цркву и остале верске организације, представља посебну и јединствену верску институцију. На етничко-конфесионалној и унеколико идеолошкој основи може се говорити о Руској православној цркви, Македонској православној цркви, Српској православној цркви или Српској легитимној православној цркви и Српској расколничкој православној цркви. За већину мањинских цркава у Канади је карактеристично:

---

⁸⁴ „Веровања су стања мњења и састоје се у представама, а обреди су одређени начини делања. Између ове две класе чињеница постоји сва она разлика која дели мисао од покрета.“ (B. Emil Dirken, *Elementarni oblici religijskog života*, Beograd, 1982, 35.)

⁸⁵ David Millett, *Religions identity: The non-Official Languages and Minority Churches, Two Nations, Many Cultures*, Canada, 1979, 184.

⁸⁶ David Millett, n.d., 185.

1) легитимитет у организованости, пуна слобода у спровођењу верских и/или етничких активности (у случају српске исељеничке заједнице оне су тесно повезане);

2) религијске институције имају своје чланство, руководећи апарат, територију, тј. објекте где се окупљају верници-сународници. Оне су носиоци разноврсних акција, и то не само чисто верског карактера (пригодних и периодичних свечаности) итд.;

3) такав концепт и механизам деловања подразумева стално надметање међу црквама у Канади у постизању што бољег положаја и статуса. Због тога свака црква, верска заједница у Канади, тежи да се представи као добро организовано тело са јасно осмишљеним циљевима деловања.

Из историјског досијеа сазнало се о развоју српских црквено-школских општина у Канади и њиховој организацији. Под утицајем мултикултурне политике, по угледу на остале црквене организације и сходно интересима и жељама исељеника да се удружују на конфесионалној основи, црквено-школске општине постају све популарнија места окупљања. Српски исељеници, у тежњи за очувањем своје самобитности, увидели су да су историчност и архаичност православне религије погодни пропагатори српске културе. Тако православна религија, у комбинацији са осталим етничким ознакама, представља културни спецификум. Православље као фактор утицаја на етничку свест и само је подложно променама у смислу поетничавања као српског духовног блага. У прилог овом тврђењу иде и чињеница да од 65 информатора, који су се изјаснили као православци, више од половине сматра своју конфесионалну припадност културним традицијским наслеђем, а мање искључивом религиозном зависношћу и опредељеношћу.⁸⁷

За српске исељенике и њихове потомке однос према религији и веровању најјасније се испољава кроз разноврсне видове обредне праксе — од црквених служ-

⁸⁷ Од укупно 93 испитана исељеника и њихових потомака, 65 исељеника (45 прве генерације, 20 друге генерације) изјаснили су се као православци. Десет исељеника (два прве генерације, 8 друге генерације) изјаснили су се да припадају »United Church of Canada«.

би, до прослава црквених празника у породици или црквеним организацијама и других црквено-верских манифестација прослава, приредби итд. У таквој друштвеној комуникацији посебну улогу имају симболи. Чин молитве, обраћање икони и слици свеца, паљење свеће итд. успостављају однос личног и колективног доживљаја са оностраним, односно Богом. У животу исељеника ти обредни чинови могу да представљају независну ритуалну епизоду и праксу, али су и комплементарни у односу на садржај обреда који има профани карактер (видети страну 177). Тада су религијски симболи и у функцији етничког и културно-традицијског. Објекат цркве, њен ентеријер (фреске, иконе и др.) и обредна пракса приказују интегративност православно=српско. Тако религијско омеђавање утиче на етничко омеђавање, али и обротно (православни Срби, али и Српска православна црква).

Релегија (православна религија је најраспрострањенија међу исељеницима српског порекла) у животу исељеника и њихових потомака својом активношћу делује у правцу:

етничке хомогенизације као: а) утврђивање и организовање црквених институција са својим чланством, програмима, манифестацијама, верском и друштвеном самоконтролом ради обезбеђења легитимности на канадској друштвеној сцени; б) подстицање колективног надахнућа у учвршћивању свести о пореклу и припадности;

учвршћивања етничке стратификације јер се припадништвом некој религији потврђује и одређена етничка идентификација.

Религија, као и политика, може да делује независно од етничке сврстаности и опредељености, и тада не врши непосредан утицај на трансформацију или учвршћивање етничке свести, али је у постојећим друштвеним процесима и даље присутна.⁸⁸

⁸⁸ Кад је реч о етнички мешовитим браковима, етничко опредељење не мора увек да се поклапа са конфесионалном опредељеношћу, поготову код нових генерација. На пример: Канађанин српског порекла припадник православне вере и Францускиња католичке вере... Из таквих и сличних комбинација отварају се нове могућности у етничком, па и у конфесионалном декларисању. (B. Marriage register record of marriage from 1955—1981, c.s.o. »Sveti Sava«, Toronto.)

Етницитет, политика и религија у савременом добу (тако је било и у прошлом) међусобно се прожимају и условљавају. Иако се политика и религија издвајају као фактори утицаја у испољавању и преобликовању свести о пореклу и припадности јединке или групе, у особеном контексту могуће је уочити и пратити обратни смер дејства. Интензитет деловања и утицаја политике и религије на етницитет зависи, поред осталог, од тренутака и околности у којима се појављује као опортуно средство етничке хомогенизације и стратификације. Али и вице верза: утицај етноса исељеника се одражава на религију и политику, што садржи специфичност и двосмерност према домицилној средини и етничком пореклу. Хроника догађаја и друштвеног живота Срба у Канади указује да су ови утицаји перманентно присутни, без обзира на време досељавања.

МАСМЕДИЈИ И ЕТНИЧНОСТ

Средства комуникација, информисање и јавно мњење су моћни стимулатори људских акција. Од давнина присутни у друштвеном општењу, они су манипулативни водичи у стицању, формирању и усвајању многих сазнања и емотивних догађаја. И уколико је средина технолошки развијенија и савременија утолико је њихова снага израженија и подстицајнија. Канадско друштво географски припада оној хемисфери где убрзана технолошка кампања подстиче хипнотичку моћ масовних медија. Срби и њихови потомци природно су укључени у такве сложене комуникацијске процесе. Истраживања су показала да су у животу исељеника и њиховог потомства масмедији одувек били присутни и имали утицаја на идентитетски мозаик како појединца тако и групе (табела 24). Пре свих, ту се подразумева њихово деловање у трансмитовању и примању порука на релацијама канадске друштвене средине, уже исељеничке средине и земље матице. Стога се може говорити о:

- штампи:* канадској (дневној; периодичној)
исељеничкој
штампи из матичне средине
- ТВ:* канадској ТВ мрежи
исељеничким емисијама на каналима канадске
ТВ мреже емисијама југословенских ТВ про-
грама трансмитованих посредством видео ка-
сета
- радију:* канадским радио-програмима
исељеничким радио-емисијама на канадским ра-
дио-каналима
- филму:* иностраним филмовима
југословенским документарним и играним фил-
мовима

Систематизација облика информисаности и анализа садржаја порука указују на најчешће видове интересовања исељеника у делокругу масмедија. Издвајају се следеће целине:

- 1) информације о земљи порекла: друштвено-политичка збивања, спорт, економска и културна збивања;
- 2) информације из исељеничке средине: друштвено-политичка делатност појединаца исељеничких организација; забавно-рекреативна делатност, обавештења, огласи, честитке;
- 3) информације о канадском друштву: огласи, спотови, забавно-рекреативне рубрике, политика...

Исељеници су најчешће упућени да примају информације на енглеском језику. Не зачуђују изјаве исељеника да најлакше прате спотове, рекламе или емисије забавног карактера. Такав избор показује да код неких исељеника још увек постоји језичка баријера или нека дру-

га врста ограничења за потпуније укључивање у канадску масмедијску мрежу; отуда и жељно ишчекивање исељеничких програма.

Масмедији као и претходни фактори утичу на већи или мањи интензитет деловања и испољавања етничности. Али не треба заборавити да су они још успешнији прокламатор масовне културе која често не бира начине продора у испољавању својих унифицирајућих обележја. У животу исељеника и њихових потомака масовна култура путем медија је исто толико реалитет колико и свест о самосвојствености културе порекла. И не треба се чудити моћи масовне културе и њеној репродукцији као културе-сервис и културе-робе осмишљено путем масмедија. У многим приликама и за многе досељенике масмедији су често фетишизирајуће средство које се верује и чије се поруке прихватају, а усваја се све оно што допуњује и гради свакодневне представе и сазнања у појединачној и колективној рецепцији.

О ДРУГИМ ФАКТОРИМА

О важности других фактора ево неколико размишљања и ставова. Посебно су значајни:

Ниво образовања и социјални положај исељеника у чувању, изграђивању и испољавању етничког идентитета. Ти фактори су битни зато што омогућавају валоризацију интензитета деловања и изражавања етничности, тј. групне кохерентности. Исељеници првих, па и других генерација својим постојећим и стеченим образовањем и радом се укључују у канадске друштвене процесе ради властите егзистенције и постизања одговарајућих друштвених статуса. Остати веран свему пређашњем — језику, навикама, није увек од користи и може бити у сукобу са захтевима нове средине. Сукоб се догађа и у самој личности: од манипулативног потискивања до заборавља, сећања и реинкарнације. У том контексту влада убеђење да искључиво неговање завичајне културе успорава процесе интеграције са канадском друштвеном и културном средином.⁸⁹ Због тога је важно за исеље-

⁸⁹ Казивачи Стив Катић, Петер Тасић, прва генерација.

нике да се усаглашавају с културним правилима који постоје и владају у новој средини, а то се логично не подудара увек са пређашњим навикама и модусом живљења. Истраживања су показала да је то више изражено код оних социјалних категорија исељеника који амбициозно покушавају да стекну одређене позиције у друштвеној хијерархији (нпр. разноврсни профили стручњака, менаџера који се баве бизнисом, итд.). Људи са вишим степеном образовања имају шири избор власти-идентификације и њене усклађености у канадској друштвеној заједници и локалним исељеничким просторима. И обратно: очигледно је сужен простор у идентификацији кад је реч о исељеницима нижег ступња образовања.⁹⁰ Ти фактори делују у правцу контроле ка постизању сагласности или несагласности у друштвеном односу и општењу међу самим исељеницима. Они стога могу бити и претпостављени критеријуми у зближавању, односно разједињавању припадника истог етничког порекла.

Осећање порекла и припадности присутно је и модификује се током читавог човековог живота. Стога доб, као универзална категорија, без обзира на време досељавања и генерацијску поларизацију, има одређену улогу у конзервацији и преображају етничког идентитета. Речено прецизније, то укључује и могућну правилност: осећање и расположење колективног поистовећивања и идентификације са српским етносом се фаворизује како у раној младости (социјализаторска контрола), тако и у позно зрело доба. Периоди између омогућавају осцилирања у оквиру већих могућности избора и условности различитим другим идентификацијама. То је и логично ако се зна да су периоди између тридесете и четрдесете године у животу појединца окренути ка свакодневици, тј. борби и утрци у стварању сопственог животног простора и тежњи ка његовом сталном побољшању (периоди кад се формира породица, стварање и

---

⁹⁰ „Најлепше се осећам и најсигурнији сам када сам са својим земљацима Србима и/или осталим Југословенима.“ Такве одговоре су углавном давали исељеници нижег степена образовања (са основном или средњом школом), НКВ и КВ радници.

мењање радних и животних навика, рабање и подизање деце, итд.).

Просторна удаљеност исељеничког становништва на свој начин опредељује интензитет деловања и испољавања етничког идентитета. Као и претходни фактори, они условљавају спорију или бржу трансформацију етничког идентитета. Иако просторне раздаљине све мање представљају тешкоће у комуницирању, у овом контексту неке пропорције се могу предвидети. Исељеници српског порекла који живе у Канади ређе одржавају контакте са матичном средином него, на пример, они који раде и живе у земљама Западне Европе. Осећање далеког још увек се мери односом овде-тамо, преко Океана. Представа о тој удаљености додатно мобилише механизме у сфери стварног и замишљеног сврставања, трагања за коренима и настојању да се самоорганизацијом одржи свест о пореклу; супротно: географска удаљеност — у правцу заборава, кидања веза са старом средином итд.

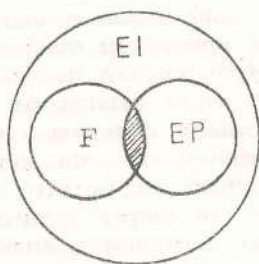
Дужина боравка је фактор који такође утиче на модалитет и интензивност етничког идентитета. Из ретроспекције исељеничке прошлости могло се сазнати о таласима досељавања из Југославије у Канаду. Видљиво је да у Канади живи један број исељеника дуже од шездесет година до оних који су се доселили последњих деценија. Дужина боравка саображава и укључује фазе емиграцијско-имиграцијских процеса и фазе у животним циклусима појединаца. Изграђивање, испољавање и преобликовање етничког идентитета зависи од свих назначених фаза кроз које исељеници објективно и субјективно пролазе. За старије исељенике који живе у Канади више од педесет година може се тврдити да је етнички идентитет као саставни део ширег друштвеног идентитета имао релевантну улогу у личној и колективној идентификацији. Такође, за млађе, новије емигранте тек ће будућност показати у ком смеру и којим интензитетом ће се етнички идентитет трансформисати пролазећи кроз све културне и друге идентификационе фазе у животу појединца и групе. И потомство пролази сличан пут. За нове генерације првих досељеника говори се да су Канађани српског порекла. То значи да су они рођени у Канади, растући и социјализујући се у

тој средини прихватили је као свој домицил. У том правцу дуални етнички идентитет постаје неком врстом обрасца између стварног и имагинарног. Потомци исељеника трећег таласа — деца углавном предшколског и школског узраста — тек улазе у фазе упознавања са општим и посебним светом етничитета. Неки међу њима су провели рано детињство у југословенској домицилној средини. За њих тек предстоји својеврстан пут у схватању и трагању за својим и групним етничким идентитетом. Они су још увек на раскршћу својих првих знања стечених у породици и онога што их обавезује и отвара им врата у упознавању новог света канадске средине.

3. Ка комплементарном значењу и значају етничког идентитета код исељеника

Да би се схватила улога етничког идентитета код српских исељеника и њихових потомака, издвојена је група показатеља (први круг) и фактори (други круг) који рефлектују своје утицаје на структуру етничких показатеља, постајући и сами део њих, утапајући се у својеврсну целину.

EI — етнички идентитет
EP — етнички показатељи
F — фактори

Елементи етничких показатеља као знаци издвојени из означених подсистема представљају симболе у етничком идентитетском пољу. Ти показатељи нису само пуко пресликавање онога што треба да представљају већ имају и асоцијативну моћ да мобилишу, манипулишу и успоставе корелацију између мисли, слике и речи у свести појединца и групе који се помоћу њих препознају,

здружују, поистовећују. Због тога показатељи упућују на такав садржај који је заснован на искуству у различитим контекстима, али и у имагинарном виђењу недоживљеног или препричаног. Ако се тако протумаче етничке одлике, утврђује се њихова вишезначност, а она управо даје предност симболима. Овај став поткрепићу и мишљењем А. Петерсон да је етнички идентитет моћан феномен; на афективном нивоу — у правцу мистерије и несвесног, на нивоу стратегије кад се њиме свесно манипулише.⁹¹

Из скупа показатеља у оквиру етничког идентитетског поља издвојено је осам контролних узорака. Анализа показатеља концентрисана је на оно што је засновано на искуствима у животу исељеника и оно што је научно утврђено. Концепција је захтевала да се одреде основни параметри и релације у приказивању наведених етничких показатеља.

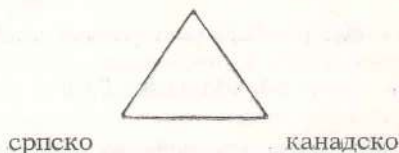
Емотивно/сазнајно

Заједничко-исто/различито

Етнички показатељи као конститутивни елементи у културном/етничком омеђавању посматрају се на релацији комуникацијске тријаде:

исељеничко (српско + канадско)

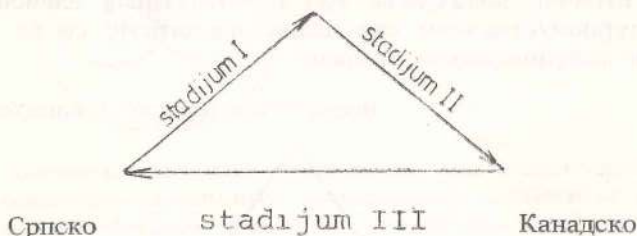
⁹¹ A. Peterson Royce, *Ethnic identity: Strategies of diversity*, Bloomington 1982, Introduction, 1.

Објективно деловање и процеси симболизације се икажују не само у простору и времену већ и у друштвеном контексту (прелаз из једне културе у другу-е и повезивање различитих култура). Тако етнички показатељи пролазе свој пут од транслације, усвајања, интеграције, сегментације. На том путу између стварног и замишљеног неки се показатељи губе, други опстају или се трансформишу, итд. Етнички показатељи, повезујући време, простор и друштва пролазе кроз следеће стадијуме:

Стадијум I	транслација српских карактеристика и усвајање канадских одлика
Стадијум II	прожимање између српских и канадских карактеристика и сегментација српских одлика
Стадијум III	модификација сегментираних српских одлика и канадских карактеристика и њихови даљи преображаји

Стадијуми I, II и III представљају дуготрајан процес културних контаката — транскултурацију.⁹² Основна функција тих стадијума је да утврди културни континуитет и/или дисконтинуитет и интензитет симболизације у изграђивању, испољавању и одржавању свести о пореклу и припадности. Тако настају модели за које се верује да су показатељи културне заједничности и различитости.

Исељеничко = српско : канадско

⁹² Фернандо Орлиз употребљава термин „транскултурација“ којим се истиче реципроцитет у карактеру већине контактних ситуација. (B. Ralf Bilz, *Akulturacion, Antropologija danas*, Beograd 1972, 542.

Код исељеника првих генерација етнички идентитет је састављен из културних одлика које пролазе углавном кроз стадијуме *I* и *II* (транслација културних елемената донесених из завичаја, усвајање канадских културних елемената). Етнички идентитет код исељеничког потомства је састављен из показатеља који пролазе кроз стадијуме *II* и *III* (прожимање српских и канадских културних елемената, сегментација српских елемената, модификација српских и канадских културних система и њихова даља трансформација). Тек код будућих поколења може се говорити о стадијуму *III* у коме се из претходних транскултурних процеса изграђују модификовани идентитети, који подразумевају делимичну или потпуну сегментацију српских елемената и потпуну доминацију канадских елемената.

Наведене позиције условљавају скупове бинарних парова чији односи указују на разноврсне путеве у трагању и преобликовању етничког идентитета. Свест о пореклу и припадности и идентитетска обележја тако имају изражену моћ трансформације и флексибилан карактер у свом трајању. Попис бинарних парова обухвата следеће релације:

Прва генерација исељеника

потомство

пренесено	:	усвојено	доживљено	:	непрерађено
непрерађено	:	прерађено	прерађено	:	централно
централно	:	периферно	периферно	:	свечано
свечано	:	свакодневно	свакодневно	:	јавно
јавно	:	приватно	приватно	:	недоживљено

Сваки показатељ етничког идентитета, имајући у виду наведене контексте и стадијуме, лоциран је у оквиру бинарних парова.

Код исељеника првих генерација трагање за прошлим временом, завичајем, младошћу и пребашњим навикама оживотворује се у транслацији свих оних елемената који у неким тренуцима и на новом простору представљају репрезентативно сведочанство о постојбини. Пут који пролазе ти показатељи подразумева њихово делимично ишчезавање, селекцију или преобликовање. Број оних

пренесених-непрерађених елемената је ограничен: они су због тога вреднији, драгоценији, освећени као култна божанства. Пресађени реликти завичајне културе не подмирују све емотивне и сазнајне празнине које произлазе из целокупног сећања и памћења. Зато исељеници у реконструкцији и модификацији трагају за начинима да што верније — како верују — осликају и прикажу своју завичајну културу. Те реконструкције и комбинације са новоусвојеним елементима постају стереотипни модели, вредности у свакодневном животу исељеника. У светлу „етничких међа“ могу се конструисати искази који утврђују симболичну улогу етничких показатеља:

Они су Срби јер их етнички показатељи емотивно мобилишу и стимулишу.

Они су Срби јер се помоћу етничких показатеља препознају.

Они су Срби јер се помоћу етничких показатеља здружују и сједињују.

Они су Срби јер се помоћу етничких показатеља разликују од других.

Они су Срби јер их помоћу етничких показатеља други разликују.

Али Они су и Канађани...

То су облици натурализоване исељеничке етничке свести.

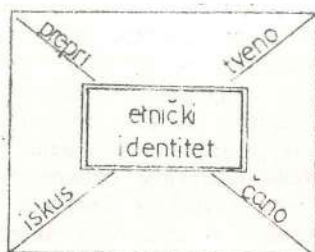
Деца српских исељеника и њихови потомци рођени су углавном у земљи имиграције њихових родитеља; она је за њих матична средина и место пребивалишта. Свест о етничкој припадности се одржава и репродукује у процесу социјализације у породици и широкој друштвеној средини. Знање и схватање о пореклу и припадности је састављено од слика и података — доживљеног и препричаног. У тим сликама се издвајају они елементи који представљају и означавају одговарајуће моделе припадништва и порекла. Тако настају или се на-

слеђују стереотипни модели етничког припадништва. Међутим, како се потомци српског порекла у различитим процесима социјализације и живота све више укључују у мозаик канадских друштвених односа, стереотипи се групишу на нове начине, али и опстају као одраз својеврсних сазнања и представа о своме — својим етносу — етносима. Комбинацијом стварног и имагинарног, у свести српских исељеника и њиховог потомства оживотворује се самосвест о етничкој заједничности и етничким коренима. И у случају потомства важи суд: етничка свест је саздана од афективних подстицаја и навика. Такође, потомци се укључују, придржавају и усвајају оне активности и ознаке које им помажу да се што успешније уклапају у српски етнички али и у канадско друштво. За њих емотивно надахнуће у откривању и испољавању етничког идентитета јесте повратак на замишљену постојбину, или на свој почетак, односно детињство, рођење. Таква путовања инспирисана су светом маште и митова са призвуком мистерије у трагању за својим идентитетом и његовим замишљеним архетипским почецима. Осим тих недокучивих осећања, етнички показатељи као симболични елементи и адекватне радње код исељеничког потомства имају улогу јавног наступа, пријема, учешћа и присуства у колективној заједници, чиме се стиче обележје етничког колективног ми-Срби упоредо са ми-Канађани. Увођење или учешће потомака у колективним скуповима локалне исељеничке заједнице се увек означава и наглашава. То укључује одређена знања и радње као што је већ наведено: говорни обрасци приликом честитања и поздрављања, играње кола, вештина у припремању неких јела и пића, познавање неких обредних поступака итд. Норме понашања и интересовања потврђују оно што је пожељно и очекивано од младе генерације потомака. За даље потомство остаје отворено питање колико ће искуствени доживљај заменити препричано и замишљено? Истраживања су показала да симболична значења етничких показатеља имају тенденцију да егзистирају само у појму, тј. називу, на пример, „слава“, „гибаница“, „опанак“ итд. или опстају као садржај приче у издвојеној форми неке наративне верзије.

Српско

Исељеничко

Канадско

Завичајно

Вишелинијска путања симболизације српских одредница и усвајање канадских елемената у изграђивању и испољавању етничког идентитета код исељеника односно усељеника, посебно код њиховог потомства, креће се у правцу дуалитета. И ту настају оне дилеме да ли говорити о кризи етничког идентитета,⁹³ о људима на „маргинама“ (што је често била парола асимилационих теорија)⁹⁴ или констатовати и закључити да је у свету савремених комуникација и сложенијих миграцијских процеса све теже и комплексније одржавати једнообразност у индивидуалној и колективној етничкој идентификацији. У разноврсним ситуацијама, околностима, историји

⁹³ О кризи идентитета се може размишљати и на овај начин, што даје неке хипотетичке оквире размишљања: „Под стварним околностима имала би да се разуме заједница чија је криза у непосредној вези са кризом личног идентитета и кризом осећања припадања. Вероватно је повезаност ових двеју криза једна од најважнијих унутрашњих а можда и несвесних побуда обнове етнизма и трагања за коренима, које поред осталог има и значење трагања за личним као и групним идентитетом, тј. идентитетом заједнице.“ (в. Stevan Maistorović. *U traganju za identitetom*, Beograd 1979, 226—227.

⁹⁴ Исељеници и њихово потомство се у неким фазама транскултурализације и животног циклуса могу означити као људи на маргинама, али при том треба бити резервисан према Парковом објашњењу маргиналног човека: „У таквом случају његов дух је посуда за топљење у коме се две различите, а може се рећи и две одбојне културе топе и потпуно или делимично спајају.“ Из претходно анализираних стадијума етничких показатеља, такве културе могу паралелно опстајати или се укрштати; посуда за топљење није неопходна. (В. Robert Park, *Kulturni konflikt i marginalni čovek*, Teorije o društvu, Druga knjiga, Beograd 1969, 896.

ским условима подстакнути субјективним и објективним компонентама, они јесу или мисле да јесу Срби и/или Канађани, Срби-Југословени и Канађани итд. Таква веровања и уверења чине део њихове свакодневице.

Етнички показатељи, с обзиром на улогу коју имају у трагању за личним и групним идентитетом код исељеника и њиховог потомства, исказују:

а) *Оглашавање против неодређености.* — Сви имају потребу и право да се идентификују и разврставају. Етнички показатељи учвршћују сигурност у постојање и опстанак своје замишљене етничке заједнице и потискују бојазан да се не буде својеврсни етнички бескућник.

б) *Успостављање сагласности односно одбојности* ка постизању наклоности и симпатија, мржње и презира. — Решења у замршеном механизму друштвених односа унеколико је могућно изнаћи, ако се постојеће супротности и комплементарности схвате као универзални модус у људском опстанку. Такве привлачне и одбојне силе учвршћују заједничност или је оспоравају.

в) *Потискивање страха да се не изгуби вера у етничку заједничност.* — Подстиче бригу да се у потомству обезбеди постојаност и сигурност веровања. Трагање за коренима, симболично комуницирање са прецима увек се враћа на циклусни континуитет рођење — живот — смрт. Из те природне бригае да се одржи и учврсти вера у културну заједничност огледа се мисионарска и трајна улога етничких показатеља.

Етнички мозаик указује на кружну путању етничких показатеља који пермутацијама и преображајима формирају епицентре ми=Срби и ми=Канађани. Међутим, уочене су и силе дејства које такву трансформисаност етничког идентитета чине још сложенијим. Српског исељеника и српски исељенички колектив не заобилазе сујета, предрасуде, ксенофобија, етнички и национални егоизам, стална трка између надређених и подређених у етничкој хијерархији, с циљем покретања одређених механизма у потискивању инфериорности и сталном борбом за самопотврђивањем. То упућује на разноврсне факторе који указују на велику моћ анимације етничког идентитета. Због тих фактора и помоћу њих, етнички идентитет Срба у Канади је променљива категорија подлож-

на постојању, изграђивању, ишчежавању и реанимацији (у једном бесконачном смењивању). Лице етничности српских исељеника у канадској имигрантској средини се показује онаквим какво је тренутно или трајно расположење у групном зближавању, односно одвајању. Оријентир такође путање су обично акције које најјасније сигнализирају тренутке усхићености етничношћу или њихово понижање. Те акције су: солидарност и конфликтности у различитим ситуацијама. Солидарност⁹⁵ у помагању и подржавању јединства етничке воље је емотивни вентил и етничко оруђе у потврђивању колективног сједињавања или у подстицању вере у такво јединство. Конфликтности у акцијама могу да утичу у супротном правцу чији је коначни резултат ипак потврда постојања етничке целине.⁹⁶

Етнички идентитет исељеника и њиховог потомства огледа се у свакодневној пракси и у ономе што се сматра *raison d'être*: оно што се чини и оно што је пожељно да се чини. То се остварује кроз етничку свест и путем етничких стратегија. За оне који су у сталном сучељавању са етнички хетерогеним друштвом важно је изградити таква средства која ће у сваком тренутку моћи да послуже као заштитник или пропагатор српске баштине и канадске националне свести. У таквом појашњавању често и грубом омеђавању назире се и култни карактер у етничким стратегијама. То обелодањује и учвршћује позиције етничких идеологија.⁹⁷ У тематском контексту етничке/националне идеологије се крећу на

---

⁹⁵ Велики је списак акција које су поред свог примарног циља имале и улогу у етничкој хомогенизацији, на пример материјална и морална помоћ у ратовима. У новије време Срби у Канади солидарно су се придружили хуманитарним акцијама у земљи матици: новчани прилози настрадалим у земљотресу копаоничких крајева; за изградњу храма Св. Саве у Београду; за изградњу споменика, спомен-обележја, подршка и заштита националних права и опстанка Срба и Црногораца на Косову, итд.

⁹⁶ Треба подсетити на још увек присутне конфликте у оквиру Српске православне цркве у Канади, као и на идеолошке сукобе у оквиру српске енклаве у канадској имигрантској средини.

⁹⁷ Glaser Daniel, *Dynamics of Ethnic Identification*, American Sociological Review, vol. 23, No. 1, New York 1958, 32.

релацији српско — југословенско — канадско. У почетку истраживања информатори су се декларисали према етничкој припадности односно опредељености (видети табелу 1). Како је пружена слободна могућност избора у опредељивању и рангирању, назначене категорије су често имале и допунске атрибуте, чиме су наглашавани прецизност и искључивост у изјашњавању: „Ја сам прави Србин“; „Ја сам прави Канађанин“; „Ја сам у души Србин и канадски грађанин“ итд. Све те варијације често произлазе из начина и интензитета деловања одређених фактора (политике, масмедија, религије итд.). Етничка свест како појединца — исељеника тако колективне заједнице се поткрепљује тактичким средствима етничких идеологија мање у функцији изражавања супериорности већ више у самобитности и опстанку. Генеа је показала да су друштвена збивања: ратови, несреће, кризе, економске кризе, немири итд. подстакли етничку идеологизацију у српској локалној заједници канадске средине. Шта рећи за потомство? Њихова етничка свест се изражава у већој или мањој мери дуалитетом етничких особености (подразумева праћење интензитета симболизације српске баштине). Друга генерација исељеника, сходно правилима, узорима и одликама, преузима и изграђује идеје и сазнања о ономе шта би требало да јесу и што јесу. Истраживања су показала да су код њих заступљене тенденције дуалних етничких идеологизација у односу са нацијом у којој живе и етносом/нацијом порекла.

*
*   *
*

Етнички идентитет, са свим својим одликама, од стандардизованих показатеља (знакова и симбола) до сила дејства — фактора, од стратегије до идеологије, од емоција до конвенција, остаје на пиједесталу у друштвеном општењу српске исељеничке популације у Канади. Његова улога се испољава не само у неговању и очувању завичајне културе порекла већ и у способности да на основама културних контаката изграђује модел *исељеничке баштине*. Тако настаје и опстаје *исељенички стил живљења*.

ИСЕЉЕНИЧКИ ПОРТРЕТ

Досадашњи записи не заокружују животописе српског исељеништва и њиховог потомства у Канади. Научни проблем, његове етничке и шире друштвене димензије остају отворени за нова истраживања која треба да прошире и даље прате појаве миграције, етницитета, културе итд.

Исељеништво српског порекла представља посебну и разноврсну популациону категорију по својим генетичким и етничким својствима, миграцијским процесима (емиграције-имиграције), друштвеном положају и улози у канадској средини. Говорити о људима који живе с оне стране Океана, значило је и упознати их и саставити опште скице о Канади као дуготрајној имиграцијској оази, етничкој и културној „радионици“, домовини случајних намерника, избеглица или оних у потрази за послом и успехом. И поред неких заједничких одлика као имиграцијска земља (у односу на САД, Аустралију и земље Западне Европе), Канада је имала оригиналан пут у привредном и друштвеном развоју, политичком и државном конституисању, што је кулминирало озваничењем мултикултурне политике.

У такав оквир је урамљена слика која представља индивидуалне и групне портрете са колажима исељеничке животне свакодневице освенчене сећањима из прошлости и жељама и бригама усмереним према будућности. Животне приче старих и младих, жена и мушкараца, радника и менаџера, успешних у стварању богатства и

оних у вечитој потрази за њим осликавају исељенички пејзаж који се потхрањује стално присутним лајт-мотивом: општење, кретање и сврставање. Објективно, са становишта истраживања, али и субјективно, са становишта исељеничке самосвести и етике, уочавају се разноврсни облици друштвеног општења — окупљања, груписања, поистовећивања, удруживања и разликовања исељеника и њихових потомака, што на одређеном нивоу указује на многе специфичне реалности у интеграцијским и дезинтеграцијским процесима српске етнозаједнице. Тако концептиран мозаик обухвата поделу према:

а) *периодичности* — то су стари исељеници прве генерације првих таласа досељавања и нови емигранти који су у Канаду дошли последњих деценија;

б) *узрочности исељавања* која подразумева, по правилу, економску и политичку емиграцију;

в) *генерацијској структури* — у оквиру историјског континуитета ових миграцијских процеса заступљена је вишегенерацијска поларизација различитих таласа досељавања: друга и делимично трећа генерација емиграната првих таласа досељавања рођених у Канади и потомака исељеника новијих таласа досељавања, међу којима има и оних рођених у Југославији;

г) *социјално-економској структури исељеника*, што подразумева разврставање исељеника с обзиром на образовање, врсте професија, материјално-економски положај. Уобичајена је подела на елитни слој и, како се у исељеничком жаргону употребљава израз, „наш обичан свет“;

д) *регионалном, завичајном пореклу* — у свакодневној комуникацији исељеници се сврставају и групишу као Србијанци, Шумадинци, Личани, Кордунаши, Нишлије, Београђани итд.

б) *идеолошком опредељивању* — овај облик разврставања и разликовања исељеника и њихових потомака најчешће подразумева оне који подржавају садашње политичко уређење матичне средине — Југославије, односно њихове политичкоидеолошке противнике.

И поред бројних и хетерогених енклава унутар српске популације, идентификационо ткиво исељеника и њихових потомака је етнички ентитет. У том контексту мо-

же се говорити о заједничности, етничности — кроз њихову практичну и симболичну призму као етнозаједнице. То је оно што их стварно и замишљено одржава заједно.

Конечно, општење, кретање и сврставање даје могућности стварања неких универзалних погледа који указују на одређене општељудске вредности и тежње. Због тога живот српских исељеника и њихове судбине у сусрету различитих светова не садрже посебности и ексклузивитете којима би се битно разликовали од других етничких и миграцијских процеса широм света. У дубини људске егзистенције је сврставање са ближњима и повратак првобитном прохујалом; у сржи људске егзистенције је кретање у потрази за правим домом и повратак (стваран или замишљен) у првобитни дом. У том вечитом путовању и трагању ка сигурности и срећи, људи носе своје мисли у коферима, чувају успомене у шкрињама, прилогабавајући се свакодневици живљења и новом дану.

SERBS IN CANADA

Migrations in the past times have had effects on spiritual survival and substantiating unity of mankind, but also on emphasizing differences and contrasts among the people. Always in quest for the familiar in contacts with the other, foreign, extraneous, population movement have helped achieve balance in communications. Several motives have determined the direction and goals of studying Serbian immigrants in Canada (Ontario Province), and specifically, the problem of their own and their descendents' ethnic identity:

1. There are but scarce and dispersed information, written and classified data particularly lacking, on Serbian immigrant population in Canada. Available information is insufficient to create a clear picture of immigrants' and their descendents' life styles both in the past and in the present. Still, investigations in Canada have proven that the population in question is not at all insignificant irrelevant of the category it falls into: early individual immigrants, straying travellers, groups of organized emigrants or Serbian settlements on Canadian territory.

2. Canada is the country with territories, complex ethnic and cultural composition. As such, like the U.S.A. and Australia, it represents an important immigrant enclave and multicultural environment. The case of Canada is important from one other point of view as well. Namely, its multicultural reality has greatly influenced its official multicultural policy (especially from 1970s onwards).

3. Finally, bearing the properties of immigration in mind, a relevant question remains: What are the effects of communicational mechanisms in both bringing together and differentiating immigrants and their descendants by means of ethnic identification processes?

This book is the result of investigations conducted in the Ontario Province (Toronto, Windsor, London, St. Thomas) during 1984. In addition to oral sources, written ones, such as archival documents, statistical data, immigrant press and other publications and scientific literature were also used.

At the very beginning of the book the author has listed and defined notions and terminology used. Thus, for example, as defined in this book, an emigrant/immigrant is a person who has departed from his native soil and sociocultural environment and settled for a longer duration of time, often for ever, in a foreign country. The notion of ethnic identity is defined, again, as a category consisting of a cluster of recognizable elements that may be singled out as specific signifiers pertaining to a particular culture: territory, language, customs, diet, elements of folklore (legends), beliefs etc. In time, because of being constantly exposed to change, these cultural items are more and more deprived of their original form; however, what is constant is the belief, as stated by the informants, that they are, as symbols, bearing the meaning of belonging to a particular group aware of its common origin and likeness. These items become symbols in the process of acquiring emotionally precipitated experiences as images of origin and affiliation; they draw their meaning such as significant features only through cultural contacts. Elements of ethnic identity are composed of signs and symbols (always in relations descendants-ancestors, own-foreign).

In further chapters immigrants' past and present dossiers are opened up. Immigrants' chronicles record that from the earliest times (beginning of the twentieth century) it was the young men, mainly from poor villages in Lika, Kordun, Sumadija, and southeastern Serbia, who settled in Canada, in search of work and earnings, and in an attempt to make their dream about better life and affluence come true. These individuals went to the far away regions, to Alberta, Saskatche-

wan, British Columbia, Manitoba and to the industrial centers in Ontario. Canada was also a refuge to all those in quest of success, broader insights or a change in life. Such retrospectives reveal various migratory waves of Serbian immigrants which differed one from the other in gender, age, social and economic structure. The immigrant present offers its own life stories which paint the immigrant portrait. That is the reason why the analysis encompasses the study of demographic characteristics of Serbian population in Canada, familial life properties, and the organization of social life. Basic components which are responsible for establishing particular rhythm into immigrants' life are studied in process: how are they building up, shaping and changing social relations in family, local immigrant environment and broader Canadian society.

As the whole study is dedicated to Serbian ethnicity in Canada, the problem of ethnical identity seems to be an appropriate framework for investigating how immigrants and their descendants use ethnic symbols to delineate members of the in-group from the outsiders in a multicultural setting. In order to comprehend the role of ethnic identity in the lives of the first, second and partially third generation of immigrants, the analysis first focused on the interpretation of ethnic indicators as symbols (eight standardized ones: language, name, elements of material culture, food and drinks, personages and events from the past, music, customs — the *slava*, i.e. family feast for its patron saint, and moral attributes as stereotypes in behavior). Ethnic indicators-symbols, their elements and the subsystems they are grouped into, are not just the result of mere copying of what they should represent, but they have the stimulating power to mobilize and establish correlations between ideas, images and words in the mind and behavior of individuals and groups. Such symbolic content is based on experience, but also on imaginary visions of inexperienced but adopted from someone else's experience. Ethnic symbols are analyzed within the communicational triad: Serbian-homeland, Canadian and immigrant (Serbian-Canadian).

Processes of symbolization are expressed not only in time and space but also in social relation. Thus, ethnical indicators pass through several stages of development: translation of Serbian

elements and adoption of the Canadian ones (first stage), permeation of Serbian and Canadian elements and segmentation of the Serbian ones (second stage), and modification and further transformation of Serbian-Canadian elements (third stage). For example, in the structure of speech patterns borrowing from the English language system are added to Serbian language substrate, so that in the further process of segmentation Serbian language system is singled out as a survival at the sacred level. Other ethnic indicators pass through similar symbolization process: name, customs, food, costume, etc. Some symbols are lost in the process, others survive and in combination with the new ones change further on. The analysis has proven that among the first generation ethnic identity consists of cultural elements which are mainly passing through the first or second stage (translation, adoption, permeation, segmentation). At the manifest level such ethnic symbols are used as instructions for what should be done and how one should behave so that Serbian identity would be preserved in multiethnic milieu. At the same time, these symbols emotionally feed desires to learn and express such identity. The function of all this is to secure self-assertion, because such homeland niche represents refuge and prevents an immigrant from becoming an ethnic homeless person, deprived of the comfort of belonging to a familiar group.

Immigrants of the second generation experience a different kind of ethnic identity. Indicators that compose their identity are mainly in the second and third stage of development (permeation, segmentation, modification and further transformation). Serbian immigrants' children were mainly born in their parents' new home; it is their homeland and their country of residence. Their ethnic consciousness is maintained and reproduced through the processes of socialization both in their Serbian home and in broader Canadian society. While the first generation immigrants build their identity on the first hand experience and on tradition, their descendents create their notions of their ethnic origin and belonging on legends, imaginary visions and experienced episodes in the immigrant environment. However, since the descendents of Serbian origin are more and more integrated into Canadian society, by means of various socializing processes,

their identification features and notions about their own ethnicity are grouped in novel ways. The statement that ethnic awareness is made of affective stimuli and habits is true for them as well. For the second generation ethnic symbols, besides arousing feelings, are used in public performances to confirm presence and participation in a local immigrant community. In such a way they realize their double identity: we-Serbs and we-Canadians. Yet, is it still possible to talk about double identity if the awareness of ethnic origin is on the wane? The answer is positive because the majority of the second or third generation immigrants does not reject its roots but readily identifies itself with it.

Besides ethnic indicators, a group of factors which effects the structure of indicators, thus themselves becoming a part of its structure imbued into the specific identification entity, such as politics, religion, mass media, educational system, age, spatial distance (between home and foreign land), time spent in Canada, are also singled out in this book. Various factors have power to animate ethnic identity. Because of these factors and through them, Serbian ethnic identity in Canada is a changing category, infinitively liable to various states and processes: existence, expansion, disappearance, revival. The state of Serbian ethnicity in Canada depends upon the temporary or ever-present attitude of the group to either favouring their uniqueness and closeness or, on the contrary, establishing distance. Orientations of the kind are often the best possible indicators of existing attitudes: whether the immigrants are enthusiastic about their ethnicity or indifferent towards it. Actions of solidarity of confrontation in different situations are their expression. Activating particular mechanisms in suppressing inferiority in constant struggle for self-assertion include definite ideas and forms of behavior: ethnic egoism, xenophobia, vanity, prejudices etc.

Ethnic identity with all its features, including standardized indicators-symbols, the power of action, factors, strategies and ideology, emotions and conventions, is highly valued in Serbian immigrant population social communication. Its role is expressed not only in nourishing and preserving homeland culture but also in the ability to built models of immigrant tradition and life styles on the basis of cultural contacts.

СКРАБЕНИЦЕ

ЦШО црквено-школска општина

КСС Коло српских сестара

СНП Српски напредни покрет

ЈКУ Југословенско-канадско удружење

БИБЛИОГРАФИЈА

НЕОБЈАВЉЕНА ГРАБА

Архивска граба — Архив Југославије

Фонд Централног пресбирија — ЦПБ (38)

Фонд Министарства рада DXXVI, 1947

Фонд Министарства унутрашњих послова (14)

Граба из матичних књига
венчаних и рођених

Marriage register, Record of marriage from 1955—1981,
crkveno-školska opština »Sveti Sava«, Toronto.

Протокол венчаних 1973—83, црквено-школска општина Лон-
дон.

ОБЈАВЉЕНА ГРАБА

Штампа и периодика

„Правда“, *Toronto*

„Слободна реч“, *Питсбург*

»Jedinstvo«, *Toronto*

»Naše novine«, *Toronto*

„Глас канадских Срба“, *Орган српске народне одбране*
у *Канади, Торонто, Онтарио*

Windsor Star, Windsor.

„Радничке новине“, *Београд*

„Гласник Српске православне цркве Св. Сава,
Toronto.

Српски гласник, часопис за историју, спорт
и разоноду, *Toronto.*

Naš kalendar, Toronto 1955.

**ПОСЕБНО ОБЈАВЉЕНА ГРАБА
— ИСЕЉЕНИЧКЕ ПУБЛИКАЦИЈЕ**

Catalogue, *The first Exhibition of Serbian Pioneer Museum*, Windsor, Ontario 1975.

Ethnic Origin, Population, Census of Canada 1981, Statistics Canada, 1—5, 1981.

Двадесет пет година од оснивања Српске православне цркве „Св. Сава“ у Торонту, Торонто 1980.

Гласник Српске православне цркве Св. Никола, Хамилтон.

Споменица двадесетпетогодишњице оснивања црквено-школске општине „Светог великомученика Георгија“, Ниагара Фолс, Онтарио 1978.

Споменица Кола српских сестара „Књегиње Јелене“ 1938—1963, Виндзор 1963.

Споменица Српске народне одбране, Хамилтон 1971.

Споменица Кола Српских сестара „Краљица Александра“ у Торонту, поводом тридесетпетогодишњице 1941—1976, Торонто, Онтарио 1976.

Српска православна црквено-школска општина цркве „Грачаница“ у Виндзору, Онтарио, Канада, поводом двадесетпетогодишњице 1952—1977, Виндзор 1978.

Српска православна црква „Св. Тројице“, у спомен освећења храма и дома, Монреал 1964.

У спомен десетогодишњице од освећења српске православне цркве „Св. оца Николе“ у Хамилтону, Канада 1975.

ЛИТЕРАТУРА

- Adorno Teodor, *Filozofska terminologija*, Sarajevo 1986.
- Anderson A. and Frideres J., *Ethnicity in Canada, Theoretical Perspectives*, Canada 1981.
- Bandić Dušan, *Etnos, Kultura*, бр. 62—63, Beograd 1983.
- Barth Fredrik, *Ethnic Groups and Boundaries, The Social Organization of Culture Difference*, Boston 1969.
- Bilz Ralf, *Akulturacija, Antropologija danas*, Beograd 1972.
- Breton Raymond, *The Production and Allocation of Symbolic Resources: An Analysis of the Linguistic and Ethnocultural Fields in Canada*, *The Canadian Review of Sociology and Anthropology*, Canada, 1984.
- Бромлей И., *Этнос и этнография*, Москва 1973, 22.
- Cafik Norman, *Fédéralisme, Groupes, Multiculturels et Unité Canadienne, Unity within Diversity, Proceedings of a Multicultural Conference on Canadian Unity*, Toronto 1978.
- Canadian Families: Ethnic Variations* (ed. Ishwaran K.), Canada 1980.
- Цветић Бранко, *Исељеништво као друштвена појава и његов значај за нашу земљу*, Београд 1975.
- Саџић Томо, *Kako smo uspostavili naš narodni demokratski pokret u Kanadi*, *Naš kalendar*, Toronto 1958.
- Čizmić Ivan i Mikačić Vesna, *Neki suvremeni problemi iseljeništa iz SR Hrvatske*, *Teme o iseljeništvu*, I deo, Sveska 1, Centar za istraživanja migracija, Zagreb 1971.
- Čizmić Ivan i Mikačić Vesna, *Neki suvremeni problemi iseljeništa iz SR Hrvatske*, *Teme o iseljeništvu*, II deo, Sveska 1, Centar za istraživanja migracija, Zagreb 1974.
- Deslauries Omer, *Le Multiculturalisme et les Franco-Ontariens, Unity within Diversity, Proceedings of a Multicultural Conference on Canadian unity*, Toronto 1978.

- Dirkem Emil, *Elementarni oblici religijskog života*, Beograd 1982.
- Dorotić Danilo, *Osvrt na jugoslovenske iseljenike profesore na Kanadskim univerzitetima i na njihov stav prema Jugoslaviji*, Iseljeništvo naroda i narodnosti Jugoslavije, Zavod za migracije i narodnosti, Zagreb 1978.
- Dorđević Toma, *Teorija informacija. Teorija masovnih komunikacija*, Beograd 1979.
- Elliot Jean, *Canadian Immigration: Historical Assessment, Two Nations, Many Cultures. Ethnic groups in Canada*, Canada 1979.
- Elliot Jean, *Introduction, Two Nations, Many Cultures*, Canada 1979.
- Epstein L. A., *Three Studies in Ethnicity*, London 1978.
- Eterović Adam, *Dalmatinske i crnogorske zajednice na zapadu i jugu*, Iseljeništvo naroda i narodnosti Jugoslavije, Zavod za migracije i narodnosti, Zagreb 1978.
- Federal Cultural Policy Review Committee, Canada 1982.
- Фурсова Л. Н., *Иммиграция и национальное развитие Канады*, Москва 1975.
- Genep Van Arnold, *The rites of passage*, Chicago University Press, 1972.
- Genorio Rado, *Prostorni vidovi našeg iseljeništva u Kanadi — Poseban osvrt na iseljeništvo iz SR Srbije*, Međunarodni problemi, 3—4, Beograd 1983.
- Glaser Daniel, *Dynamics of Ethnic Identification*, American Sociological Review, vol. 23, no. 1., New York 1958.
- Glazer Nathan, *Ethnic Dilemmas 1964—1982*, Harvard University Press, USA 1983.
- Golder Zlata, *Odgaj i obrazovanje dece useljenika: etnicitet i integracija — kanadska perspektiva*, Iseljeništvo naroda i narodnosti Jugoslavije, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb 1978.
- Grant Georg, *Technology and Empire*, Toronto 1969.
- Гречић Владимир, *Нужност интердисциплинарне сарадње у области изучавања спољних миграција радне снаге*, Научни преглед, 2, Београд, 1976.
- Hegel, *Nauka logike* 2, Beograd 1987.
- Heršak Emil, *Doseljavanje jugoslovenskih građana u Kanadu u 1978*, Migracije, godište VIII, 11, Zagreb 1979.
- Iseljeništvo naroda i narodnosti Jugoslavije, Zavod za migracije i narodnosti, Zagreb 1978.
- Историја српског народа, VI-1, Београд 1983.
- Jackson H. Robert, *Jurisprudence and Multi-ethnic States*, preliminarни текст саопштења одржаног на International Congress of Anthropological and Ethnological Sciences, Zagreb 24—31 jul 1988.
- Jončić Koča, *Izučavanje srpskog iseljeništva u SAD i Kanadi i njegovih veza sa starim zavičajem*, Međunarodni problemi, 3—4, Beograd 1982.
- Jugoslovenski dobrovoljci 1914—1918. Zbornik dokumenata (priredio: Никола Поповић), Beograd 1980.

- Jugoslovenski napredni pokret u SAD i Kanadi 1935—1945*, Toronto 1983.
- Kalbach Warren, *Growth and Distribution of Canada's Ethnic Populations 1871—1971*, The Canadian Ethnic Mosaic, Canada 1978.
- Kalve Žan Luj, *Rolan Bart*, Beograd 1976.
- Косиер Љубомир, *Срби, Хрвати и Словенци у Америци*, Београд 1926.
- Lič Edmund, *Kultura i komunikacija*, Beograd 1983.
- Мајсторовић Стеван, *У трагању за идентитетом*, Београд 1979.
- Марковић Олга, *Досељавање Срба у Канаду и њихова активност*, Windsor, Канада 1965.
- Међународни проблеми, 3—4, Институт за међународну политику и привреду, Београд 1982.
- Millett David, *Religions Identity, The non-Official Languages and Minority Churches, Two Nations, Many Cultures*, Canada 1979.
- Младеновић Марко, *Увод у социологију породице*, Београд 1969.
- Moodley Kogila, *Multiculturalism as Ideology, Ethnic and Racial Studies*, Volume 6, Canada 1983.
- Morton Weinfeld, *Myth and Reality in the Canadian Mosaic: »Affectiv Ethnicity«*, Canadian Ethnic Studies, XIII, 3, Canada 1981.
- Новковић Богдан, *Американизација наших исељеника*, Летопис, Матице српске, Нови Сад 1928.
- Ontario Ministry of Education, *A Catalog of Video Resources*, Ontario 1983.
- Park Robert, *Kulturni konflikt i marginalni čovek*, Теорије о друштву, Друга knjiga, Beograd 1969.
- Поповић Михајло, *Проблеми друштвене структуре*, Београд 1974.
- Правна енциклопедија*, Београд 1979.
- Richmond H. Anthony, *Canadian Immigration: Recent Developments and Future Prospects*, The Canadian Ethnic Mosaic, Toronto 1978.
- Rihtman-Auguštin Dunja, *Etnos kao proces*, Zbornik 1. Kongres Jugoslovenskih etnologov in folkloristov, Rogaška Slatina, 1983.
- Royce Peterson A., *Ethnic Identity: Strategies of Diversity*, Bloomington 1982.
- Schermerhorn A. R., *Comparative Ethnic Relations: A Framework for Theory and Research*, New York 1970.
- Shibutani Tamotsu and Kwan M. Kian, *Ethnic Stratification*, USA, 1965.
- Синдикални покрет, том I, Београд 1962.
- Слепчевић Перо, *Срби у Америци*, Женева, 1917.
- Smith D. Anthony, *The Ethnic Origins of Nations*, USA, 1987.
- Социолошки лексикон, Београд 1982.

- Станојевић Ст., *Народна енциклопедија*, књига II, Загреб 1928/1929.
- Сурдучки Милан, *Српскохрватски и енглески у контакту*, Матица српска, Нови Сад 1978.
- The Canadian Ethnic Mosaic. A Quest for Identity* (ed. Driedger Leo), Canada 1978.
- Томовић Владислав, *Број и друштвени положај наших исељеника у Канади*, Исељеништво народа и народности Југославије, Завод за миграције и народности, Загреб 1978.
- Томовић Владислав, Срби у Канади, Међународни проблеми, 3—4, Београд, 1983.
- Two Nations, Many Cultures. Ethnic Groups in Canada* (ed. Elliot L. Jean), Canada 1979.
- Unity within Diversity, Proceedings on Canadian Unity held in Toronto, April 21—22, 1978.
- Вебер Макс, *Привреда и друштво*, I том, Београд 1976.
- Влаховић Петар, *Народи и етничке заједнице света*, Београд 1984.
- Willox Paul, *The Capital Crisis and Labour, Perspectives on the Dynamics of Working-Class Consciousness in Canada* Uppsala 1980.
- Zielinski-Posern Aleksander, *Tradycja a Etniczność-Przegląd kultury Polonii amerykańskiej*, Wrocław-Warszawa—Kraków—Gdańsk—Łódź 1982.
- Zimel Georg, *Sociologija društvenosti, Teorije o društvu*, knjiga I, Beograd, 1969.

ТАБЕЛЕ

У току истраживања разговарала сам са приближно сто педесет исељеника и њихових потомака. Интервјуе уз коришћење упитника, спровела сам међу сто тридесет и једним исељеником. Многи информатори нису давали потпуне одговоре на сва постављена питања; због тога је уочљива неуједначеност у броју одговора (видети табеларне приказе).

ТАБЕЛА 1

Укупно испитано исељеника прве генерације (I, II, III талас)	93
Укупно испитано потомака исељеника друге генерације	38

I талас		II талас		III талас	
I генер.	II генер.	I генер.	II генер.	I генер.	II генер.
23	15	40	13	30	10
Укупно: 38		53		40	

Декларисаност према етничкој и националној припадности*

Од укупно 93 испитаника исељеника прве генерације, 51 исељеник се декларисао према етничкој и националној припадности.

I генерација	Србин	40	II генерација	Канађани	8
	Србин и Југословен	6		Србин и Канађанин	30
	Југословен	5			

* Објашњење:

- 1) Један број испитаника није одговорио на постављено питање
- 2) Исељеници су се декларисали на основу: а) осећања и свести о свом пореклу и припадности, б) идео-

ТАБЕЛА 2

Испитано:	93
Прва генерација:	86

2.1. МЕСТО РОБЕЊА:

Војводина	12
Ужа Србија	28
Косово и Метохија	1
Македонија	6
Црна Гора	5
Хрватска	28
Словенија	
БиХ	5
Иностранство	1
Укупно:	86

Друга генерација: 38

МЕСТО РОБЕЊА:

Југославија	5
Канада	33
Укупно:	38

2.2. ПОРЕКЛО ПРВЕ ГЕНЕРАЦИЈЕ:

село	54
прац:	32
укупно:	86

лошког опредељења. Један број исељеника је нагла-
сио да се осећа искључиво припадником српске од-
носно југословенске нације. Дилеме и проблеми ве-
зани за декларисање исељеника на основу етничке
припадности и порекла се могу разумети и разјас-
нити у даљој анализи исељеничке средине и анали-
зи етничких показатеља.

ТАБЕЛА 3

Испитано: 93
 Број одговора: 89

ГОДИНА РОБЕЊА, ПРВА ГЕНЕРАЦИЈА

	М.	Ж.	Укупно
До 1990	18	—	18
1910—1920	11	3	14
1920—1930	26	5	31
1930—1940	4	7	11
1940—1950	6	5	11
1950—1960	2	2	4
Укупно:	67	22	89

ТАБЕЛА 4

Испитано: 93
 Број одговора: 87

4.1. СТЕПЕН ОБРАЗОВАЊА

Прва генерација

	Основна школа	Средња школа	Факултет	Укупно
I талас досељеника	15	3	—	18
II талас досељеника	17	18	7	42
III талас досељеника	7	12	8	27
				87

Укупан број деце испитаних емиграната: 136**
 Број одговора: 65

4.2. СТЕПЕН ОБРАЗОВАЊА

Друга генерација

	Основна школа	Средња школа	Факултет	Укупно
I талас	6	5	8	19
II талас	7	18	21	46
				65

** Од укупног броја 136 деце исељеника, 38 потомака исељеника је испитано, а подаци о осталим потомцима су добијени од њихових родитеља.

ТАБЕЛА 5

Испитано: 93
 Број одговора: 56
 Број одговора: 87

ЗАНИМАЊЕ ПРЕ ДОЛАСКА У КАНАДУ
 ЗАНИМАЊЕ У КАНАДИ

Прва генерација (I, II, III, талас)

Занимање	Пре			Сада		
	М.	Ж.	Укупно	М.	Ж.	Укупно
Радник у индустрији	18	2	20	14	6	20
Приватна делатност- занатлија, менаџер, угоститељ, хотелијер	5	—	5	27	—	27
Пољопривредник	—	—	—	2	—	2
Друштвено-државна служба (чиновник)	7	2	9	4	3	7
Домаћице	—	10	10	—	6	6
Пензионери	—	—	—	16	1	17
Просветни радник (наставник, про- фесор универзитета)	3	—	3	4	—	4
Здравствени радник	1	—	1	1	—	1
Радник у стамбено- комуналној делатности	—	—	—	3	—	3
Ученик, студент	3	5	8	—	—	—

ТАБЕЛА 6

Испитано: 93

Број одговора: 87

ЗАНИМАЊЕ И ГОДИНА ДОЛАСКА У КАНАДУ

Занимање	Пре 1917.	1918 1944.	1945 1954.	1955 1964.	1965 1984.
Незапослен	—	—	—	—	2
Радник у индустрији	—	—	9	3	8
Приватна делатност	—	7	9	5	6
Пољопривредни радник	—	—	2	—	—
Друштвено-државна служба	—	—	—	2	5
Домаћица	—	—	—	3	3
Пензионер	—	11	6	—	—
Здравствено-обра- зовни радници	—	—	—	—	2
Здравствени радник	—	—	—	—	1
Радник у стамбено- комуналној делатности	—	—	3	—	—

ТАБЕЛА 7

Испитано: 93

Број одговора: 76

Укупан број деце испитаних емиграната: 136

ЗАНИМАЊЕ ДЕЦЕ ЕМИГРАНАТА

Друга генерација

	Радник у индустрији	Приватна делатност	Пољопривредни радика	Јавна државна служба	Домаћица	Научно образовно	Здравствени радика	Студент ученик
Деца емиграната која живе у Канади од 1928	—	6	—	3	2	5	2	1
Деца емиграната који живе у Канади од 1947.	7	2	—	4	6	4	4	19
Деца емиграната који живе у Канади од 1969	2	—	—	—	1	1	—	17
Укупно:	9	8	—	7	9	10	6	37

Радници у индустрији: три инжењера и 6 КВ радника

Јавно-државна служба: службеници у разним канадским фирмама (два правника, већина је са завршеним средњим школама или курсевима)

Научно-образовни рад: професори универзитета, наставници у школама (социолози, филозофи, филолог...)

Студенти/ученици:

26

11

ТАБЕЛА 8

Испитано: 93, прва генерација
Број одговора: 77

СТРУКТУРА ПОРОДИЦЕ:

нема породицу	2
има жену/мужа (брачна заједница без деце)	12
има жену и децу (нуклеарна породица)	63
Проширена породица	
има унуке	19
има родитеље	5
има брата/сестру (њихове породице)	9
има тетку/стрица	1
разведених:	5
удовац/удовица	2
Просечан број чланова породице (заједничко домаћинство)	4
Просечан број деце	2

ТАБЕЛА 9

Састав породице исељеника и њихових потомака на основу
етничког порекла супружника

Прва генерација (I, II, III талас)	68
Друга генерација (I и II талас)	38
Укупно:	106

9.1. ЕТНИЧКИ САСТАВ ПОРОДИЦЕ
ПРВЕ ГЕНЕРАЦИЈЕ

68

	Етнички мешовити бракови		Етнички ендо- гамни бракови — српског по- рекла
	југословенски мешовити бракови	супружници различитог држављанства	
I талас	2	4	12
II талас	3	10	15
III талас	5	0	17
Укупно:	10	14	44

9.2. ЕТНИЧКИ САСТАВ ПОРОДИЦЕ ДРУГЕ ГЕНЕРАЦИЈЕ 38

	Етнички мешовити бракови		Етнички ендогамни бракови
	југословенски мешовити бракови	супружници различитог држављанства	
I талас	0	13	1
II талас	2	17	5
Укупно:	2	30	6

ТАБЕЛА 10

Испитано: 93
Број одговора: 50

РОДИТЕЉИ ПРИЧАЈУ СВОЈОЈ ДЕЦИ:

	Да	Не	Укупно
О земљи порекла	35	15	50
О старом крају	42	8	50
О националној прошлости	27	23	50
О породичним прецима	43	7	50

ТАБЕЛА 11

ВАНШКОЛСКЕ АКТИВНОСТИ ДРУГЕ ГЕНЕРАЦИЈЕ:

	Посећују	Активни (секције...)	Укупно
ЦШО	23	34	57
Српске или југословенске организације	2	8	10
Ваншколске активности у оквиру канадских обра- зовних институција		11	11
Нигде	12		
Укупно: од 136 деце испитаних исељеника)			90

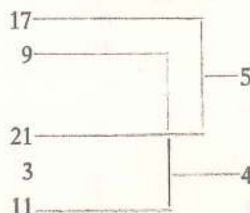
ТАБЕЛА 12

Испитано: 93
Број одговора: 70

Испитано 70 исељеника прве генерације (I, II, III талас)

ОБЛИЦИ ДРУШТВЕНИХ ВЕЗА:***

радбинске
професионалне
друштвене везе
у оквиру исе-
љеничких организација
оуседске
завичајне

ТАБЕЛА 13

СТРУКТУРА ДРУШТВЕНИХ ВЕЗА ПРЕМА ЕТНИЧКОЈ ПРИПАДНОСТИ:

Ко су Ваши најбољи пријатељи?

Срби	30
Југословени	15
Срби и Југословени	8
Срби и Канађани	9
Канађани	8

*** У свакодневном друштвеном општењу међу исељеницима заступљене су многе и разноврсне друштвене везе. На основу одговора исељеника, саставила сам класификацију друштвених веза према значају и интензитету деловања.

ТАБЕЛА 14

Испитано: 93, прва генерација; 36, друга генерација

ИНТЕНЗИТЕТ ОКУПЉАЊА ИСЕЉЕНИКА У ИСЕЉЕНИЧКИМ ОРГАНИЗАЦИЈАМА

	Посећују исељеничке организације		Активни чланови исељеничких организација	
	I генерација	II генерација	I генерација	II генерација
ЦШО	22	15	23	9
Органи- зације — клубови	15	9	17	3
Кафане	16	—	—	—

ТАБЕЛА 15

Испитано: 93

Број одговора: 50, потомци друге генерације

15.1. Потомци исељеника српског порекла су крштени:

да	42
не	8

15.2. Име детету су дали:

кум	30
родитељи	20

15.3. Имена потомака исељеника су:****

српска	70
не-српска	11
укупно	81

ТАБЕЛА 16.

Испитано: 93

Број одговора: 51, прва генерација

16.1. Срби у Канади поштују кумство у традиционалном смислу:

да	43
не	7

16.2. Кумови су пореклом:

из Југославије	7
(друге народности)	
Срби	43
други држављани	—

ТАБЕЛА 17.

Испитано: 93

Број одговора: 50, прва генерација

17.1. Исељеници припремају национална јела и пића:

да	50
не	—
укупно	50

17.2. Исељеници припремају „страна“ јела и пића:

да	34
не	16
укупно	50

17.3. У посебним — овечаним приликама исељеници припремају:

национална јела и пића	42
„страна јела“	8
укупно	50

Број одговора: 50, друга генерација

17.4. Потомци исељеника више воле:

национална јела	26
канадска јела	24
укупно	50

**** Евидентирано на основу Протокола рођених и крште-
них, 1964, Црквено-школска општина, Лондон.

ТАБЕЛА 18.

Испитано: 93

Број одговора: 50, прва генерација

18.1. Исељеници поседују предмете из старог краја:

да	48
не	2

18.2. Исељеници су предмете набавили на следећи начин:

донели са собом	22	— 10
добили на поклон	18	

18.3. Исељеници у својим домовима имају следеће предмете:

кандило	3	— 6
икона или слика свеца	21	
слике репродукције (мотиви: историјске личности, пејзажи итд.)	18	
немају наведене предмете	2	

18.4. Исељеници имају народну ношњу или део народне ношње:

да	19
не	31

ТАБЕЛА 19.

Испитано: 93

Број одговора: 45, потомци друге генерације

19.1. Потомци исељеника поседују народну ношњу:

да	18
не	27

19.2. Потомци исељеника који живе одвојено од својих родитеља (ожењени, удате) поседују неки предмет из завичајне кутуре својих предака:

да	33
не	12

19.3. Потомци исељеника су те предмете:

наследили од родитеља	21	— 6
добили на поклон	10	
купили	8	

ТАБЕЛА 20.

Испитано: 93

Број одговора: 50

20.1. *Исељеници наводе значајне личности, места и догађаје из прошлости:*

*Имена- хероји**Број казивача*

Карађорђе	10	
Вук Ст. Караџић	10	— 5
Стефан Немања	5	
Свети Сава	6	— 3
Цар Душан	5	
Хајдук-Велько	3	
Змај Ј. Јовановић	2	
Остали	1	

називи места: Хиландар, Пећка патријаршија

догађаји: косовска битка, догађаји из првог светског рата, први српски устанак, сеоба Срба под Арсенијем Чарнојевићем

20.2. *Исељеници својој деци причају о националној историји:*

да 27

не 23

Број одговора: 45, потомци друге генерације

20.3. *Исељеници друге генерације знају о националној историји:*

да 15

нешто 20

не 10

ТАБЕЛА 21.

Испитано: 93

Број одговора: 50, прва генерација

21.1. *Исељеници слушају народну музику:*

да	43
не	7

21.2. *Исељеници воле:*

изворне (завичајне песме)
староградске песме
новокомпоновану музику

18	— 5
5	
22	

Број одговора: 45, потомци, друга генерација

21.3. *Потомци воле народну музику:*

да	30
не	15

ТАБЕЛА 22.

Испитано: 93, прва генерација

Број одговора: 51

22.1. *Исељеници су религиозни:*

да	26
не	25

22.2. *Исељеници славе славу:*

да	46
не	5

22.3. *Исељеници раде на дан славе:*

да	20
не	31

22.4. *Сечење славског колача се обавља:*

у кући	37
у цркви	14

22.5. *Обред сечења славског колача обавља:*

домаћин славе	27
свештеник	24

22.6. *Друга генерација присуствује обреду:*

да	32
не	6

ТАБЕЛА 23.*****

Испитано: 93

Број одговора: 55

Скала речи које означавају основне
атрибуте српског менталитета

	Искључиво	Прилично	Делимично	Мало	Не слажем се	Укупно
Гостопримство	35	10	6	4	—	55
Дружељубивост	36	8	6	5	—	55
Приврженост сво- јим ближњим	30	25	—	—	—	55
Завист	22	20	8	5	—	55
Духовитост	30	14	6	5	—	55
Храброст	34	9	5	3	—	55
Вредноћа	43	12	—	—	—	55

***** Ова група питања је обрађена на следећи начин: на питање — „Шта је карактеристично за Србе?“ или „Које су српске особине?“ итд. исељеници-информатори су издвајали оне речи које су означене као особине српског менталитета. На основу тих одговора — ставова саставила сам скалу која је у даљим истраживањима послужила као инструмент у вредновању наведених атрибута. Већина одговора (видети рубрике у скали — искључиво и прилично) потврђује приоритет ових речи као доминантних особина за Србе. Истраживањима су само делимично обухваћени и ставови супротне стране, односно Канађана у оцењивању и вредновању особина и карактеристика код Срба. Ево неколико изјава: „Срби много галаме и бучни су, као и Италијани.“ (Канађанин, 43.) „Срби су вредан народ, за разлику од ових Арапа.“ (Канађанин, 53.) „Срби воле да се шале, али ја њихов хумор не разумем.“ (Канађанин, 36.)

ТАБЕЛА 24.

Испитано: 93

Број одговора: 65, прва генерација

24.1. Исељеници првих генерација:

	Да	Не	Укупно
Читају исељеничку штампу	50	15	65
Читају штампу из матичних средина (Југославије)	42	23	65
Читају канадску дневну штампу	65	—	65
Слушају исељеничке емисије на канадским радио-програмама*****	51	14	65

Број одговора: 38, друга генерација

24.2. Исељеници других генерација:

Читају исељеничку штампу	10	28	38
Читају штампу из Југославије	7	31	38
Читају канадску дневну штампу	38	—	38
Слушају радио-емисије на српском језику	14	24	38

***** Дванаест исељеника првих генерација који живе у Лондону одговорили су да не могу да слушају исељеничке радио-емисије које се емитују у Торонту.

CIP — Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

392/394 (=861) (71)

ЛУКИЋ-Крстановић, Мирослава

Срби у Канади : живот и симболи идентитета
/ Мирослава Лукић-Крстановић. — Београд : Етно-
графски институт САНУ, 1992 (Београд : Просвета).
— 240 стр. ; 21 см. — (Посебна издања / Српска
академија наука и уметности, Етнографски инсти-
тут ; књ. 36)

Тираж 1000. — Summary: Serbs in Canada. —

Библиографија: стр. 218—219.

ISBN 86-7587-008-6

316.794 (=861) (71)

а) Срби — Канада б) Емиграције, српске —
Канада
4898828

Мирослава Лукић-Крстановић рођена је у Београду 1957. године. Студирала је етнологију и магистрирала на Филозофском факултету у Београду, 1989. године. Магистарски рад је награђен повељом „Добривоје Дробњаковић“. Ради у Етнографском институту Српске академије наука и уметности на истраживањима проблема иселјеништва и етницитета. До сада је објавила радове у домаћим и страним публикацијама као што су: *The Ethnicity of Serbs in Canada — Ritual Symbols*, Етнички идентитет и политика, Срби у Канади — Солидарност као етички и идеолошки феномен и др.

